

ANDREJ LANTAY

PROBLÉMY JEDNOTY ZÁUJMOV V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

Jednota záujmov v socialistickej spoločnosti predstavuje dnes jeden z našich najzávažnejších problémov. Tento problém nie je doteraz do hĺbky vysvetlený, hoci pred našou spoločnosťou stojí čoraz naliehavejšia úloha riešiť protirečenia medzi celospoločenskými, skupinovými a osobnými záujmami.

Na tomto úseku zanechalo obdobie kultu osobnosti veľmi vážne stopy; veď v období kultu človek prestával byť kritériom cieľov socialistickej spoločnosti a jeho oprávnené ľudské záujmy sa neraz obetovali v mene cieľov vytýčených na základe apriórnych, dogmatických predstáv. Odstránenie zvyškov takéhoto prístupu k záujmom ľudí a hľadanie schodných ciest na vytváranie súladu záujmov je osobitne aktuálne u nás dnes, keď ťažkosti v našom národnom hospodárstve neraz vyostrujú protirečenia medzi záujmami spoločnosti a jej členov.

V tomto článku chceme prispieť k vysvetleniu týchto otázok. Budeme sa zaoberať dogmatickým skreslením problému jednoty záujmov v socialistickej spoločnosti, dôsledkami, ktoré z toho vyplynuli, a problémom ich odstránenia.

Základná jednota a protirečenia záujmov v socialistickej spoločnosti

Pre marxistickú politickú ekonómiu je od začiatku zrejmé téza, že ekonomický vývin sa uskutočňuje na základe určitých vnútorných zákonitých súvislostí v spoločnosti. Hlavnou hnacou silou, usmerňovateľom konania ľudí sú hmotné záujmy, ktoré odrážajú v ich vedomí materiálne podmienky ich života. Záujmy ľudí a nimi podnietené konanie je — pri všetkej svojej subjektívnej samostatnosti — objektívne určené predovšetkým existujúcimi výrobnými vzťahmi, danou hospodárskou štruktúrou spoločnosti.

Vo vykorisťovateľských spoločensko-ekonomických formáciách je konanie ľudí vedené protikladnými záujmami, odrážajúcimi antagonistické

protirečenia medzi triedami. V dôsledku toho sa zákony spoločenského vývinu presadzujú v boji protikladných záujmov ako živelné sily, neovládané spoločnosťou. Spoločnosť nie je v takýchto podmienkach schopná vedome riadiť národné hospodárstvo.

Socialistické zriadenie odstraňuje triedny antagonizmus a stavia všetkých pracujúcich do rovnakého postavenia voči výrobným prostriedkom. Vytvárajú sa objektívne podmienky, aby všetci pracujúci boli zjednotení v podstate jednotným základným záujmom. Namiesto antagonistických triednych záujmov prichádza k slovu jednotný celospoločenský záujem, ktorý umožňuje vedome, plánovite riadiť spoločenskú výrobnú činnosť. Vytvára sa možnosť, aby prestali zrážky protikladných záujmov a aby sa konanie všetkých členov spoločnosti orientovalo na spoločný cieľ.

Celospoločenský záujem za socializmu predstavuje zovšeobecnenie základných, trvalých, spoločných záujmov členov spoločnosti, ktoré sa vytvorili nastolením socialistických výrobných vzťahov. V teórii si vieme pomerne jasne vymedziť obsah spoločenského záujmu — je ním koniec koncov základný, spoločný záujem pracujúcich vybudovať socializmus, ktorý bude v rastúcej miere uspokojovať ich potreby, a komunizmus, ktorý bude schopný tieto potreby uspokojiť úplne. Avšak celospoločenský záujem reálne neexistuje inak ako spoločný záujem jej členov, existuje len natoľko, nakoľko ho ľudia spájajú so svojim záujmom. Celospoločenský záujem (a podobne aj skupinový) existuje len v jednote s bezprostrednými, osobnými záujmami členov spoločnosti.¹ Je to jednota protikladov: medzi bezprostrednými osobnými záujmami a spoločenským záujmom existuje protirečenie, vyplývajúce z rôzneho charakteru týchto záujmov.

Hlavnou stránkou tohto protirečenia — ktoré je neantagonistickým protirečením, protirečením vnútri ľudu — je spoločenský záujem. Základom úspešného budovania socialistickej a komunistickej spoločnosti je uspokojovanie celospoločenských záujmov a potrieb; bez toho nemôžu byť harmonicky uspokojované ani osobné, ani skupinové záujmy a potreby. Avšak bezprostredný osobný záujem zostáva aj za socializmu hlavným motívom konania ľudí v hospodárstve a zostane ním dovtedy, kým rozvoj výrobných síl neumožní uspokojovať ľudí v komunistickej spoločnosti podľa ich potrieb.

Z toho vyplýva objektívna nevyhnutnosť rešpektovať za socializmu osobné záujmy, prihliadať na ne, dosiahnuť ich spojenie so spoločenskými záujmami. Teoreticky definovaný spoločenský záujem nie je sám osebe

¹ Ide tu, prirodzene, predovšetkým o hmotné záujmy, pretože uspokojovanie hmotných potrieb je základom existencie ľudí. Avšak nejde len o hmotné záujmy. Veľkú úlohu v živote človeka má tvorivá práca, sebauplatnenie, rodina, deti, zdravie, kultúra, šport, rekreácia, oddych, zábava a mnohé iné nemateriálne hodnoty, ktoré tvoria predmet mnohostranných ľudských záujmov. K nim sa pridružujú motívy morálnej povahy. Nakoniec všetky ľudské záujmy vyúsťujú do predstavy šťastného života, ktorá je sama nesmierne rozmanitá.

ešte hnacou silou nás pri dosahovaní spoločenských cieľov, ani vtedy nie, keď sa propagande podarí dosiahnuť, aby ho ľudia poznali. Stane sa ním až vtedy, keď spoločnosť vedome rieši protirečenia medzi spoločenskými a osobnými záujmami. Hlavnou formou takéhoto riešenia je uplatňovanie princípu hmotnej zainteresovanosti, t. j. vytvorenie takých podmienok, aby ľudia — uspokojujúc svoj osobný, bezprostredný záujem — konali zároveň v prospech celospoločenského záujmu. Spájaniu spoločenských a osobných záujmov slúži predovšetkým rozdeľovanie podľa práce, ktorým sa realizuje princíp hmotnej zainteresovanosti. Nemožno sa však uspokojovať len touto formou riešenia protirečení medzi spoločnosťou a jej členmi; je to jedno zo základných protirečení v socialistických spoločenských vzťahoch a spoločnosť ho musí riešiť pri riadení celého procesu rozvoja spoločnosti.

Do základného obsahu plánovitého riadenia patrí nevyhnutnosť ustavične riešiť protirečenia záujmov v spoločnosti tak, aby záujmy jednotlivcov (alebo skupín) boli usmernené na dosahovanie celospoločenských cieľov.² Táto nevyhnutnosť si prerazí cestu cez všetky administratívne, politické, právne opatrenia, ktoré by jej stáli v ceste. Ak sa protirečenia medzi záujmami neriešia, nie je účinná ani výchova a propaganda, lebo ľudia sa z vlastnej každodennej skúsenosti presvedčujú, že uspokojovanie spoločenských záujmov je v rozpore s ich bezprostrednými záujmami. Vedie to napokon k tomu, že ľudia uspokojujú svoje bezprostredné osobné záujmy bez ohľadu na celospoločenské záujmy, alebo aj proti nim. Protirečenia v záujmoch sa ďalej priostrujú a zosilňujú sa zrážky protikladných záujmov namiesto toho, že by všetko konanie pracujúcich bolo usmernené na celospoločenské ciele.

Tieto dnes už nesporné závery politickej ekonómie socializmu boli v období kultu osobnosti vážne dogmaticky deformované, a tieto deformácie neboli v praxi ani doteraz dôsledne odstránené. „Dogmatizmus v politickej ekonómii socializmu a aj v socialistickej hospodárskej praxi sa prejavoval... predovšetkým v tom, že sa absolutizovala jednota, súlad vnútri socialistickej ekonomiky ako výraz vedomého uplatňovania ekonomických zákonov. Pokiaľ sa pripúšťali rozpory, tak len ako prejav nedostatočného poznania zákonov, čiže ako prejav rozporu medzi objektívnou skutočnosťou a vedomím ľudí za socializmu.“³ Nielen v teórii, ale aj v hospodárskej a politickej praxi to znamenalo, že sa vytvorila predstava úplne harmonického vývoja socialistickej spoločnosti, vývoja bez vnútorných protirečení. Existoval len jeden záujem, záujem spoločnosti, tak ako bol formulovaný riadiacimi orgánmi, a iné záujmy boli len

² Porov. Rudolf Kocanda, *K obsahu zákona plánovitého rozvoje národného hospodárství*. Plánované hospodárství (1961), č. 12, 1140.

³ Ota Šik, *Počítat s dialektikou vývoje při řízení socialistického hospodárství*. Nová mysl (1957), č. 10, 889.

výrazom buržoázných prežitkov vo vedomí ľudí. Tento dogmatický prístup znemožňoval riešiť reálne protirečenia vnútri socialistickej spoločnosti; princíp hmotnej zainteresovanosti bol iba neorganicky začlenený do hospodárskeho riadenia. Hlavný dôraz sa kládol na uvedomovací proces, na socialistické súťaženie, stachanovské hnutie a pod., teda na riešenie protirečenia medzi výrobnými vzťahmi a vedomím ľudí.

Malo to zákonite ten dôsledok, že sa protirečenia v záujmoch namiesto riešenia priostrovali. Proti osobným záujmom (a tak isto proti skupinovým), ktoré sa s objektívnou nevyhnutnosťou presadzovali, bola potrebná silná bariéra administratívnych, politických, trestných a iných opatrení. V spojení s deformáciou socialistickeho demokratizmu v období kultu osobnosti spôsobili tieto skutočnosti zoslabenie jednoty vnútri spoločnosti a mali mnohé negatívne dôsledky, ktoré pociťujeme aj teraz.

Dôsledky dogmatického prístupu k problému jednoty záujmov

Absolutizovanie jednoty záujmov v socialistickej spoločnosti v teórii i v praxi nevyhnutne vytváralo celú *sústavu nedôvery k ľuďom*. Ak sa totiž uznáva len jednotný, spoločenský záujem ako prejav socialistických výrobných vzťahov, uplatňovanie každého iného, osobného či skupinového záujmu musí byť namierené *proti* spoločenskému záujmom. Z tohto aspektu nevyhnutne vyplynul predpoklad, že spoločenský záujem treba chrániť pred osobnými záujmami ako pred niečím cudzím, nebezpečným pre spoločnosť. Pritom nebolo podstatné, či sú tieto osobné záujmy namierené proti spoločenským záujmom. Mnohé chyby v riadiacej činnosti vyšších orgánov vyplývajúce z ignorovania protirečení v záujmoch sa vysvetľovali ako subjektívne chyby pracovníkov v podnikoch, spôsobené osobnými záujmami. Bežné boli tvrdenia, že riaditelia podnikov a vedúci pracovníci idú len za prémiami, že sa usilujú dosiahnuť znížené plány, nafukovať dosiahnuté výsledky, robiť aj proti spoločenským záujmom pre svoj prospech. Nejde azda o to, že by takéto javy neexistovali. Problém bol v tom, že sa neskúmali ich korene, ich základné príčiny, ktoré často spočívali v chybách plánovacích metód, ukazovateľov atď., ktoré vytvárali negatívne ekonomické podnety, stavali osobné záujmy proti spoločenským.

Preto bola aj nedôvera k ekonomickým podnetom vôbec, a viac ako na hmotnú zainteresovanosť sa riadiace orgány spoliehali na príkazy, direktívy z centra. Ak sa aj nejaké ekonomické podnety pripustili, robili sa také dôkladné opatrenia na ochranu záujmov spoločnosti proti osobným záujmom, že podnety nakoniec vôbec stratili účinnosť.⁴ Bola aj ne-

⁴ Typickým príkladom bolo určenie veľkého množstva ukazovateľov a podmienok pre prémie vedúcich pracovníkov v podnikoch a pre podnikovú zainteresovanosť. To, prirodzene, tak skomplikovalo celú sústavu podnetov, že nebola vôbec účinná, a pokiaľ úplne zväzovala ruky pracovníkom. Treba podotknúť, že takéto názory nie sú doteraz prekonané.

dôvera k hocijakej samostatnosti nižších orgánov a z podnikov sa stali pasívne orgány na vykonávanie príkazov zhora, bez schopnosti samostatne rozhodovať.

Dogmatický, nedialektický prístup k problému jednoty záujmov vytváral — napriek opačným heslám a tvrdeniam — nevyhnutne *ovzdušie nevšímavosti k ľuďom*, ich oprávneným osobným a skupinovým záujmom. Za závojom dogmaticky chápaného spoločenského záujmu sa strácal človek so svojimi potrebami a túžbami. Tomuto ovzdušiu sa nevyhli ani základné smernice pre rozvoj hospodárstva. Rýchlejší rozvoj ťažkého priemyslu sa stával idolom, ktorému sa obetoval rozvoj spotrebných odvetví. Kľúčové potreby národného hospodárstva, ktorých uspokojovanie sa považovalo za hlavný celospoločenský záujem, neraz pohltili toľko zdrojov, že uspokojovanie ostatných potrieb, najmä potrieb obyvateľstva — ktoré je zmyslom rozvoja socialistického hospodárstva — muselo ustúpiť do pozadia.

Sotva by bolo možné tvrdiť, že sme už úplne prekonali dedičstvo obdobia kultu osobnosti v nedôvere a v nevšímavosti k ľuďom a k ich oprávneným záujmom. Vcelku ešte stále považujeme za samozrejmé, že pri uplatňovaní spoločenských záujmov alebo toho, čo za ne považujeme, musia osobné záujmy pristo ustúpiť, a nehladáme cesty na riešenia protirečenia záujmov. Spoločenským záujmom je, aby sa usporila spoločenská práca. Túto prácu ušetríme napr. tým, že niektorá predajňa potravín ušetrí jedného predavača, t. j. 8 hodín času za deň. Pritom sa zriedka uvažuje o tom, že sa vytvoria fronty, že spotrebitelia budú musieť viac čakať a že stratia spolu desiatky a stovky hodín za deň. Ale to sa nepovažuje už za porušenie záujmov spoločnosti, veď ide iba o mimopracovný čas. Akosi sa pritom zabúda, že socialistická spoločnosť chce postupne znižovať pracovný čas, aby dopriala ľuďom viac voľného času, a tým umožnila bohatšie žiť, venovať sa viac vzdelaniu, kultúre, športu.

Často aj naše plánovacie orgány, výrobné a obchodné podniky prejavujú nevšímavosť k potrebám ľudí. Uspokojia sa napr. s globálnym súladom medzi kúpnyimi fondami a tovarovými fondami, ale nezabezpečujú, aby bol čo možno uspokojený dopyt po jednotlivých druhoch tovaru. Často sú to maličkosti, ktorých riešenie by nenarážalo na ťažkosti v národnom hospodárstve a vyžadovalo by len pozornejší prístup k potrebám ľudí. Avšak aj takéto maličkosti môžu vyvolávať nespokojnosť občanov a vrázať klin medzi osobné a spoločenské záujmy.

Príkladov nevšímavosti k záujmom ľudí by sa dalo uviesť aj dnes ešte dosť, napr. vo sfére služieb, obchodu, výroby, ale aj v úradoch, národných výboroch a pod. Nemožno to, prirodzene, považovať za všeobecný jav a situácia sa aj tu zlepšuje prekonávaním pozostatkov obdobia kultu osobnosti. Avšak vždy je to jav socializmu bytostne cudzí a nadmieru škodlivý. Práve preto, že socialistické výrobné vzťahy odstraňujú nevyhnutnosť boja protichodných záujmov, že vytvárajú reálnu možnosť

vedomého riešenia protirečení v záujmoch, je nevyhnutné vykoreniť od základu chybnú prax, ktorá zatláča do pozadia človeka s jeho záujmami a nerešpektuje skutočný, reálny život i s jeho protirečeniami.

Nevšímavý postoj k osobným záujmom v období kultu osobnosti prerastal neraz priamo *do porušovania osobných záujmov a subjektívnych práv občanov*. Malo to svoje teoretické korene v dogmatickej predstave o absolútnej jednote záujmov. Ak záujmy v socialistickej spoločnosti sú jednotné, harmonické, bez protirečení, nemôže spoločnosť porušiť osobné záujmy. Môže to byť iba naopak, že totiž spoločenské záujmy sú porušované osobnými záujmami, ktoré vznikajú v dôsledku zvyškov buržoázných predstáv vo vedomí ľudí. Takýto prístup otváral voľné pole porušovaniu záujmov pracujúcich; obvykle toto porušovanie malo formu presadzovania záujmov, ktoré sa vyhlasovali za spoločenské, na úkor osobných záujmov. Vytváral sa svojho druhu „egoizmus naruby“, bezohľadné uplatňovanie miestnych, podnikových, štátnych a pod. záujmov proti ľuďom.

Takýchto prípadov poznáme z praxe dosť. Jedným z typických príkladov bolo forsírovanie zvyšovania ukazovateľa produktivity práce nadmernou intenzifikáciou práce. Zanedbávali sa racionalizačné opatrenia a technický rozvoj, ale plánovalo sa zvýšenie produktivity práce. Do určitej miery sa mohla produktivita práce zvyšovať pomocou organizačných opatrení alebo využívaním iných rezerv, ale po ich vyčerpaní ostávala len cesta spevňovania noriem. Prirodzene, v mnohých podnikoch a odvetviach nedosahovala intenzita práce spoločenský priemer, a tam bolo spevňovanie noriem na mieste. Avšak práve v odvetviach s progresívnou organizáciou výroby, napr. v textilnom a obuvníckom priemysle, muselo sa siahnuť k nadmernému zvyšovaniu intenzity práce. Iba pred niekoľkými rokmi sa došlo k záveru, že táto cesta je ďalej neschodná a škodlivá, a prišlo k opatreniam na rýchlejšie rozvíjanie techniky.

O tom, že obdobie kultu osobnosti zanechalo vážne stopy až dodnes, svedčia prípady porušovania záujmov spotrebiteľov, ktoré sa odohralo nedávno. Zaokrúhľovanie cien spotrebných tovarov — ktoré malo svoje dobré odôvodnenie a s ktorým pracujúci súhlasili — zneužili niektoré podniky, najmä v službách, na zvýšenie cien. Nečudo, že spotrebiteľia boli nespokojní; najväčšia chyba je, že sa v takýchto prípadoch nespokojnosť nezameriava na pravých vinníkov, ale na celé zriadenie. To však, prirodzene, vyplýva z porušovania oprávnených osobných záujmov.

Mohli by sme uviesť zbytočné poškodenie záujmov pracujúcich všeobecným zákazom roľníckeho trhu práve v čase, keď boli ťažkosti v zásobovaní niektorými poľnohospodárskymi výrobkami. Nepriaznivé dôsledky tohto zákazu pri uspokojovaní potrieb pracujúcich ďaleko prevážili jeho pozitívny efekt z hľadiska spoločenských záujmov. Medzičasom sa už pristúpilo k riešeniu tohto problému v prospech spotrebiteľov.

Od nevšímavosti k osobným záujmom a od ich porušovania bol už iba

krok k porušovaniu zákonných práv občanov, ktoré bolo často motivované „verejným záujmom“. Keď kritizujeme nezákonnosť v období kultu osobnosti, máme na mysli obvykle prechmaty v trestnom práve, prenasledovanie statočných občanov, vymeriavanie ťažkých trestov nevinným ľuďom. Po XII. sjazdu strany sa prikročilo s celou vážnosťou k prekonaniu dôsledkov tejto nezákonnosti. Nedostatočne si však obvykle uvedomujeme, že veľmi závažné dôsledky zanechala aj nezákonnosť v ostatných oblastiach práva, ba priamo aj svojvôľa rôznych orgánov, najmä v miestnom a okresnom meradle. Tieto orgány porušovali osobné práva občanov neraz v presvedčení, že je to potrebné z hľadiska spoločenských záujmov. Bol to právny odraz deformovaných vzťahov medzi osobnými a spoločenskými záujmami.

Stopy týchto deformácií sa dodnes zachovali v mnohých právnych normách. Naša právna veda aj právna prax je tu ešte podobnou dlžníčkou ako ekonomická veda a hospodárska prax pri prekonávaní zvyškov obdobia kultu osobnosti vo sfére vzťahov medzi záujmami ľudí. Bude nevyhnutné odstrániť mnohé blanketové normy a splnomocnenia, ktoré sa spoliehajú na rozhodovanie príslušných orgánov a pevne nefixujú osobné práva. Na to, aby záujmy človeka boli skutočne na prvom mieste a aby mohli byť zladené so spoločenskými záujmami, je nevyhnutné poskytnúť ľuďom pevnú istotu, pevné zákonné práva, ktoré budú pevné aj voči zle pochopeným „vyšším“ záujmom. Právna istota bude zas spätne vplývať na upevňovanie socialistických výrobných vzťahov a na vytváranie reálneho súladu záujmov v socialistickej spoločnosti.

Nejde však iba o právnu ochranu. Dogmatický prístup k vzťahu medzi osobnými, skupinovými a spoločenskými záujmami vytvoril neudržateľnú situáciu aj v ochrane práv pracujúcich prostredníctvom ich organizácií, predovšetkým prostredníctvom odborovej organizácie.

Isteže nemožno mať námietky proti téze, že hlavnou úlohou odborov v socialistickej spoločnosti je rozvíjať súťaženie, usilovať sa o rast produktivity práce a o zvýšenie výroby, o úspory spoločenskej práce. Avšak: „Aj v socializme zostáva úlohou odborových organizácií starať sa o existenčné záujmy, o sociálne a kultúrne potreby pracujúcich, strážiť nedotknuteľnosť práv pracujúcich, bdieť nad dodržiavaním pracovného zákonodarstva, nad bezpečnosťou pri práci a ochranou zdravia ľudí“.⁵

Pri správnom marxistickom chápaní protirečivosti spoločenských a osobných záujmov je takáto funkcia odborových organizácií za socializmu samozrejmá; práva pracujúcich treba nevyhnutne chrániť proti prechmatom podnikov, národných výborov atď. Veď je ešte „... ročne tisíce ponôš pracujúcich na porušovanie pracovnoprávných predpisov... Aj v našej spoločnosti je ešte pôda, z ktorej vyrastá porušovanie práva“.⁶

⁵ Ladislav Z a j a c, *Leninské metódy vedenia nás*, Pravda z 15. mája 1963.

⁶ Tamže.

A nejde len o ochranu pred priamym porušovaním práv, ale aj o ochranu iných záujmov pracujúcich, a to aj proti *svojmu* štátu, *svojmu* podniku. Keď reálne existujú protirečenia záujmov vnútri socialistickej spoločnosti, nevyhnutné je pripustiť, že treba brániť nielen spoločenský záujem pred porušovaním jednotlivcami a skupinami ľudí, ale treba chrániť aj osobný a skupinový záujem pred porušovaním orgánmi spoločnosti. Je to dôležitá forma riešenia tohto protirečenia, ktorá zamedzuje, aby sa neantagonistické protirečenia v dôsledku chýb v riadiacej činnosti nemohli natoľko zostrif, že by sa v určitej situácii zmenili na antagonistické, ktorých riešenie by sa už vymklo z rúk spoločenských orgánov.

Doteraz spomínané deformácie v prístupe k jednote záujmov v socialistickej spoločnosti môžu viesť priamo *k odtrhnutosti abstraktne vzatých spoločenských záujmov od záujmov ľudí*. Na inom mieste⁷ sme poukázali na možnosť odtrhnutia záujmov podniku od záujmov jeho pracujúcich. Ukázali sme, že nemožno chápať záujmy podniku odtrhnuté od záujmov ľudí, iba ako záujmy výrobné a hospodárskej jednotky alebo ako záujmy samostatnej právnickej osoby. Sám izolovaný podnikový záujem bez spojenia s osobnými záujmami kolektívu je iba prázdnu fikciou. Reálny obsah môže nadobudnúť iba tak, keď jeho uspokojenie má v nejakej forme vplyv na záujmy členov podnikového kolektívu. Podniková zainteresovanosť môže sa v praxi vyvíjať samostatne, vo svojej odtrhutej fiktívnej podobe, bez návaznosti na osobné záujmy podnikového kolektívu, a v dôsledku toho prestane byť nástrojom ekonomického pôsobenia na pracovníkov podniku. To môže mať vážne dôsledky; podniková zainteresovanosť, ak sa chápe izolovane, môže postaviť vedenie socialistickeho podniku proti podnikovému kolektívu. Môže dokonca vytvárať škodlivý nesúlad osobných záujmov podnikového kolektívu a spoločenských záujmov. Spoločenský záujem, reprezentovaný voči pracujúcim podniku záujmami podniku, môže potom vystupovať ako cudzí, vonkajší záujem, stojaci v protiklade k záujmom pracujúcich podniku.

Analogická situácia je aj so spoločenským záujmom. Nie je to záujem akejsi fiktívnej osoby, ktorá by bola oddelená od ľudí. Spoločenský záujem je, ako sme to už spomenuli, základným, spoločným, trvalým záujmom jej členov. Nemožno ho bez ďalšieho stotožňovať so záujmom niektorého z jej orgánov či reprezentantov: socialistickeho štátu, niektorého jeho orgánu, podniku, niektorej organizácie a pod., hoci vždy vystupuje prostredníctvom týchto útvarov.

Už Engels upozorňoval, že štát je aj v najlepšom prípade (teda aj za socializmu) zlom, pretože funkcie štátu musia vykonávať osobitné orgány, osobitný aparát, takže vzniká protirečenie medzi vedúcimi a vedenými. To je tiež jedna z dôležitých stránok protirečení vnútri socialistickej

⁷ Andrej Lantay, *Vzťah individuálnych, kolektívnych a spoločenských záujmov v sústave ekonomických podnetov*. Ekonomický časopis (1982), č. 5, 451.

spoločnosti. Dogmatická predstava o absolútnej jednote záujmov viedla, prirodzene, k stotožňovaniu záujmov štátu a jeho orgánov so záujmami spoločnosti a k predstave, že socialistický štát ako orgán spoločnosti nemôže porušiť osobné záujmy. Takýto prístup nevyhnutne priostroval protirečenie medzi vedúcimi a vedenými a orgány spoločnosti sa neraz ocitli v izolácii od ľudí, ako by to bola cudzia, vonkajšia moc, a nie vlastný štát robotníkov a roľníkov. Najväčšiu zásluhu na tejto odtrhnutosti mal byrokratizmus, pre ktorý aj najužšie záujmy rezortu, národného výboru či podniku boli vždy spoločenským záujmom, ktorý sa musí presadzovať aj proti oprávneným záujmom pracujúcich.

Nebezpečenstvo odtrhnutosti riadiacich orgánov od nás najlepšie vynikne v ekonomickej oblasti, pri riadení hospodárstva. „Riadiaca činnosť... znamená zároveň určité pôsobenie riadiaceho činiteľa na riadeného, pracujúceho človeka. Vždy sa prostredníctvom tejto činnosti presadzuje určitý záujem a určitá vôľa, ktoré sú v určitom vzťahu k záujmu a vôli riadených ľudí.“⁸ Keď riadiace orgány presadzujú určité národohospodárske či podnikové záujmy bez toho, že by vytvorili ich spojenie s osobnými záujmami pracujúcich, a pracujúci potom nespájajú presadzované záujmy so svojimi vlastnými záujmami, činnosť riadiacich orgánov sa odtrháva od nás, účasť pracujúcich na riadení je potom minimálna alebo formálna. Platí to najmä vtedy, keď hospodársko-politické inštitúcie, konkrétne napr. nevhodne volené ukazovatele, nevhodná metodika plánovania, negatívne pôsobiace ekonomické podnety vedú ku konfliktom medzi spoločenskými a osobnými záujmami a riadiace orgány potom musia presadzovať plnenie úloh administratívnymi opatreniami proti osobným záujmom. Osobná zainteresovanosť si však s objektívnou silou preráža bariéry týchto opatrení, spôsobuje negatívne účinky v hospodárstve a dôsledkom je priostrovanie protirečení medzi spoločenskými a osobnými záujmami, ako aj medzi riadiacimi orgánmi a riadenými.

Je celkom prirodzené, že ľudia nemôžu dosť presne ustáliť subjektívne chyby u riadiacich orgánov, prejavy byrokratizmu vedúce k nevšímavosti voči osobným záujmom a k ich porušovaniu. Pripisujú potom často tieto javy nie na vrub subjektívnych chýb, ale na vrub spoločnosti, štátu či zriadenia. Vytvára sa ovzdušie otrávenosti, nedôvery a nezájmu. Tieto javy veľmi spomaľujú rast socialistického uvedomenia.

Pre zjednodušenie sme doteraz väčšinou hovorili o vzťahu *osobných* a spoločenských záujmov, a nebrali sme do úvahy, že všetci občania sú nielen členmi spoločnosti, ale aj príslušníkmi rôznych sociálnych skupín, tried, národov, vrstiev, kolektívov. V skutočnosti osobné záujmy nestoja v bezprostrednom vzťahu k celospoločenským záujmom, ale existujú v celej spleti zvláštnych, skupinových záujmov, ktoré nesmierne komplikujú vzťahy záujmov v socialistickej spoločnosti. Ani pri najlepšej

⁸ Ota Šik, *Ekonomika, zájmy, politika*, Praha 1962, 134.

snahe o riešenie protirečení v tejto spleti záujmov nemôžu samy orgány spoločnosti dosiahnuť úspech bez súčinnosti samého ľudu, bez znalosti jeho názorov a túžob, a to v najrozmanitejších skupinách a na rôznych stupňoch spoločenského života, od najmenších kolektívov až po celé triedy, vrstvy a národy. Riešenie týchto problémov je možné len pri vysokom stupni socialistickej demokracie, keď sa vedome riešia protirečenia medzi vedúcimi a vedenými. V období kultu osobnosti neboli pre to vytvorené predpoklady a ľudia sa naučili inak hovoriť medzi sebou a inak na verejnosti. Oficiálne predstavy o potrebách a záujmoch ľudí sa potom neraz rozchádzali so skutočnými záujmami a túžbami občanov a ich skupín.

Všetky spomínané dôsledky dogmatického prístupu k jednote záujmov viedli k tomu, že boj protichodných záujmov neprestával, ale sa zosilňoval. Znamenalo to narastanie individualizmu, egoistického uplatňovania osobných a skupinových záujmov bez ohľadu na spoločenské záujmy alebo aj proti nim. Hoci tieto javy sú socializmu principiálne cudzie, nenarastali len ako prežitky maloburžoáznych predstáv vo vedomí pracujúcich, ktorí vyšli z maloburžoázneho prostredia, ale vyrastali aj z neriešených, zostrujúcich sa protirečení záujmov vnútri socialistickej spoločnosti.

Na prekonanie týchto negatívnych javov nestačili ani veľké úspechy, ktoré sa dosiahli v materiálnej výrobe, ani prudký rast životnej úrovne. Pracujúci si uvedomovali, že sa im vedie lepšie ako za kapitalizmu, že od socialistickeho zriadenia mnoho dostali, ale mnohí z nich to nevedeli spájať s novými vzťahmi v spoločnosti ani so spoločenskými cieľmi. Absolútne ponímaná jednota záujmov, ktorú si ťažko mohli spájať so svojimi záujmami, im nič nehovorila v tom zmysle, že dosahovanie spoločenských cieľov znamená napokon aj možnosť lepšieho uspokojovania ich potrieb. Pre mnohých bolo socialistické zriadenie výhodné na to, aby si mohli čo najviac urvať pre seba; celé ovzdušie kultu osobnosti napomáhalo vytvárať bezohľadnosť k záujmom spoločnosti aj k záujmom spoluobčanov. Príkladov sa dá uviesť celý rad: lajdáckosť vo výrobe, nezodpovednosť, zhoršovanie kvality výrobkov, nevyužívanie pracovného času, fluktuácia,⁹ nezáujem o družstevnú výrobu v poľnohospodárstve, rozkrádanie národného majetku, „fuškárstvo“, predražovanie atď.

Neraz sa stretávame s názormi, ktoré redukovujú tieto závažné javy na pokles morálky, alebo na to, že veľké idey socializmu neboli v popredí spoločenského života. Je to nesporne vážny morálny problém; avšak ak chceme ísť na koreň veci, musíme hľadať príčiny v oblasti vzťahov,

⁹ Tieto negatívne javy často súviseli priamo s hrubými chybami v uplatňovaní princípu hmotnej zainteresovanosti. Stačí napr. spomenúť, že v istom období mohol v Ostrave baník zarobiť aj 10–15 000 Kčs mesačne, zatiaľ čo povedzme v textile zarobil robotník okolo 1000 Kčs. To už nebolo len uprednostnenie baníckej práce ako spoločensky dôležitejšej, ale priamy pokyn, aby si ľudia urvali od spoločnosti čo najviac, bez ohľadu na to, čo jej sami dávajú.

v ich protirečeniach, ktoré sa odrážajú v nadstavbových javoch, teda aj v morálke. Socialistická morálka sa v období kultu osobnosti najviac porušovala nevšímavosťou k ľuďom, bezohľadnosťou k ich hmotným i nehmotným záujmom, neriešením vnútorných protirečení v spoločnosti či už medzi záujmami alebo medzi vedúcimi a vedenými. Keď sa tak porušovali samy základy socialistickej morálky, nemohlo byť hlásanie tejto morálky účinné. Predpokladom uplatnenia socialistickej morálky nie je moralizovanie, ktoré je voči objektívne sa presadzujúcim protirečeniam bezmocné, ale riešenie týchto protirečení, vedomé spájanie záujmov a na tom založená výchova.

Problém nemôže vyriešiť ani samo propagovanie socialistickej ideí. Propaganda a výchova sú obrovskou silou, keď na vedeckých základoch vedú ľudí k pochopeniu spoločenského záujmu, t. j. ukazujú im jednotu ich základných záujmov. Ale samo poznanie základnej jednoty záujmov nestačí, keď je narúšané opačnou každodennou skúsenosťou o protirečeniach medzi ich bezprostrednými záujmami a spoločenským záujmom. Za týchto okolností môže propaganda nanajvýš o niečo zmierniť dôsledky týchto protirečení a pôsobiť na najuvedomelejšie vrstvy pracujúcich. Avšak v období kultu osobnosti boli aj tieto výsledky obmedzené tým, že sama propaganda bola poznačená formalizmom a frázovitosťou, takže bola pracujúcim cudzia.

Svedčí o pevnosti nášho socialistickeho zriadenia, že napriek vážnemu porušovaniu jednoty vnútri spoločnosti neboli ohrozené jeho základy,¹⁰ že rozvoj spoločnosti nezastal, že sme dosahovali úspechy v hospodárskom rozvoji i v kultúre. Prednosti socialistickeho spôsobu výroby sú také veľké, že sa mohli uplatniť aj za nepriaznivých podmienok tohto obdobia. Revolučné nadšenie a vysoká úroveň uvedomelosti našich pracujúcich vedela preklenúť nepriaznivé podmienky; základná masa pracujúcich spĺňala obetave spoločenské úlohy. Prispievala k tomu vo význačnej miere práca straníckych organizácií a odborárska práca. Bolo by nezodpovedným „maľovaním na čierne“, keby niekto chcel podceňovať výsledky socialistickeho súťaženia, novátorstva, brigád socialistickej práce.

Na druhej strane by bolo nereálne podceňovať dôsledky narastania protirečení vnútri spoločnosti spôsobené obdobím kultu osobnosti. Prekonávanie týchto dôsledkov je ťažký a bolestný proces. Veď roky trvajúce ovzdušie nedôvery a zostrovania protirečení dokáže oslabiť aj najväčší revolučný elán, a nedobré skúsenosti s hlásanou jednotou záujmov postupne poškodia aj najpevnejšiu uvedomelosť. Bolo by nereálne nevidieť,

¹⁰ O tom, že protirečenia vnútri socialistickej spoločnosti môžu prerásť aj v antagonistickej a že môžu byť ohrozené samy základy socialistickeho zriadenia, svedčí skutočnosť, že sa v Maďarsku vytvorili predpoklady pre kontrarevolúciu roku 1956. Rýchle prekonanie dôsledkov kontrarevolúcie a „maďarský zázrak“ je zas dôkazom, že správna politika strany, zameraná na vedomé riešenie protirečení záujmov i protirečenia medzi vedúcimi a vedenými dáva socialistickeému zriadeniu hybné sily nevidanej mohutnosti.

že v národnom hospodárstve nie sú ešte ani dnes vždy samozrejmé vzťahy súdružskej spolupráce a vzájomnej pomoci, ktorými zvykneme charakterizovať socialistické výrobné vzťahy, a nie je vždy samozrejmy ani pozorný vzťah k spoločenským záujmom. Bolo by krajne škodlivé popierať existenciu negatívnych javov vo vzťahu k práci, k socialistickému vlastníctvu, k záujmom spoločnosti i spoluobčanov, alebo považovať tieto javy iba za prežitky buržoázných predstáv vo vedomí ľudí. Takýto prístup by znemožnil pravdivé odhalenie koreňov týchto javov a znemožnil by urobiť nápravu.

Sú to všetko problémy, ktoré sa samy nevyriešia, ale vyžadujú premyslené opatrenia.

Problémy vytvárania jednoty vnútri spoločnosti

Po XII. sjazde KSČ nastúpila naša spoločnosť na širokom fronte k prekonávaniu zvyškov a dôsledkov obdobia kultu osobnosti. Je to nesmierne zložitá úloha; dotýka sa všetkých oblastí spoločenského života a je spojená s prekonávaním predstáv a návykov, ktoré sa po roky upevňovali. I keď sú nesmierne dôležité opatrenia v politickej, právnej, ideologickej, morálnej i administratívnej oblasti, nazdávame sa, že zabezpečiť účinnosť týchto opatrení môže len vytvorenie takej sústavy riadenia hospodárstva a celej spoločnosti, ktorá zabezpečí riešenie ustavične sa reprodukujúcich protirečení medzi osobnými, skupinovými a spoločenskými záujmami.

XII. sjazd KSČ na tomto úseku postavil v súvislosti s úlohami ideologickej práce do popredia pozornosti:

výchovu ku komunistickému vzťahu k práci;

rozhodný boj za prednostné uplatnenie celospoločenských záujmov;

rozvíjanie najušľachtilejších súdružských vzťahov medzi ľuďmi.

Tieto úlohy veľmi priliehavo vystihujú terajšie potreby našej spoločnosti. Nazdávame sa však, že naša propaganda neraz robí vážnu chybu, keď sa snaží presadzovať tieto úlohy bez ohľadu na bezprostredné hmotné záujmy ľudí, alebo priamo aj proti nim. Dalo by sa o tom uviesť mnoho dokladov z našej dennej tlače. To však znamená zásadné nepochopenie prednostného uplatňovania celospoločenských záujmov, ako by osobný (a skupinový) záujem mal pred celospoločenským záujmom proro ustúpiť. Z nášho doterajšieho výkladu vyplýva, že je to zrejmý zvyšok absolutizovania jednoty záujmov podľa dogmatických predstáv, pri ktorom sa protirečenia záujmov neriešia, ale sa negujú.

Spomínali sme, že spoločenský záujem je hlavnou stránkou protirečenia medzi záujmami spoločnosti a medzi osobnými a skupinovými záujmami. Nepresadzuje sa popieraním druhej stránky tohto protirečenia, ale jeho vedomým riešením, t. j. tým, že riadiace orgány vytvoria predpoklady pre usmernenie osobných záujmov na plnenie spoločenských

úloh. Pritom je, prirodzene, nevyhnutné tvrdo žiadať, aby sa osobné (a tak isto ani skupinové — podnikové, miestne, rezortné a pod.) záujmy nepresadzovali *proti* spoločenským záujmom, na ich úkor, ale aj naopak, aby spoločenské orgány nenarúšali oprávnené osobné a skupinové záujmy. Pre účinné presadzovanie spoločenských záujmov je nevyhnutné vytvárať podmienky, aby sa mohli plne uplatniť oprávnené osobné a skupinové záujmy, ktoré sú v súlade so spoločenským záujmom. Napríklad ak robotník chce viac zarobiť tým, že viac a kvalitnejšie pracuje, má plné oprávnenie žiadať, aby sa mu to umožnilo a aby jeho zaslúžený zárobok nebol ohrozený povedzme neporiadkami vo výrobe alebo dokonca subjektívnymi zásahmi.

Zásada prednostného uspokojovania spoločenského záujmu teda znamená, že sa spoločenský záujem má uplatňovať proti oprávneným osobným alebo skupinovým záujmom; musia pred ním ustúpiť iba egoistické záujmy, namierené proti celospoločenským záujmom. Niet dôvodu bojovať (administratívne a pod.) ani proti uplatňovaniu osobných alebo skupinových záujmov, ktoré síce priamo nepodporujú uspokojovanie spoločenských záujmov, ale ho ani nerušia. Základnou formou uplatňovania celospoločenského záujmu, zodpovedajúcou socialistickým výrobným vzťahom, je *spájanie* záujmov — využívanie princípu hmotnej zainteresovanosti.

Sú, pravda, prípady, že sa osobné záujmy nedajú zladit' so spoločenskými. Stane sa napr., že je nevyhnutné premiestniť ľudí z určitého závodu do iného, čo pre nich nie je výhodné. Tu, prirodzene, musí osobný záujem ustúpiť pred spoločenským. Avšak ak sa tu spoločenský záujem uplatní administratívne, nátlakom, potom zatlačený osobný záujem sa napokon presadí — v spomenutom prípade fluktuáciou, opustením práce na novom mieste a pod. Preto aj v takýchto prípadoch by sa orgány spoločnosti mali usilovať odstrániť aspoň najhrubšie rozpory v záujmoch, odškodniť postihnutého, a najmä tu by sa mali uplatniť morálne podnety: presvedčenie o nevyhnutnosti daného riešenia, o jeho správnosti a spravodlivosti, súhlas verejnej mienky. Napriek všetkým týmto zárukám by uplatňovanie spoločenského záujmu na úkor osobných záujmov malo byť výnimočným prípadom, keď sa vyčerpali možnosti iného riešenia, lebo narúša vedomie jednoty základných záujmov.

Hmotný záujem nie je, prirodzene, to jediné, čím sa ľudia riadia; sú aj vysoko uvedomelí pracujúci, ktorí konajú vedome v spoločenskom záujme aj na úkor svojich bezprostredných záujmov, aj za cenu osobných hmotných obetí. Najmä za mimoriadnych okolností, pri poruchách vo výrobe, pri živelných pohromách, pri nehodách, pri vonkajšom ohrození krajiny dokážu naši ľudia pracovať bez ohľadu na obeť. Avšak žiadať *trvale* obeť, chcieť, aby sa pracujúci trvale zriekal svojich bezprostredných záujmov *za normálnych okolností*, to nezodpovedá socialistickým výrobným vzťahom. Princíp hmotnej zainteresovanosti i jeho realizácia

prostredníctvom odmeňovania podľa práce, ktoré sú za socializmu objektívnou nevyhnutnosťou, sú založené na spájaní záujmov, a nie na potlačovaní osobných záujmov.

Aj pri vysokej uvedomelosti vzniká pri trvalej potrebe neodôvodnených obetí nakoniec kolízia hmotných a morálnych motívov a pôsobí ako tendencia namierená proti uvedomelosti. Ak sa stav nezmení, dôjde k otrávenosti, k ľahostajnosti. Dôkazom toho je, že veľa súťažiacich kolektívov sa rozpadlo, keď sa vyskytli hrubé chyby v uplatňovaní princípu hmotnej zainteresovanosti a dlho sa neriešili.

Všimnime si teraz, aké opatrenia sú potrebné, aby sa konanie ľudí usmernilo na celospoločenské ciele. Keďže osobný hmotný záujem je aj za socializmu určujúcim činiteľom v konaní ľudí, nevyhnutné je vytvoriť objektívne podmienky:

aby sa osobný záujem nemohol uplatňovať proti spoločenským záujmom;

aby osobný záujem pôsobil v súlade s celospoločenským záujmom;

aby sa upevnilo vedomie základnej jednoty záujmov v socialistickej spoločnosti.

Až na základe týchto podmienok môže účinne pôsobiť aj propaganda a výchova.

Prvá podmienka sa málo spomína. Ide tu o to, aby sa hmotný záujem udržoval v pevných hraniciach, aby bola postavená hrádza egoistickému presadzovaniu osobných záujmov na úkor spoločenských. Obvykle sa usilujeme bojovať proti individuálnemu egoizmu presvedčovaním. Nazdávame sa, že oveľa dôležitejšie je tu dôsledné riadenie výroby, reálny a stabilný plán, dobrá organizácia a pevná disciplína.

V dobre organizovanom podniku, kde je pevná mzdová politika, kde sú technicky zdôvodnené normy, spoľahlivá evidencia a kontrola, kde možno bezpečne hodnotiť výsledky práce každého pracovníka — tam sa egoistické tendencie nebudú uplatňovať. Pracujúci si uvedomí, že lajdáctvom, nevyužívaním pracovného času, plytvaním škodí nielen podniku, ale aj sebe. Takéto podmienky vytvárajú pevnú disciplínu; takto vychovaný kolektív sám odsúdi zaháľáčov, lebo poškodzujú aj záujmy kolektívu.

Neslobodno zabúdať, že vo výrobe nepôsobia len hmotné a morálne podnety, ale aj iné momenty: pohodlnosť, snaha nenamáhať sa, nemať zodpovednosť, mať pokoj, nemusieť rozmýšľať a pod. Ak sa stane uspokojovanie takýchto „záujmov“ zvykom, tradíciou, nepomôžu ani hmotné, ani morálne podnety. Naopak zas, dobrá organizácia a pevné vedenie vytvárajú pozitívne návyky, najmä však kolektívne vedomie — prispievajú k vytváraniu dobrých vzťahov v kolektíve, vedú k vzájomnej pomoci. Pevná socialistickej disciplína sa nerodí zo vzduchu, ani len uvedomením, ale najmä získaním potrebných návykov, vytvorením tradície.

Ani najuvedomejšia disciplína sa nemôže uplatniť, ak nie sú na to predpoklady v dobrej organizácii práce.

Za najväčšieho škodcu vzťahu ľudí k spoločenským záujmom možno považovať laxnosť voči lajdáctvu a nezodpovednosti. Takáto laxnosť priamo núti k porušovaniu spoločenských záujmov, vytvára egoistické tendencie. Keď sa robotník trvale presviedča, že nik nemá záujem o hodnotenie jeho práce, že nikomu nezáleží na tom, že sa v dôsledku neporiadkov strácajú tisíce na materiáli, nemôže sa uňho vyvinúť pozorný vzťah k šetreniu materiálom, ku kvalitnej práci. Nie je ťažké si predstaviť, akú demoralizáciu medzi pracujúcimi vyvolávajú ustavičné poruchy v zásobovaní materiálom, ktoré znemožňujú plynulú výrobu a spôsobujú veľké straty — nakoniec aj pre samých pracujúcich na mzdách. Podobne pôsobia dodávky nekvalitného materiálu, prerušovanie dodávky elektrického prúdu, poruchy na novododaných zariadeniach a pod. Tobôž deštruktívne pôsobí, keď pracujúci musia vyrábať pre neporiadky vedome nekvalitné výrobky, z nevhodného materiálu.

Keď pracujúci vidia neporiadky, a tým spôsobené vážne škody, ťažko od nich žiadať, aby takéto škody nahrádzali v nadčasoch, socialistickým súťažením, obetavou prácou. Z tohto hľadiska je zrejmé, že „len prostým zavedením poriadku do výroby a do výrobnnej spotreby, odstraňovaním nedisciplinovanosti a nezodpovednosti získa národné hospodárstvo nepredstaviteľne veľké zdroje. A mobilizácia týchto zdrojov je závislá predovšetkým od úrovne organizátorov výroby“.¹¹

S úrovňou organizátorov výroby súvisí aj problém ich authority. Ťažko žiadať povedzme od majstrov, aby si vedeli vydobyť autoritu a dodržiavali pevný poriadok na pracovisku, keď už roky nevieme vyriešiť otázku ich miezd. Najväčší problém je to v stavebníctve, kde by majstrova úloha mala byť azda najdôležitejšia vzhľadom na charakter výroby. Za majstra kvalifikovaný robotník nepôjde, lebo by si podstatne znížil zárobok. Tak potom vyzerá aj organizácia a kontrola práce.

Každá „lúbivá“ mzdová politika, nedôslednosť, snaha získať lacnú popularitu, to všetko pôsobí proti súladu záujmov. Za socializmu je nevyhnutné dôsledne určovať mieru práce a mieru spotreby, tvrdo potláčať príživníctvo podľa hesla „Kto nepracuje, nech neje“. Najdôležitejším problémom je tu dosiahnutie základného poriadku vo výrobe a v celom národnom hospodárstve. Bez toho nebude účinné ani najdomyselnejšie uplatňovanie princípu hmotnej zainteresovanosti, lebo chýbajú objektívne podmienky pre usmernenie osobného záujmu podľa spoločenských požiadaviek.

Druhou úlohou je vytvoriť také objektívne podmienky, aby osobný

¹¹ Alois Jindra, *Účinne plánovať, znamená vidieť dopredu*. Diskusný príspevok na XII. sjazde KSČ, Pravda z 8. 12. 1962.

hmotný záujem pôsobil v súlade s celospoločenským záujmom. Ide tu o problémy hmotnej zainteresovanosti, o ktorých sa veľa píše a diskutuje. Tu sa uspokojíme s niekoľkými poznámkami.

Obdobie kultu osobnosti zanechalo nedôveru k hmotnej zainteresovanosti. I keď sme v posledných rokoch uznali nevyhnutnosť hmotných podnetov a pokúšali sme sa ich uplatniť v hospodárstve, nedokázali sme postupovať dosť dôsledne a najmä sme pre ne nevytvorili podmienky, ktoré sme spomínali v predchádzajúcom bode. Teraz sú zas u nás tendencie utekať od hmotnej zainteresovanosti, riešiť veci v hospodárstve viac príkazmi, morálnymi podnetmi a centralizáciou. Pravda, spolupôsobia tu aj dnešné ťažkosti v národnom hospodárstve.

Hmotnej zainteresovanosti treba dať v spoločnosti zase to miesto, ktoré mu v socializme patrí: miesto objektívne nevyhnutného princípu v hospodárstve. Ako ukázal Program KSSS, jedine spájanie hmotných a morálnych podnetov vytvára hnaciu silu, ktorá dovedie spoločnosť ku komunizmu.

Ide predovšetkým o dôsledné uplatňovanie rozdeľovania podľa práce ako realizáciu princípu osobnej hmotnej zainteresovanosti. Spoločnosť musí viac ako doteraz dbať na to, aby každý dostal odmenu skutočne podľa toho, aký prospech spoločnosti dáva, ako prispieva k jej rozvoju. Tendencia k rovnostárstvu, k malichernosti v mzdovej politike, k prejavom maloburžoáznej závidi k vyšším zárobkom, ktorú sme zdedili z obdobia kultu osobnosti, znižuje účinnosť odmeňovania podľa práce. Nemali by sme sa báť lepšie odmeňovať svojich vynálezcov, schopných organizátorov, odborníkov, vedcov, učiteľov, majstrov, vysokokvalifikovaných robotníkov. Ešte závažnejší zvyšok tohto obdobia je hodnotenie ľudí podľa iných než pracovných kritérií — podľa triedneho pôvodu, podľa subjektívne posudzovanej „aktivity“, často aj podľa osobného vzťahu k funkcionárom. Takéto hodnotenie znehodnocuje pracovné kritériá a oslabuje hmotnú zainteresovanosť i morálne podnety.

V dôsledku pokrokov mechanizácie a automatizácie i progresívnych foriem organizácie výroby nadobúdajú čoraz väčší význam kolektívne formy hmotnej zainteresovanosti, zvyšujúce záujem každého pracovníka na vysokej úrovni práce celého podniku, závodu, prevádzky či dielne. Táto forma hmotnej zainteresovanosti, ktorú vyzdvihol aj Program KSSS, bude čím ďalej, tým viacej potrebná pre vytváranie súladu medzi osobným a spoločenským záujmom, ako aj vzťahov súdružskej spolupráce a vzájomnej pomoci. Nevyhnutné je, prirodzene, aby boli vytvorené aj skutočné predpoklady pre kolektívne organizovanie práce.¹²

Pri vysvetľovaní a uplatňovaní princípu hmotnej zainteresovanosti sa veľmi často zabúda, že tento princíp môže a musí mať aj negatívny obsah,

¹² Podrobnejšie sme sa touto otázkou zaoberali v cit. stati v Ekonomickom časopise (1962), č. 5, 450.

prejavujúci sa v hmotnej zodpovednosti za spôsobené škody, za zavinené nepodarky, za nesplnenie dôležitých úloh, za nedodržanie zmlúv a pod. Sme si všetci vedomí potreby zvýšiť zodpovednosť vo výrobe a v celom hospodárskom živote, ale málokedy vyvodzujeme z toho dôsledky. Zdá sa, že by nebolo od vecí uplatniť pre určitý okruh pracovníkov vôbec iba negatívnu formu hmotnej zainteresovanosti. Ľudia, ktorí sú štátom poverení určitými funkciami, napr. podnikoví riaditelia, preberajú prevzatím funkcie na seba zodpovednosť za to, že zabezpečia úspešnú činnosť určitej organizácie, napr. podniku. Bolo by potrebné uvažovať o tom, aby takíto funkcionári nedostávali prémie za dosahované výsledky, ale aby sa im o prémii zvýšil plat. Potom by sa mohlo tvrdo trvať na tom, aby vystupovali ako zodpovední poverenci štátu, aby neochvejne presadzovali celospoločenský záujem. Za chyby a nedostatky by ich postihovali sankcie až po odvolanie z funkcie, za mimoriadne úspechy by mohli dostávať osobitné odmeny. Bol by to silnejší ekonomický tlak než terajší systém prémie podľa výsledkov podniku a zvyšovala by sa zodpovednosť takýchto pracovníkov.

Treťou podmienkou, aby sa konanie ľudí usmernilo na celospoločenské ciele, je upevňovanie vedomia jednoty základných záujmov v socialistickej spoločnosti. Túto podmienku sme v podstate rozobrali už pri kritike dogmatického prístupu k jednote záujmov. Čím skôr a čím konzekventnejšie prekonáme dôsledky tohto prístupu v teórii i v praxi, tým lepšie budú predpoklady pre urýchlenie uvedomovacieho procesu a pre vytvorenie pevného vedomia jednoty základných záujmov ľudí v socialistickej spoločnosti.

-02

811

*

→ Problém jednoty vnútri socialistickej spoločnosti nie je, prirodzene, iba ekonomickou otázkou. S touto problematikou súvisí upevňovanie vedúcej úlohy komunistickej strany, rozširovanie socialistickej demokracie, prerastanie diktatúry proletariátu vo všeľudový štát, účasť pracujúcich na riadení a správe atď. Súvisia s ňou ideologické otázky, problémy výchovy, kultúry, práva, morálky — problém jednoty sa dotýka života spoločnosti v celej šírke. Túto problematiku bude nevyhnutné ďalej vedecky rozpracúvať a vytvárať predpoklady, aby sa *človek* dostal na to miesto, ktoré mu v socializme patrí: aby sa stal jediným kritériom všetkej činnosti a rozvoja spoločnosti. Potom bude vnútorná jednota socialistickej spoločnosti pevnejšia ako kedykoľvek predtým.

ПРОБЛЕМЫ ЕДИНСТВА ИНТЕРЕСОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Андрей Лантай

Статья содержит разбор догматического искажения отношения интересов при социализме и его результатов. Автор показывает, что абсолютирование единства личных, групповых и общественных интересов в период культа личности создавало целую систему недоверия к людям. Возникла атмосфера невнимания к интересам людей, которое переросло аж в нарушение личных интересов и прав граждан.

До настоящего времени не была преодолена оторванность общественных интересов от людей. Отождествление общественного интереса с интересом государства или какого-нибудь из его органов вело в период культа личности к представлению, что социалистическое государство не может нарушить личные интересы. Этим обострялись противоречия между ведущими и ведомыми в обществе.

Обострение противоречий интересов вело к нарастанию индивидуализма и к эгоистическому использованию личных и групповых интересов против общественных интересов. На преодоление этих отрицательных последствий не хватало никаких успехов в материальном производстве и в росте жизненного уровня. Еще и теперь не являются вполне естественными отношения товарищеского сотрудничества и внимательное отношение к общественным интересам.

Автор разбирает условия для решения противоречий между интересами и для направления работы людей во всеобщественных целях. Первым условием считает то, чтобы материальный интерес удерживался в строгих границах, что бы была создана преграда к эгоистическому пересаживанию личных интересов. Более серьезным, чем пропаганда является здесь последовательное управление производством, реальный и стабильный план, хорошая организация и строгая дисциплина.

Вторым условием является последовательное использование принципа личной материальной заинтересованности. Общество должно еще больше, чем прежде стараться, что бы каждый получил вознаграждение действительно равное тому, в какой мере он участвует в его развитии. Неизбежно должно быть использовано и отрицательное содержание материальной заинтересованности — материальная ответственность.

Третим условием является создание крепкого сознания единства интересов в социалистическом обществе, которое зависит от преодоления догматического отношения к проблемам единства интересов в теории и практике.

PROBLEME DER EINHEIT DER INTERESSEN IN DER SOZIALISTISCHEN
GESELLSCHAFT

Andrej Lantay

Der Artikel ist der Analyse der dogmatischen Verzerrung der Beziehung der Interessen im Sozialismus und ihren Folgen gewidmet. Der Verfasser zeigt, dass die Verabsolutierung der Einheit der persönlichen, Gruppen- und gesellschaftlichen Interessen in der Ära des Persönlichkeitskultes ein ganzes System des Misstrauens gegen Menschen hervorgebracht hat. Es entstand eine Atmosphäre der Nichtbeachtung der Interessen des Menschen, die bis zur Verletzung der persönlichen Interessen und Rechte des Menschen auswuchs.

Bisher ist das Losgerissensein der gesellschaftlichen Interessen vom Menschen nicht überwunden. Die Identifizierung der Interessen der Gesellschaft mit denen des Staates oder eines seiner Organe führte in der Ära des Persönlichkeitskultes zu der Vorstellung, dass der sozialistische Staat persönliche Interessen nicht verletzen könne. Dadurch

wurde der Widerspruch zwischen den in der Gesellschaft Führenden und Geführten verschärft.

Die Verschärfung der Widersprüche zwischen den Interessen führt zum Anwachsen des Individualismus und zum egoistischen Geltendmachen von persönlichen und Gruppeninteressen gegenüber gesellschaftlichen Interessen. Zur Überwindung dieser negativen Folgen genügten auch die Erfolge in der materiellen Produktion und im Anwachsen des Lebensstandards nicht. Und auch heute sind Beziehungen kameradschaftlicher Zusammenarbeit und ein aufmerksames Verhältnis zu den gesellschaftlichen Interessen keine Selbstverständlichkeit.

Der Verfasser analysiert die Bedingungen für die Lösung der Widersprüche zwischen den Interessen und für die Lenkung des Handelns der Menschen in der Richtung auf gesamtgesellschaftliche Ziele. Die erste Bedingung ist, seiner Ansicht nach, dass das materielle Interesse in festen Grenzen gehalten werde, dass ein Damm gegen das egoistische Durchsetzen persönlicher Interessen errichtet werde. Wichtiger als Überzeugen ist hier eine konsequente Lenkung der Produktion, ein realer und stabiler Plan, eine gute Organisation und feste Disziplin.

Die zweite Bedingung ist eine konsequentere Geltendmachung des Grundsatzes der persönlichen materiellen Interessiertheit. Die Gesellschaft muss mehr als bisher darauf achten, dass jedermann tatsächlich danach entlohnt werde, wie er zur Entfaltung der Gesellschaft beigetragen hat. Unbedingt muss sich auch der negative Inhalt der materiellen Interessiertheit geltend machen — die materielle Verantwortung.

Die dritte Bedingung ist die Herausbildung eines festen Bewusstseins von der Einheit der grundlegenden Interessen in der sozialistischen Gesellschaft, was von der Überwindung der dogmatischen Einstellung zu den Problemen der Einheit der Interessen in Theorie und Praxis abhängt.

DISKUSIA

JÁN SPIŠIAK

NIEKTORÉ TEORETICKÉ OTÁZKY ZÚČTOVANIA ZAPOČÍTANÍM

1. Rôznosť názorov na kompenzačné formy zúčtovania

V diskusii o účelnosti kompenzačnej či clearingovej formy zúčtovania medzi socialistickými podnikmi, vedenej svojho času na stránkach Ekonomického časopisu,¹ sa konštatovalo, že medzi ekonómami stále ešte niet jednotného názoru na otázku významu vzájomného započítania pohľadávok a záväzkov. O rôznosti názorov na túto otázku svedčia i niektoré novšie hlasy v našej odbornej literatúre.² Nejednotnosť teórie nie je prekvapujúca. Treba si uvedomiť, že ide o zložité otázky, náročné na hlboký vedecký rozbor, ktoré v konečných dôsledkoch všetky nadväzujú na všeobecnú teóriu socialistických financií.

V diskusii sa správne poukazovalo na tú skutočnosť, že sa v našej finančnej praxi otázky platobného styku doteraz riešili spravidla úzko prakticisticky. Jednotlivé formy zúčtovania započítaním sa hodnotili raz ako vysoko pokrokové, inokedy sa im zasa nepripisoval podstatnejší význam. Striedavo sa vyzdvihovali rôzne druhy zápočtov a po určitom čase sa zasa od nich upustilo. Kolísanie praxe je tým menej uspokojivé, že môžeme v posledných rokoch pozorovať istý úpadok hnutia za urýchlenie obratovosti obežných prostriedkov socialistických organizácií.³

V značnej miere je to spôsobené okolnosťou, že mnohí pracovníci finančnej sústavy sami nie sú dostatočne presvedčení o hospodárskej efektívnosti zrýchľovania prostriedkov v čisto peňažnej oblasti. Odporcovia clearingovej formy zúčtovania u nás prevládajú a odmietajú i decentralizované zápočty.

¹ Ekonomický časopis (1960), č. 2, 3, 4.

² V. Jindra, *Nové tendence v organizaci platebního styku v SSSR*. Finance a úvěr (1962), č. 2, 96, 98.

³ Minister financií J. Ďuriš požadoval „znova rozvinúť organizačné úsilie podnikov za urýchlenie obratu obežných prostriedkov“ v článku *Riadenie a rozvoj národného hospodárstva v Rudom práve* z 28. novembra 1962.

Nazdávame sa, že tí autori, ktorí zaujímajú odmietavý postoj k zápočtom, vo svojej argumentácii nejdú dostatočne do hĺbky samej podstaty zápočtov. Tvrdí sa, že clearingové zúčtovanie zdržuje odvody do rozpočtu, oslabuje chozrasčot, sťažuje kontrolu korunou a pod. To je isto závažná námietka, keďže strana a vláda osobitne zdôrazňujú zvýšené úlohy finančnej a úverovej sústavy pri upevňovaní chozrasčotu a pre dôsledné prehĺbovanie kontroly korunou.⁴ Sú aj pochybnosti, či zrýchľovaním obratovosti obežných prostriedkov dosiahnuté úspory sú skutočne všetky národohospodársky efektívne. Považuje sa za mylný názor zástancov kompenzácie, že peniaze uvoľnené zrýchlením obratovosti obežných prostriedkov vo sfére čisto finančnej môžu slúžiť na krytie potrieb národného hospodárstva. Uvoľnenie obežných prostriedkov dosiahnuté skrátením obdobia na predloženie faktúry za dodávku, skracovaním platobnej lehoty a pod. nemá vraj ani v podniku ani v národnom hospodárstve nijaké materiálové krytie. Peniaze bez materiálového krytia však len nepriaznivo vplyvajú na plánovaný proporcionálny rozvoj jednotlivých odvetví národného hospodárstva. Preto sa navrhuje, aby sa takýmito spôsobmi uvoľnené peňažné prostriedky v maximálnej miere odčerpali na centralizované znovurozdelenie medzi podniky.⁵ Úspory dosiahnuté zmenou formy platobného styku, t. j. použitím zápočtov namiesto inkasnej formy, sú vraj len *fiktívne úspory*, ktoré nepredstavujú reálne zdroje, použiteľné pre ďalší rozvoj národného hospodárstva.⁶ Pritom sa pochybuje nielen o pravej peňažnej povahe takto získaných prostriedkov, ale i o tom, či vzájomné započítanie vôbec znižuje masu peňazí potrebných pre obeh. Zúčtovanie vzájomným započítaním samo osebe nevedie vraj k urýchleniu obratu peňazí a k ich uvoľneniu na krytie ďalších potrieb národného hospodárstva. Nie je preto správne, keď sa vzájomné započítanie ekonomicky odôvodňuje uvoľnením peňažných zdrojov.⁷ Tvrdí sa, že ten istý účinok ako clearingovým zúčtovaním možno dosiahnuť i skrátením platobnej lehoty.

Podľa nášho názoru argumenty prednesené na podporu týchto téz nie sú presvedčivé a neprinášajú dôkazy v tom smere, že rôzne druhy kompenzačných platobných foriem skutočne nepomáhajú využiť čo najlepšie zákon obehu peňazí v našom hospodárstve.

Záporný postoj ku kompenzačnému zúčtovaniu sa odôvodňuje medziným aj tým, že podľa doterajších skúseností sa pri uplatňovaní kompenzácií vyskytujú určité prvky umelosti, ktoré zbytočne komplikujú cesty

⁴ V. Široký, prejav na zasadnutí ÚV KSČ (4. januára 1963) o *harmonickom rozvoji národného hospodárstva*.

⁵ M. Majcher, *Niektoré aspekty vplyvov pôsobiacich na potrebu úveru v priemysle*, kandidátska dizertačná práca, VŠE Bratislava 1962.

⁶ T. Dubrovay, *K ekonomickému významu zúčtovania započítaním*. Ekonomický časopis (1960), č. 4, 399.

⁷ G. Thomas, *O ekonomickom význame platenia započítaním*. Ekonomický časopis (1960), č. 3, 294.

peňazí od odberateľa k dodávateľovi. Preto sa u nás aj v minulosti len sporadicky uplatňovali celoštátne jednorazové skupinové zápočty a jednorazové zápočty.⁸

Správnu odpoveď na viaceré z týchto otázok môže dať len vedecký rozbor. Je nevyhnutný dialektický pohľad napr. na nerozlučnú jednotu úveru a jednotlivých kompenzačných foriem zúčtovania medzi socialistickými organizáciami. Táto jednotu sa prejavuje aj v tom, že bez úveru nemožno uskutočniť kompenzačné zúčtovanie medzi podnikmi. Kompenzácia je však zároveň osobitnou zúčtovacou formou a treba ju podrobiť rozboru oddelene od úveru, v jej relatívne samostatnej existencii. Zvýšenú pozornosť treba venovať najmä decentralizovaným zápočtom. Bude treba podrobne objasniť zložité ekonomické procesy, ktoré sa odohrávajú pri tejto platobnej forme.

2. Kompenzácia vzájomných pohľadávok a „akési úspory“

Pozrime sa bližšie na jednotlivé argumenty uplatnené proti kompenzačnému spôsobu zúčtovania vzájomných pohľadávok socialistických organizácií.

Teoreticky najzávažnejšia námietka odporcov kompenzácie spočíva v spomenutom už tvrdení, že clearingový spôsob vyrovnávania záväzkov prináša len zdanlivé úspory.⁹ Podľa toho boj za najefektívnejšie využitie každej koruny nevedie k nijakým reálnym úsporám, pokiaľ by sa viedol v „čisto“ finančnej sfére.

S námietkou však nemožno súhlasiť. Pri objasňovaní tejto otázky bude účelné vychádzať z nasledujúcich hľadísk: Platenie v praxi vystupuje v nerozlučnej jednote s úverom pri všetkých platobných formách. Ako platenie, tak i úverovanie majú však napriek mnohým spoločným črtám osobitné zákonitosti, takže medzi nimi je vo viacerých smeroch značný rozdiel. V platobnom procese preto dobre treba rozlišovať medzi platobnými úkonmi ako takými a úvermi, za pomoci ktorých sa platenie uskutočňuje. Platí to najmä o decentralizovanej forme zápočtov.

Pri rozvinutej bankovej sústave sa platenie spravidla uskutočňuje za pomoci bánk. Tým sa vytvorila možnosť široko využívať kompenzačnú formu vyrovnávania vzájomných pohľadávok a záväzkov bánk. Banky jedna druhej platia peniazmi, len pokiaľ by nepoužili kompenzačný spôsob zúčtovania.¹⁰

V našich pomeroch je sociálny obsah započítania pohľadávok a záväzkov kvalitatívne iný ako v kapitalizme. Mechanizmus zápočtov medzi socialistickými organizáciami však napriek tomu nemôže viesť k inému

⁸ Horváth, Valach, Zirin, *Platobný styk organizácií*, Bratislava, VPLI 1963.

⁹ G. Thomas, cit. príspevok.

¹⁰ K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 159 n.

výsledku. Stačí poukázať na skutočnosť, ktorá vyplýva zo sovietskej mnohoročnej skúsenosti s kompenzáciami, že sa tam hodnotí úspora v „peniazoch na ceste“, viazaných v platobnom styku. Len pri decentralizovanom spôsobe kompenzácie táto úspora robí denne milióny nových rubľov.

3. *Skracovanie platobných lehôt a zápočty — dve rozličné cesty peňažných úspor*

Odporcovia zápočtov tvrdia, že stačí skrátiť lehotu splatnosti na ihneď, aby sa dosiahol totožný výsledok ako pri kompenzácií. „Či platia podniky tou alebo onou formou“, argumentuje sa, „sú peňažné dôsledky za rovnakých platobných podmienok pre stav peňazí na obratových účtoch v konečnom dôsledku rovnaké. Peniaze sa nemôžu započítaním ani zmenšiť ani stratíť.“¹¹ Treba vraj len úverovanie prispôsobiť skráteným lehotám a dosiahne sa ten istý ekonomický efekt ako kompenzačným zúčtovaním. Nie vzájomné započítanie, ale skracovanie lehoty splatnosti znižuje množstvo peňazí v obehú.

Podľa nášho názoru takéto tézy neodrážajú objektívnu skutočnosť. Nemožno stotožňovať hospodársky efekt zápočtov a skracovania platobných lehôt. Odporcovia zápočtov neobjasňujú problematiku dostatočne, keď uvádzajú a skúmajú iba príklady, kde sa *platba uskutoční*. Pri kompenzácií však ide o prípady, v ktorých peniaze nevystupujú v platobnej funkcii a vzájomné nároky podnikov sa vyrovnávajú *bezpeňažne*.

Odporcovia kompenzácie namietajú zástancom tejto zúčtovacej formy, že prehliadajú otázku, odkiaľ berú odberateľské podniky peniaze, aby mohli platiť skôr ako predtým, než sa platobné lehoty skrátili. Plánované peňažné prostriedky podnikov kryjú vraj len plánované potreby a pri ich určení sa nepočítalo s tým, že sa platby budú uskutočňovať skôr. Na tieto skoršie platby budú musieť mať podniky vždy ďalšie peňažné prostriedky. Je prirodzené, že táto potreba sa vraj sama od seba nezaokryje.¹²

Ako vidieť, kladie sa dôraz na platenie, na skrátenie platobných lehôt, na vyrovnávanie záväzkov peniazmi, na potrebu peňažných prostriedkov v deň zroku a pod. To však nie je kompenzácia. Pri vzájomnom započítaní nemožno hovoriť o *platení* v pravom zmysle slova. Preto kompenzácia, skúmaná sama osebe, je neutrálna ku kratším alebo dlhším platobným lehotám. Je to tak z toho dôvodu, že kompenzovateľné pohľadávky sú splatné hneď po odovzdaní tovaru v kratšej alebo dlhšej obojstranne rovnakej lehote. Dĺžka tejto lehoty nemá význam pre účastníkov, a to ani z hľadiska vzájomného úverovania.

Na vzájomnom pomere odberateľov a dodávateľov, resp. na ich majet-

¹¹ G. T h o m a s, cit. práca.

¹² Tamže, 298.

kovej bilancii by sa nič nemenilo z ekonomického hľadiska ani v tom prípade, keby ich vzájomné pohľadávky boli zročné o rok alebo ešte neskoršie a kompenzácia by sa realizovala až po roku. Dovtedy používa každý z podnikov pre svoje ciele peniaze, ktoré v tej istej výške patria druhému podniku. To je ekonomicky to isté, ako keby každý z nich používal vlastné prostriedky. Aj keď do uskutočnenia kompenzácie oba podniky zostanú formálne v záväzkovom pomere, záväzok podobného druhu ich nezaťažuje majetkove.

Zúčtovanie vzájomných pohľadávok započítaním a skracovanie splatnosti ich vzájomných nárokov na ihneď sú však kvalitatívne odlišné ekonomické cesty úspor platobných prostriedkov a nemožno ich stotožniť. Pri zúčtovaní započítaním len nekompenzované saldo môže tvoriť problém.

4. Ekonomické procesy prebiehajúce pri zúčtovaní započítaním

Objasníme si prípad, keď podniky neurobia kompenzáciu napriek tomu, že možnosť je daná. V deň zroku oba podniky dajú banke príkaz na vyrovnanie svojich záväzkov.

Prevod bezhotovostných prostriedkov, ktorými si podniky vzájomne platia, trvá dva-tri dni, ba i dlhší čas. S tým musia podniky počítať a požadovať na tieto dni úver od banky, ktorého súhrnná výška i len na dva-tri dni ide do miliárd. Úver poskytnutý v takomto prípade socialistickým podnikom, ktoré majú vzájomné pohľadávky, vyplýva z tej okolnosti, že nepoužili kompenzačnú formu platenia.

Treba hodnotiť ako nepresvedčivú tézu prednesenú v diskusii na citovaných stranách Ekonomického časopisu, podľa ktorej odberateľské podniky pre skoršie platby pri clearingových zápočtoch budú potrebovať ďalšie prostriedky, takže im skrátenie platobnej lehoty neprinesie nijakú výhodu.¹³ Odporcovia kompenzácie majú pravdu, len pokiaľ tvrdia, že skrátením zročnosti na ihneď musí sa potreba peňazí vzniknutá v dôsledku skoršieho *platenia* tiež zaokryť z nejakých zdrojov. Pri kompenzácii, ktorá je predmetom našich úvah, však nejde o platby, ktoré by vyžadovali peniaze. Vyrovnanie peniazmi sa týka len zostatku, ktorý sa započítaním nevyrovnal.

Keďže sa potreba peňazí pre skoršie platby sama od seba zrejme nezaokryje, musí ju hradiť — argumentuje sa ďalej — štát prídelom z rozpočtu alebo úverom. To je skutočne tak. Rovnako možno súhlasiť s tvrdením odporcov zápočtov, že ak sa úhrada urýchlila namiesto napr. 12 dní o šesť dní, platí odberateľ skôr a ak sa na deň potrebuje 1 mld. korún, podniky nebudú potrebovať úver na pohľadávky vo výške 12 mld.,

¹³ Tamže, 291, 298, 299.

ale len 6 mld. Nám však nejde o prípad skracovania platobnej lehoty, ale o vyrovnávanie záväzkov bez platenia.

Oporcovia zápočtov však ani vo výsledku dosiahnutom skrátením platobnej lehoty nevidia nijaký hospodársky efekt. Výslovne zdôrazňujú, že sa tým nedosiahne nijaká úspora peňažných prostriedkov. Tak je to vraj preto, lebo podniky pri skrátenej platobnej lehote budú musieť skôr plniť svoje záväzky, ako sa to pôvodne predpokladalo. Teraz tú istú sumu, aká sa podnikom nahromadila na účtoch z dôvodu, že odberatelia platili v kratšej platobnej lehote, budú potrebovať na skoršiu úhradu svojich záväzkov. Ak im štát nepridelí peniaze vo forme vlastných prostriedkov, poskytne im banka úver. Zdroje banky pre poskytnutie podobného úveru sú však práve vo voľných prostriedkoch na účtoch organizácií. No tieto prostriedky samy podniky budú vraj potrebovať, keďže platia prv, ako sa predpokladalo. Úspory peňažných prostriedkov použiteľné inde v národnom hospodárstve sa teda v nijakom prípade nedosiahnu. Čo je vraj pre jedny podniky výhodou pri skrátení platobnej lehoty napr. na okamžitú zročnosť po dodaní, je nevýhodou pre druhé podniky, ktoré teraz musia platbu vykonať skôr.

Z týchto hľadísk sa hodnotia aj výsledky kompenzačných vzťahov.

Negatívny postoj ku kompenzácií a k skracovaniu platobných lehôt neberie do úvahy všetky ekonomické procesy. Pravdou je, že ak podnik *A* má vyrovať svoje záväzky voči podniku *B* napr. tým spôsobom, že namiesto 10 dní platí ihneď po dojení faktúry, tak v podobnom prípade potrebuje dať peňažné prostriedky do svojho obchodu o týchto niekoľko dní skôr, než predpokladal. Spočiatku štát skutočne bude musieť vložiť ďalšie prostriedky do zápočtov a do platieb so skrátenou platobnou lehotou.

Na podklade predchádzajúcich úvah dochádzame k názoru, že ako skracovanie platenia, tak aj zápočty vzájomných pohľadávok vedú — hoci rozličnými cestami — k peňažným úsporám, ktoré hospodársky efektívne možno využiť. Zápočty v porovnaní so skrátením lehoty splatnosti na ihneď sú hospodársky výhodnejšie, lebo podniky svoje peňažné prostriedky, ktoré pri kompenzácií nepotrebovali do zúčtovania, budú môcť dať do rozšírenej výroby. Takto sa v podniku použijú i tie sumy, ktoré by pri vyrovnávaní vzájomných pohľadávok *platením* spravidla dva-tri dni, prípadne i dlhší čas, vystupovali ako „peniaze na ceste“. Ide tu o značné sumy, ktoré finančná prax nemôže bagatelizovať. Znamenajú značnú skrytú rezervu, a treba ju využiť.

Ak peniaze tohto druhu môžu byť zdrojom bankového úveru pre podniky na realizovanie týchto ich vzájomných platieb, hospodársky účelnejšie je skompenzovať vzájomné pohľadávky a použiť uvoľnené sumy ako zdroje pre úverovanie rozšírenej *výrobnej* činnosti podnikov.

Z toho, čo sme rozviedli, teda vyplýva, že ekonomické procesy prebie-

hajúce pri zúčtovaní započítaním odôvodňujú prednosti zúčtovania započítaním pred jednoduchým skracovaním platobných lehôt.

5. Decentralizované zápočty socialistických organizácií

V našej odbornej literatúre a vo finančnej praxi sa popiera hospodárska efektívnosť decentralizovaných zápočtov. Takéto stanovisko prevláda u nás napriek tomu, že táto špecifická forma kompenzačného spôsobu platenia je v sovietskej bankovej praxi veľmi rozšírená. V posledných rokoch sa stala dominujúcou formou zápočtov.¹⁴

Odporcovia vyrovnávania vzájomných pohľadávok započítaním objavujú nedostatky medzipodnikových zúčtovní aj v decentralizovanom spôsobe započítania. Popierajú, že by táto zúčtovacia forma predstavovala progresívny prvok pri zvyšovaní efektívnosti sústavy finančných nástrojov.¹⁵ Podľa nášho názoru však táto špecifická zúčtovacia forma si zaslúži osobitnú pozornosť našej teórie a praxe. Povšimnime si ju teda bližšie.

Keď uznesenie XII. sjazdu KSČ zdôrazňuje, že úspešné riešenie súčasných problémov v národnom hospodárstve vyžaduje rozhodné zlepšenie riadiacej a organizátorskej práce hospodárskych orgánov, bezpochyby sa to týka i orgánov banky, ktoré v prvom rade organizujú obeh hotovostných a bezhotovostných peňazí tak, aby sa Marxov zákon obehu peňazí uplatnil v optimálnej miere. V oblasti zúčtovacích vzťahov sa musí zabezpečiť aj maximálna hospodárnosť s peňažnými prostriedkami.

Decentralizované započítanie prebieha v svojráznych formách. Zápočty tohto druhu sa neodohrávajú na jednom mieste, ako je to v prípade medzipodnikových zúčtovní, ktoré predpokladajú sústreďenie dokladov práve v zúčtovní. Také sústreďenie zápočtov, aké sa doteraz uskutočňuje v zúčtovniach, skutočne odôvodňuje námietku, že sa tým v mnohých prípadoch zápočty len zdržujú. Sovietsky spôsob decentralizovaných zápočtov odstraňuje však práve tieto závady doterajších zúčtovní vďaka tomu, že započítanie prebieha súčasne na mnohých miestach, kde účastníci majú obratové účty.

Decentralizované zápočty nemožno pochopiť z hľadiska individuálne skúmaného podniku alebo len jednej bankovej pobočky. Banku pritom treba chápať ako celok.

Decentralizovaný zápočet v tej forme, ako sa vyvinul v posledných rokoch v sovietskej praxi, nie je nejakým v zásade novým druhom zápočtov. V skutočnosti prebieha na základe skúseností získaných pri jednorazových a periodických zápočtoch. Súčasný spôsob decentralizova-

¹⁴ V. Jindra, *Nové tendence v organizaci platebního styku v SSSR*. Finance a úvěr (1962), č. 2.

¹⁵ O tom, aby sústava finančných nástrojov za pomoci progresívnych prvkov čo najlepšie slúžila zvýšeniu efektívnosti v našom hospodárstve, hovoril V. Široký na zasadnutí ÚV KSČ 4. januára 1963.

ných zápočtov je vlastne obyčajný jednorazový zápočet, ktorý sa premenil na stále účinkujúcu sústavu.¹⁶ Pritom všeobecné zásady kompenzačného spôsobu vyrovnávania vzájomných záväzkov v zúčtovniach platia aj tu. Nasvedčujú tomu viaceré hlavné črty decentralizovaných zápočtov. Podobne ako v prípade zúčtovní aj tu sa stretáme s periodickým zisťovaním salda, so stálou výpomocou úveru. Technický rozdiel však spočíva v tom, že sa tu platobné doklady o nárokoch postúpia na zúčtovací účet jednotlivých účastníkov. Suma platieb určitého účastníka zápočtov na vyrovanie jeho záväzkov a v jeho prospech prichodiace hodnoty faktúr sa periodicky započítajú a rozdiel ide na obratový účet, podobne ako pri zúčtovniach.

Hladký priebeh zápočtov tohto druhu umožňuje okolnosť, že banka vyrovná každú faktúru účastníka. Urobí tak aj v tom prípade, že by vnútri zúčtovacieho obdobia platby banky za niektorého účastníka prevýšili sumy, ktoré mu došli od ostatných účastníkov zápočtov. Do zápočtov sa takto zapája *úver banky*, a tým sa problematika decentralizovaných zápočtov zauzluje, sťažuje sa sledovanie jednotlivých peňažných prúdov a ekonomických procesov. To predovšetkým vysvetľuje rôznosť názorov na podstatu decentralizovaných zápočtov.

Treba sa tu vyporiadať predovšetkým s názorom, podľa ktorého sa na osobitných zúčtovacích účtoch účastníkov odohrávajú *pravé peňažné obraty* podobnej povahy ako na obratových účtoch.

Ak by sme sa pripojili k tomuto názoru, decentralizované zápočty by nemali povahu kompenzačného zúčtovania, ale na osobitných účtoch by sa uskutočňovali *platby*. Nijaká úspora peňazí by sa teda neprejavila.¹⁷ Potom by však skutočne nemalo význam komplikovať platobný styk socialistických podnikov i touto ďalšou platobnou formou.

Nemožno poprieť, že povrchno hodnotené skutočnosti skorej nasvedčujú tomu, že medzi účastníkmi decentralizovaných zápočtov prebieha peňažný obrat podobný ako na obratových účtoch. Skutočne tu možno zistiť nielen zhromažďovanie platobných dokladov o vzájomných nárokoch účastníkov a evidovanie hodnoty faktúr na príslušných účtoch v banke, ale na týchto účtoch sa premiesťujú i peniaze, a to v celej výške pohľadávok. Ide tu o *peňažný obrat*, ktorý vyžaduje preddávkovanie prostriedkov zo strany banky za účastníkov zápočtov, teda ich úverovanie. Pritom účastníci nemôžu použiť sumy nachodiace sa na osobitných účtoch pre nijaké iné platby. Podnikové prostriedky sú počas celého zápočtového obdobia oddelené od prostriedkov na zápočtovom účte.

Treba odlíšiť vzťah banky k účastníkom decentralizovaných zápočtov

¹⁶ J. E. Šenger, *Očerki sovetskogo kredita*, Moskva 1961, 164.

¹⁷ Podobné námietky mal Švarc, Deŕgi i kredit (1956), č. 5, 4. Opačné stanovisko zástáva Sitnin, Slavnij, *Finansy* (1956), č. 4. Nijaké peňažné úspory v decentralizovaných zápočtoch nevidí L. D. Oblomska ja, *Sistema raschetov* — učebnica 29. Citované podľa Šengera, *Očerki sovetskogo kredita*, Moskva 1961, 164.

na jednej strane a záväzky z odberateľsko-dodávateľských vzťahov na strane druhej. Uskutočňujú sa tu dva druhy kompenzácií: započítaním sa vyrovnajú vzájomné pohľadávky podnikov medzi sebou a vzájomné pohľadávky banky s týmito podnikmi.

Osobitný účet, na ktorom sa vedú zápočty, vykazuje určité črty kontokorentných vzťahov. Tak ako v prípade kontokorentu podniky sa aj pri otvorení zúčtovacieho účtu dohodnú, že svoje vzájomné záväzky neusporiadajú hneď pri každej dodávke a protidodávke, ale predbežne si jednotlivé položky iba zaúčtujú. Zúčtovanie takto evidovaných položiek sa však suspenduje do stanovenej lehoty, kým neprevedú vyúčtovanie. Hospodárska výhoda podobného spôsobu zúčtovania spočíva v tom, že vzájomné záväzky účastníkov nájdu krytie v ich vzájomných pohľadávkach, ako je to i pri kontokorente.

Účet podniku často teda bude aktívny. Ak však tento predpoklad nie je daný, banka platí za odberateľa a takto vzniknuté úverové pohľadávky si v najbližších dňoch skompenzuje platbami od druhých účastníkov zápočtov.

Úver sa takýmto spôsobom svojrázne vyrovnáva i v priebehu zápočtového obdobia. Osobitosť tohto úveru spočíva i v jeho obrate, ktorý trvá v niektorých prípadoch len niekoľko hodín a v iných niekoľko dní, najviac však do zápočtového obdobia.

Sovietska ekonomická veda a finančná prax sa stavia k decentralizovaným zápočtom kladne a táto platobná forma sa tam neustále zdokonaľuje.¹⁸ Podľa nášho názoru je načas, aby sa zaviedla i u nás. Iste prispeje i na tomto úseku k zlepšeniu aktívnej úlohy financií.

6. Záverečné úvahy

Na základe doterajších našich úvah dospievame k názoru, že v socializme vzniká široká možnosť, aby podniky zúčtovali svoje pohľadávky so svojimi záväzkami započítaním.

Naše doterajšie úvahy nám pomôžu zaujať stanovisko i v doteraz spornej otázke, či sú platobné vzťahy iba vzťahmi peňažnými, alebo či patria do kategórie financií.

¹⁸ O veľkom rozšírení sústavy decentralizovaných zápočtov hovoril S. S. Štejnšleger na teoretickej konferencii o platobnom styku, Deňgi i kredit [1961], č. 7, 83. Za najhospodárnejšiu formu zúčtovania považuje decentralizované zápočty i Kazancev, Deňgi i kredit [1961] č. 7, 86. M. M. Gindin na tejže konferencii zdôrazňuje, že decentralizované zápočty dali určité kladné výsledky a zabezpečili vo veľkej miere včasné platby, Deňgi i kredit [1961], č. 7, 86.

Kladne hodnotí túto platobnú formu Geraščenko, keď píše: „Podľa nášho názoru sú clearingové zápočty lepšie ako ktorákoľvek forma zúčtovania.“ Pozri I. Geraščenko, *Kliringovyje rasčety v soc. chozjajsive*, Voprosy ekonomiki [1957], č. 3.

O pozitívnom význame decentralizovaných zápočtov hovorí A. M. Birman, *Voprosy teorii finansov*, pod Dačenkovou redakciou, Moskva 1957, 139.

Podľa nášho názoru vzťahy vznikajúce tak pri započítaní, ako aj pri všetkých ostatných formách tvoria zložku jednotných socialistických financií. Je to preto, že obrat hotovostných a bezhotovostných peňazí sa odohráva za masovej účasti socialistických organizácií a ako taký vplýva na financie socialistickej spoločnosti. Pozerajúc sa z aspektu masovosti ako kvantitatívnej stránky vzťahov vznikajúcich v súvislosti s vyrovnávaním medzipodnikových záväzkov, právom môžeme tvrdiť, že platobný styk socialistických organizácií predstavuje finančné vzťahy. O vzťahoch *len* peňažnej (a nie aj finančnej) povahy hovoríme, ak by sme jednotlivé platobné vzťahy podnikov skúmali z individuálnych aspektov. Kvantitatívne rozvinutá stránka peňažných vzťahov, vznikajúcich v platobnom procese, spôsobuje dialekticky chápanú zmenu aj v ich kvalitatívnom aspekte. Platobné vzťahy práve na podklade kritéria masovosti a osobitných zákonitostí platobného styku musíme i kvalitatívne rozlišovať od individuálne chápaných púhych *peňažných* vzťahov. To nám umožňuje zaradiť ich do kategórie finančných vzťahov. Ich komplexný vedecký výskum, nadväzujúci na úverové vzťahy, tvorí predmet jednotnej vedy socialistických financií.

Veľký význam zúčtovania započítaním spočíva v tom, že vyrovnávanie vzájomných pohľadávok a záväzkov nevyžaduje prevod vlastných peňažných prostriedkov z účtu na účet v celej výške ich záväzkov, a preto si podniky nemusia vytvárať peňažné rezervy pre tento účel. Peniaze pri zápočtoch fungujú iba vo vlastnosti miery hodnoty. Vo funkcii platobného prostriedku vystupujú peniaze len pri platení nezapočítaného zostatku.

Prax ukazuje, že zúčtovacia forma decentralizovaných zápočtov značne urýchľuje obratovosť peňažných prostriedkov v národnom hospodárstve, znižuje potrebu úveru a počet neplatičov.

Rýchlosť obiehania peňažných fondov je dôležitým činiteľom pri zvyšovaní efektívnosti celého národného hospodárstva a pri plnení úloh vyplývajúcich z uznesení XII. sjazdu KSČ. Pri zvyšovaní obratovosti peňažnej masy má značný vplyv dobrá organizácia obehu peňazí vo sfére finančnej.

Zlepšenie práce banky pri vybavovaní platobných dokladov, skracovanie platobných lehôt, využívanie telegrafických príkazov a pod., to všetko urýchľuje obratovosť obežných prostriedkov, i keď ponajprv bez vplyvu na rýchlosť obratu materiálových hodnôt. To však nijak neznamená, že urýchlenie obratovosti peňažných prostriedkov v peňažnej sfére nemá v konečných dôsledkoch nijaký vplyv na obrat hmotných hodnôt.

Dôležitým výsledkom skracovania platobných lehôt je priblíženie pohybu peňazí k pohybu materiálových hodnôt. Tým sa súčasne dosiahne ďalšie zníženie obchodného úveru. Zároveň sa takto umožní, aby banka lepšie plnila svoje úlohy spojené s evidenciou a kontrolou reprodukčného procesu, na čo sa kládol dôraz i na zasadnutí ÚV KSČ 4. januára 1963.

Peniaze uvoľnené skrátením platobných lehôt a urýchlením obrato-

vosti obežných prostriedkov nie sú fiktívnej povahy; nie sú kreované bankou, a tým menej podnikmi v zmysle kreačnej teórie. Prv, ako sa tieto peniaze dostali do obehu, stál za nimi už vyprodukovaný tovar. Ak sa určitá suma uvoľnila zo sféry materiálových procesov napr. skrátením platobnej lehoty, využitím zápočtov, ani po uvoľnení neprestala reprezentovať hodnotu určitého množstva tovaru peniazmi.

Treba pripustiť, že medzipodnikové zúčtovne mali viaceré nedostatky. Decentralizované zápočty však môžu odstrániť mnohé z nich. Výsledky našich úvah nasvedčujú tomu, že o tejto platobnej forme možno i naďalej hovoriť ako o najprogresívnejšej forme platobného a zúčtovacieho styku v socialistickej ekonomike. Je vecou našej finančnej praxe, aby z toho vyvodila dôsledky a urobila potrebné organizačné opatrenia na zavedenie decentralizovaných zápočtov do našej platobnej praxe. Pomôže nám to odhaliť a hospodárnejšie využiť veľké rezervy, ktoré doteraz sú skryté v úverovo-platobných vzťahoch našich podnikov.

FÉLIX HUTNÍK

PREČO STAGNUJE POLITICKÁ EKONÓMIA?

Dogmatikovi sa bude zdať ešte aj dnes rozporné stavať takúto otázku. Marxistická politická ekonómia zohrala predsa pozitívnu úlohu v socialistickej revolúcii u nás, pri výchove ekonomických pracovníkov, širokej verejnosti a koniec koncov pri samej výstavbe socializmu v ČSSR a vó všetkých ostatných socialistických krajinách. Tento fakt neodškriepi nik. Napriek tomu tvrdíme, že politická ekonómia je v určitej kríze, že stagnuje, a to nie iba niekoľko rokov, ale desaťročia. Stagnuje ako veda, ktorá má a musí podávať analýzu vývoja podstatných javov hospodárskeho zriadenia súdobého kapitalizmu, a ako veda, ktorá rozoberá vývoj ekonomiky socialistických krajín osve a svetovej socialistickej ekonomiky v súhrne. Politická ekonómia nedala odpoveď na viaceré vážne otázky hospodárskeho vývinu v druhej štvrtine nášho storočia.

Je veľkým úspechom, že sa pri obmedzených a v mnohých smeroch dogmatických teoretických ekonomických poučkách dokázalo organizovať úsilie robotníckej triedy, pracujúceho roľníctva ako aj inteligencie pri budovaní základov ekonomiky socializmu celého tábora socialistických krajín. Domnievame sa však, že sa vyplytvalo oveľa viac energie na organizátorsko-zabezpečovaciu prácu, než bolo treba, keby sa socialistickej výroba v priemysle, stavebníctve, doprave, v poľnohospodárstve, činnosť v obchode, keby sa to všetko bolo rozvíjalo na vopred premyslených vedeckých ekonomických základoch. Za takýchto okolností mnohé problémy ovládateľné rýdze ekonomickými nástrojmi sa riešili prostriedkami administratívno-donucovacími. Príkazy „zabezpečovať“ to alebo ono, tým alebo iným orgánom (pretváraným raz tak, raz onak) sú toho jasným svedectvom. Negatívnym a neblahým dôsledkom takýchto príkazov bolo často obmedzovanie iniciatívy podnikov, závodov, vedúcich, ba aj radoých pracovníkov, čo bolo v priezračnom rozpore s cieľmi socialistickej výstavby, ktorú musí živiť, napájať všestranná iniciatíva každého dospelého občana socialistickej spoločnosti. Sme presvedčení, že na terajších našich hospodárskych ťažkostiach má určitý podiel práve zaostávanie, dlhodobá stagnácia politickej ekonomie.

Čo zavinilo stagnáciu v rozvoji politickej ekonómie?

Na to odpovedal O. Roth v článku *K otázke predmetu politickej ekonómie* (Ekonomický časopis [1963], č. 5) jednoznačne. Bolo to obdobie kultu osobnosti, obdobie dogmatického prístupu k teórii marxizmu. Nebol to však iba Stalinov kult v spoločenských vedách, ktorý nútil ekonómov opierať sa o authority, ich výroky, nehľadať argumenty, ale ilustrácie k autoritatívne vysloveným poučkám a teoretickým záverom o budovaní socializmu. Stalinov kult vo vede odviezol doslova všetkých ekonómov vedeckých pracovníkov od analýzy faktov socialistickej alebo kapitalistickej súčasnosti k vytrvalému knihomilstvu diel klasikov marxizmu-leninizmu, kde sa snorilo za vhodným citátom. Stalinov kult doviedol tvoriacich ekonómov na literárnu dráhu popisnosti, nekritického pritakávania v uhladených, myšlienkovy aj formálne konvenčne pričesaných štúdiách a publikáciách. Tvrdíme však, že zaostávanie politickej ekonómie súvisí predovšetkým s celou sústavou manier, praktík, ktoré sa zaviedli na hospodárskom poli a v spoločenskom živote vôbec pri uskutočňovaní industrializácie a kolektivizácie poľnohospodárstva v SSSR a pri usmerňovaní a riadení národného hospodárstva vôbec. Tieto maniere, autoritatívne presadzované, priamo vyvolali do života domnelé osobnosti, osobnosti i Stalinovu osobnosť. V tom vidíme z hospodárskeho hľadiska podstatu obdobia nazvaného obdobím kultu osobnosti, a teda aj korene príčin, ktoré nielen podväzovali, ale priamo hrdúsili akýkoľvek pozitívny vývoj vedeckej politickej ekonómie.

Známe a pravdivé sú výroky, že vývin vedy stimulujú akútne potreby spoločenskej praxe oveľa intenzívnejšie než desiatky univerzít, a aj to, že pri výstavbe socializmu je takýchto spoločenských potrieb v každej oblasti nadostač. Prirodzene, že ich bolo neúrekom aj v národnom hospodárstve. A preda nedostatočne podnecovali vedeckých pracovníkov, nenútili ich, aby ich zodpovedali. Treba povedať, že mnohé z nastolených otázok (a nie sú to otázky podružné) neboli dodnes zodpovedané.

Všeobecne sa tento rozpor už niekoľko rokov formuluje ako *odtrhnutie ekonomickej teórie od praxe*. Myslíme, že by bolo spravodlivejšie hovoriť o *odtrhnutosti hospodárskej praxe od ekonomickej teórie*, pretože pri vzniku tohto rozporu, čo netreba opomenúť, ukázala chrbát svojej nerozlučnej priateľke nie teória, ale prax, vyvíjajúca sa a usmerňovaná spôsobom, na ktorý sme už stručne poukázali. Spojovacie mosty sa rozleptali a zo živoriacej teórie, prirodzene, prax nemala valný úžitok. Teória i prax sa od seba odpútali a dlho žili samostatným životom. Pri naznačenom vývoji hospodárskej praxe získali (a to ináč ani nemohlo byť) autoritu „oficiálne názory“ na to alebo ono. Boli to nedotknuteľné názory. Kde sa takáto inštitúcia zrodí, zazvoní umieráčik každému racionálnemu vedeckému pokroku. Vo vede, ani ekonomickej, niet miesta pre oficiálne názory a stanoviská, a kto si ich osobuje ako také vyhlasovať, je parazitom vedeckého pokroku, či si to uvedomí, alebo nie. Plne súhlasíme s tým,

čo o oficiálnych názoroch a o tých, čo sa za nimi skrývajú, napísal Félix Oliva v časopise Politická ekonómia (1963), č. 4.

Roth v už spomínanom článku napísal: „Dogmatikovi je všetko jasné, pre neho niet problémov, jedinou úlohou vedy podľa neho je nájsť dostatok ilustrácií. Nové fakty, ktoré nezapadajú do existujúcej konvencie, vzbudzujú v ňom hrôzu. *V tom je koreň a podstata odtrhnutia teórie od praxe* (podčiarkol F. H.), ku ktorému došlo v posledných asi troch desaťročiach.“ Ako zisťuje náš čitateľ, nezdieľame tento názor. Vznik dogmatizmu, a teda aj zrod početnej rodiny ekonómov dogmatikov, samozrejme, súvisí s nelogickým vzťahom medzi teóriou a praxou. Správne je azda povedať, že dogmatizmus sa zrodil z odtrhnutia hospodárskej praxe od teórie, a to v zmysle, ako sme už uviedli. Teda rozkol medzi teóriou a praxou je kolískou dogmatizmu, je jeho príčinou, a nie naopak.

Nejde tu o slovnú hru, ale o poznanie pravých príčin zaostávania politickej ekonómie a hlboko zakoreneného dogmatického spôsobu myslenia prevažnej časti ekonómov. Chceme povedať, že by bolo mylné a či nespravodlivé obviňovať ekonómov za zrod dogmatizmu, pretože hlavné príčiny jeho vzniku sú mimo nich; a preto ich aj tam v prvom rade treba odstrániť. Oprávňuje nás na to aj skutočnosť, že ekonomickú teóriu u nás pestovali neskúsení, mladí ľudia, ktorí základy marxistickej politickej ekonómie získali viac samoštúdiom než vo vysokoškolských laviciach a v období, keď bujnel a vyvrchoľoval kult osobnosti. O rozvoj dogmatizmu sa teda vonkoncom nepričinili vedome, boli proste zvedení. Dogmatizmus takto zakorenený do mladého vedeckého poznania mal svoje zákonitosti vývinu, osamostatnil sa. Dnes sa prejavuje ako poznaný húževnatý retardačný činiteľ rozvoja economickej vedy. Treba hodne statočnosti, kritického postoja voči sebe pre vyrovnanie sa s úžasným prevratom, ktorý pre racionálne vedecké myslenie prišiel po XX. sjazde KSSS i po XII. sjazde KSČ. Treba veriť, že bude čoraz menej tých, u ktorých nové fakty, vymykajúce sa zo schém z čias dogmatizmu, vzbudzujú hrôzu.

O. Roth pri svojom rozbere nedostatočnej spoločenskej zaangažovanosti politickej ekonómie do praktického hospodárskeho diania ponechal stranou, podľa nášho názoru prapríčinu tohto stavu a obrátil pozornosť na vnútorné problémy politickej ekonómie, na jej vnútornú renesanciu. Skôr, než sa k týmto ozaj životným a aktuálnym otázkam vyjadríme, žiada sa povedať niečo o možnostiach a spôsoboch obnovenia spojenia teórie a praxe.

Podmienky pre toto spojenie môže a musí vytvoriť jedna aj druhá strana.

V predmetnej sfére sa u nás v posledných rokoch hodne zmenilo zo strany praxe aj teórie politickej ekonómie. Boli to pozitívne zmeny. Pri najlepšíom sme však iba na polceste pri nadväzovaní adekvátneho kontaktu hospodárskej praxe a politickej ekonómie.

V čom spočívajú ťažkosti?

Domnievame sa, že okrem iného aj v tom, že do riešenia dôležitých

ekonomických otázok života našej spoločnosti, socialistického tábora i krajín ostatného sveta treba zainteresovať nie niekoľkých vynikajúcich jednotlivcov, ale desiatky, ba stovky radových vedeckých pracovníkov. A to je iste zložitý problém, aj pokiaľ ide o samu organizáciu spojenia.

Organizačné otázky však možno účelne riešiť až po vyjasnení kvality, špecifiky spojenia vedeckých pracovníkov v oblasti politickej ekonómie so spoločensko-hospodárskou praxou.

Vychádzajúc zo skúsenosti vysokoškolských pracovníkov (a tých je absolútna väčšina), jestvujú pokusy o vytváranie kontaktu s praktickou politickou činnosťou nižších i vyšších straníckych orgánov v podobe aktívov, lektorských skupín i dlhodobejšej politickej praxe v týchto orgánoch, ktorú absolvujú mladší, menej skúsení pracovníci. Zmysel takéhoto spojenia je zrejme v tom, aby sa preklenulo školometské prednášanie politickej ekonómie a aby sa rozšíril obzor vedeckých pracovníkov, pokiaľ ide o konkrétnu znalosť ideologického a hospodárskeho života spoločnosti. Všetko to však prispieva skôr k vyhraňovaniu charakteru vedeckých pracovníkov ako propagandistov, šíriteľov marxistickej ideológie a len v malej miere napomáha budovanie vedeckej osobnosti pracovníkov v samom predmete. Takéto spojenie vytvára pohotový aktív vedeckých pracovníkov-politických ekonómov pre potreby straníckej práce. Pre vlastnú vedeckovýskumnú činnosť ho však pokladáme za nedostatočný. Nakoniec popularizácia vedy sa nezaobíde bez vulgarizácie, keď sa nemôže oprieť o vedeckú prácu popularizátorov (Oliva v cit. časopise). Preto aj z týchto dôvodov treba hľadať také spojenie politických ekonómov s praxou, ktoré bezprostredne korešponduje s ich vedeckým zameraním.

Pre toto spojenie s cieľom fundovať vedeckovýskumnú prácu politických ekonómov nenachádzame uniformitu. Problémy sú obdobné ako u všetkých ostatných ekonómov, azda s tým rozdielom, že u politických ekonómov musí ísť o širšiu informovanosť s predpokladanou schopnosťou nasávať výsledky vedeckej činnosti nielen na celom ekonomickom fronte, ale aj z iných vedných odborov, predovšetkým spoločenských, s potrebou sledovať a analyzovať spoločensko-ekonomické dianie prakticky celého sveta pri určitom konkrétnom výskumnom zameraní na užšiu špeciálnu problematiku kapitalistickej alebo socialistickej ekonomiky.

Treba vidieť, že po tejto druhej stránke spojenia teórie s praxou nie sú vytvorené adekvátne organizačné formy, ba ani plynulosť a sústavnosť prepotrebných informácií, ktorých dôležitosť nemožno podceňovať. Významnú úlohu tu zohráva aktivita a spoločensko-organizačné schopnosti samého pracovníka. Tak je to aj u všetkých ostatných pracovníkov ekonomickej vedy. Ide o určité osobné presadenie sa do hospodárskeho diania, ktoré predpokladá vydobytie dôvery a uznania. Podľa nás jestvujú nateraz už dostatočné možnosti pre to, aby si schopný vedecký pracovník budoval osobnosť kritickým štúdiom vývoja ekonomiky v záujmovej oblasti. Cesta za uznaním a dôverou praxe je však zdĺhavá a treba veľa času, kým

vedecký pracovník organicky splynie s praxou. Až potom ho spoločenská prax zaangažuje do najvážnejších problémov, lebo ich môže riešiť. Stávajú sa totiž aj jeho vlastnými problémami.

Súhlasím s O. Rothom, že pre vytvorenie adekvátneho spojenia politickej ekonómie s praxou (aj keď v tom nevidíme prvotnú príčinu stagnácie politickej ekonómie) je prepotrebné, aby si vedecí pracovníci uvedomili od základu zmenenú situáciu a vyvodili závery týkajúce sa predmetu ich vedy, metódy a vôbec celkovej jej štruktúry a novej spoločenskej funkcie. Teda aby prišli k renovácii a či k akejsi prestavbe tejto základnej teoretickej ekonomickej disciplíny, aby si uvedomili to, čo sa deje, a tak sa stali opäť revolučnými vedeckými pracovníkmi. Dalo by sa to formulovať aj takto: Treba uchopiť skutočne životné ekonomické otázky, ktoré má v zmysle potrieb spoločenskej praxe riešiť politická ekonómia, na ktoré má dať odpoveď. Myslíme, že táto požiadavka nevolá po zásadnej zmene politickej ekonómie ako vedy, ale po hromozvode, ktorý by uzemnil prácu politických ekonómov, a tak politickú ekonómiu inštaloval ako skutočný teoretický základ všetkých ekonomických vied. Teda aby zreálnil proklamovanú a často aj oficiálne zabezpečovanú prioritu politickej ekonómie v sústave ekonomických vied. (Iba na okraj poznamenávame, že je pramálo úsekových ekonómov, ktorí proklamovanú prioritu politickej ekonómie berú nateraz vážne.)

Teda aj teória politickej ekonómie, resp. jej pracovníci musia v prospech spojenia teórie s praxou zanechať mnoho z bývalých manier, metód svojej práce a vážne spytovať svoje svedomie. Nejde o mentorovanie. Sami sme v analyzovanom období pracovali a nechtiac rozmnožovali rady pomáhačov dogmatizmu v oblasti politickej ekonómie. Treba si však statočne uvedomiť, že okruh problémov, ktoré si politická ekonómia dosiaľ všíma, je nielen úzky, ale aj neživotný; nášmu spoločenskému životu málo alebo vôbec neprospieva. Doterajší vývoj politickej ekonómie možno charakterizovať ako „filozofujúci smer“, ktorého osnovu tvoril výklad *Kapitálu* a iných základných diel, a pokiaľ neopisoval a nezdôvodňoval prijaté opatrenia straníckych a vládnych orgánov, pohyboval sa na úrovni výkladu (nie konkrétnej argumentácie) zákonov, kategórií, protirečení, stimulov a pod.

Súčasne treba pochopiť, že naša spoločenská prax skutočne vytvára priaznivé podmienky rozvoja tejto vedy, že sa vymaňuje z osídliel kultu osobnosti a že konštatovanie zaostávania spoločenských vied za životom, ktoré formuluje dnes, je myslené úprimne s paralelným vytváraním tvorivého ovzdušia. (Nie ako viackrát v minulosti, bez toho posledného, takže sa kritizovali tí, ktorí za skutkový stav neboli zodpovední.) Ústup z dogmatických pozícií, ktoré chránili politickú ekonómiu ako akúsi čistú teóriu o výrobných vzťahoch, prechod k pozornému skúmaniu faktov ekonomického vývoja vo svete a u nás umožní blahodarný vzostup našej vede. Mnohých budú dlhoročnou „vysoko abstraktnou“ metódou skúmania

ekonomických javov kapitalizmu i socializmu získané návyky sťahovať z nastúpenej cesty späť. (Úprimne: stará cesta je v mnohom ohľade dosť pohodlná.) Azda ťažkosťi bude robiť pochopenie nezvratného faktu, že rozmýšľať o kvalite ekonomických javov môže zodpovedne len ten, kto pozná a vie merať ich kvantitatívne proporcie. Avšak prekonanie týchto prekážok je malou muškou v porovnaní s obrom, ktorý v podobe kultu osobnosti stál v ceste celé desaťročia.

Domnievame sa, že formulácia úloh politickej ekonómie, alebo ináč povedané, formulovanie jej predmetu v terajších podmienkach je vec najzásadnejšia.

O. Roth zdôvodnil, že so vznikom socialistickej ekonomiky sa zrodila aj nová spoločenská funkcia politickej ekonómie v porovnaní s jej funkciou pred socialistickou revolúciou, prípadne v buržoáznom spoločenskom poriadku. Praktickú užitočnosť v nových podmienkach má politická ekonómia jedine vtedy, keď sa stane vedeckým základom, najvšeobecnejšou teóriou, nástrojom hospodárskej politiky socialistického štátu. Pritom nejde len o politiku v hraniciach spoločenských poriadkov, ale o denno-dennú hospodársku politiku. Politická ekonómia sa má vymaniť z obmedzeného chápania a štúdia výrobných vzťahov a uprieť pozornosť na výrobné vzťahy vnútri pracovného procesu. Má skúmať výrobné vzťahy, ich premeny medzi bezprostrednými výrobcami. Roth hovorí, že tieto výrobné vzťahy síce jestvovali i na predošlých stupňoch ekonomického vývinu spoločnosti, netvorili však súčasť predmetu politickej ekonómie, pretože spoločenská prax nekládla požiadavku ich poznania.

Zdalo by sa, že bez bližšieho určenia sa takýmto spôsobom vlastne vymedzuje predmet ekonomických vied vôbec. Keby sme pristali na toto stanovisko, musíme konštatovať, že Roth nepoukazuje na nič nového a neznámeho. Menej politická ekonómia, za to však oveľa viac a intenzívnejšie úsekové ekonomiky sa orientujú týmto smerom už niekoľko rokov. Máme za to, že práve ich orientácia na konkrétnu analýzu dopomohla, že sa mnohí úsekoví ekonómi už pred niekoľkými rokmi vymanili z osídien netvorivého teoretizovania a popisnosti a pomohli našej praxi, i keď vo veľmi obmedzených dimenziách oveľa viac než politickí ekonómi. Činnosť politických ekonómov bola, ako sa zdá, už od začiatku socialistickej výstavby zameraná viac na propagandu a tento charakter ich práce sa v priebehu rokov ešte viac vyjasňoval. Vieme, že viacerí politickí ekonómi zaoberajúci sa socialisticou ekonomikou vo vlastnej vedeckej práci robili to isté čo úsekoví ekonómi, hoci s úsilím o vyššie teoretické zovšeobecnenie.

Napriek tomu, že úsekové ekonomiky vo vymedzených oblastiach prešli ku konkrétnej analýze výrobných vzťahov priamo vo výrobných procesoch, domnievame sa, že nedôjde k duplicite, keď sa okrem iného aj na tieto problémy zameria sama politická ekonómia ako základná veda, ktorá má tvoriť metodický aj metodologický návod úsekových ekonómk.

Je pravda, že aj pri dosiaľ používaných metódach vedeckej práce, napr. pri skúmaní socialistickej ekonomiky, dospela ekonomická veda (jej všetky vetvy) k mnohým pozitívnym i negatívnym záverom, poznatkom, ktoré ukazujú možnosti alebo obmedzenia tej alebo onej formy hospodárenia v tom alebo onom odvetví národného hospodárstva. Vo svetle nových a nových poznatkov sa treba zbavovať mylne hlásaných teorém, fiktívnych predstáv. Takáto činnosť je však úplne bežná, je imanentnou súčasťou vedeckej činnosti, bez ktorej by veda nezaznamenávala nijaký pokrok. Prečo sa však nastoľujú otázky o rozšírení predmetu politickej ekonómie, o zmene jej vnútorného členenia?

Považujeme to za správne. Ako príklad uvádzame tieto dôvody: Ukazuje sa, že predel, na ktorom politická ekonómia kŕčovite bazírovala — skupinové a štátne vlastníctvo, družstevné podniky a štátne podniky — nebol pre socialistickú ekonomiku taký podstatný a viedol nesprávne k izolovanému skúmaniu (v zásade) ekonomických problémov v poľnohospodárskej a priemyselnej výrobe. Ďalej usudzujeme, že politická ekonómia musí zovšeobecniť nielen zákonitosti vývoja prejavujúce sa v celej ekonomike, v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva, ale aj v socialistických podnikoch. Mala by vypracovať teóriu socialistického podniku a poukázať na všetky podstatné spojitosti hospodárskej činnosti podniku s ostatným hospodárskym svetom. Naše predstavy sú azda mylné, ale domnievam sa, že v základnom systéme teoretických poznatkov o socialistickej ekonomike (a politická ekonómia by ho mala reprezentovať) sa majú spájať nielen otázky reprodukcie celej národnej ekonomiky, ale aj reprodukcie odvetví a reprodukcie podnikov. Nemožno vedecky skúmať zákonitosti pohybu celku bez analýzy pohybu jeho častí a jeho výrobných údov, ktoré predstavujú podniky. Myslíme, že politická ekonómia by mala do svojej sústavy vedeckých poznatkov subsumovať zovšeobecnené princípy (ktoré sa rozpracúvali v úsekových ekonomikách) riadenia podnikov, odvetví, národného hospodárstva, plánovania, kooperácie, špecializácie, odmeňovania, rentability a pod., overené v praxi vo všetkých oblastiach hospodárskeho života a v rôznych podnikoch. V neposlednom rade navrhovaná reštaurácia politickej ekonómie je fundovaná potrebou kritického zhodnotenia používaných hospodárskych nástrojov a foriem pri priemyselnej, poľnohospodárskej a či obchodnej činnosti v období výstavby socializmu.

Vytvorenie politickej ekonómie v takom zmysle by s veľkou pravdepodobnosťou uľahčilo a lepšie skĺbilo aj výučbu najmä na vysokých ekonomických školách. Na nich sa už teraz prejavuje potreba účelnejšie podávať študentom základné poznatky z jednotlivých odvetví národného hospodárstva, ktoré doposiaľ získavali štúdiom tzv. krátkych kurzov úsekových ekonomik. Pravda, toto hľadisko nie je pre formovanie predmetu vednej disciplíny primárne. Uvádzame ho len ako poznatok pedagogickej praxe vysokých škôl.

Rothom vyjadrená potreba renesancie politickej ekonómie pri spresnení predmetu a metodiky ide však ešte ďalej: Sleduje zákonitý vývoj tejto vedy počas celej jej histórie a usudzuje, že ekonómi žijúci v terajšej dobe môžu v určitom zmysle zavŕšiť významnú historickú etapu vývoja ľudskej spoločnosti takým zovšeobecnením doterajších ekonomických poznatkov, keď cez socialistický hospodársky organizmus možno nanovo spresniť poznatky o predchádzajúcich spoločenských formáciách. Uvedený postup by priviedol politickú ekonómiu k formulovaniu viacerých všeobecne platných zákonov pohybu spoločnosti vôbec. V tejto relácii zisťuje, že členenie politickej ekonómie na politickú ekonómiu kapitalizmu (kapitalizmus predmonopolistický a monopolistický) a socializmu je príliš mechanické a strnulé.

Aj v týchto myšlienkach nám autor imponuje. Jednoznačné konštatovanie, že metóda dogmatizmu vedie k rozkúskovaniu politickej ekonómie na čiastkové teórie, vzbudzuje v nás však prinajmenej pochybnosti. Veď širšie zovšeobecňovanie je reálne len vtedy, keď sú preskúvané jednotlivé časti. Navyše ide o časti celku (ľudskej spoločnosti), ktoré sa z ekonomického aspektu diametrálne líšia, hoci jedna bez druhej je nemysliteľná. Domnievame sa preto, že toto rozkúskovanie politickej ekonómie bolo prospešné a azda nebude na prekážku ani ďalšiemu rozvoju tejto vedy. Na druhej strane však súhlasíme s tým, aby sa politickí ekonómi začali zaoberať širším zovšeobecňovaním ekonomického vývinu ľudskej spoločnosti vôbec. Doba pre reálne splnenie tejto úlohy sa však sotva ešte naplnila. Treba čakať na skúsenosti a prax vyzretej a upevnenej svetovej sústavy socialistickej ekonomiky.

Na margo tohto problému poznamenávame, že orientácia pracovníkov politickej ekonómie na takéto široké zovšeobecňovania by mohla predĺžiť život a cestu „filozofujúcemu smeru“ politickej ekonómie a pre početnú skupinu adeptov tejto vedy by bola zlou školou. To je, pravda, už vec usmerňovania mladých adeptov vedy. Vieme však, že hlavné usmerenie určuje vždy postavená vedecká úloha (dosiaľ nesprávne stanovujeme témy!). Domnievame sa, že mladý pracovník by mal riešiť priamo výskumnú úlohu, parciálnu otázku, ktorá ho núti zoznamovať sa so skutočnosťou veľmi intímne a mnohostranne. Je chybou, keď sa mladý pracovník púšťa do skúmania kvalitatívnej stránky ekonomického javu bez toho, aby ho predtým priamo zmyslove poznal, ohmatal, zmeral v rôznych reláciách, poznal jeho kvantitatívne proporcie a váhu. Tak sa pracovalo dosiaľ a viedlo to ku školometstvu a neživotnému teoretizovaniu.

Tieto poznámky sú iste diskutabilné. Vznikli z autorovej potreby vypořiadat sa (hoci pri neúplnom prehľade) s náhľadmi na politickú ekonómiu, ktorá by aj úsekovému ekonómovi mala v každej dobe poskytnúť potrebné tvorivé impulzy a zlepšovať jeho teoretickú výzbroj.

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

JÁN MUJŽEL

SOCIALISTICKÝ PODNIK A TRHOVÝ MECHANIZMUS

1. *Dva typy hospodárskych mechanizmov*

Všeobecné črty tovarových vzťahov a ich mechanizmu podliehajú osobitnej konkretizácii v rôznych spoločensko-ekonomických systémoch, a dokonca aj v jednotlivých rozvojových fázach každého z týchto systémov.¹ V dôsledku toho sa objavuje viac alebo menej významná a neraz aj neobyčajne hlboká odlišnosť vo fungovaní mechanizmu tovarových a trhových vzťahov. Bezprostredné zdroje a charakter tejto odlišnosti možno vymedziť takto:

1. Podľa rozličných typov vlastníctva výrobných prostriedkov a v nimi podmienenej triednej štruktúre prejavuje sa odlišne (občas priam protikladne) spoločenský obsah tovarových vzťahov. Tieto vzťahy môžu spájať buď hospodárske jednotky so zásadne protichodnými záujmami — rozdelené neľútostným ziskom — buď jednotky, ktoré — akokoľvek ekonomicky odlišné — sú späté jednotou záujmov a úsilí v rozhodujúcich oblastiach.

2. V rôznych spoločensko-ekonomických systémoch a v rámci daného systému v jeho rôznych rozvojových fázach a geografických variantoch odlišne sa formuje celý mnohostranný komplex národohospodárskych veličín. Táto odlišnosť determinuje rozdiely v konkrétnych formách, v priebehu procesov — a čo je osobitne dôležité — v konečných národohospodárskych efektoch trhového mechanizmu.

3. Rôzne široké je pôsobenie, rôzna je úloha tovarových vzťahov a trhového mechanizmu. Inak povedané, stupeň ich ohraničenia je diferencovaný. Treba pritom pamätať, že model národného hospodárstva, regulovaného všeobecne a výlučne prostredníctvom samočinného trhového mechanizmu, predstavuje teoretickú fikciu. V skutočnosti takýto model nikdy neexistoval a ani existovať nemôže. Spomínané ohraničenia

¹ Porov. J. Mujžel, *W sprawie pojęcia stosunków towarowych (K otázke ponímania tovarových vzťahov)*. Ekonomista (1959), č. 2.

sú — všeobecne vzaté — diktované imanentnou slabosťou trhového hospodárstva, jeho neschopnosťou rozriešiť rad významných úloh, najmä v súčasných podmienkach. V rozličných sústavách národohospodárskych veličín, predovšetkým v podmienkach rôznych systémov môžu sa tieto imanentné slabosti trhového hospodárstva (podobne ako na druhej strane jeho imanentné klady) podstatne vyostriť alebo zmierniť.

Alternatívou tovarových vzťahov a trhového mechanizmu v súčasných podmienkach je bezprostredný mechanizmus. Tento mechanizmus môžeme charakterizovať ako takú formu organizácie a fungovania hospodárstva, v ktorej sú ekonomické procesy a rozhodnutia, ktoré ich vyvolávajú, určené bezprostredným, príkazovým spôsobom, a to spoločnosťou alebo jej jednotlivými skupinami ťažiacimi z efektov hospodárstva — prakticky to znamená zodpovedným orgánom alebo orgánmi reprezentujúcimi spoločnosť (resp. jej jednotlivé skupiny) a konajúcimi v jej (v ich) mene. Bezprostredný mechanizmus, podobne ako trhový mechanizmus, má rad imanentných kladov a nedostatkov. (Ich bilancia je akýmsi opakom slabosti a výhod trhového mechanizmu.) Podobne ako v prípade trhového mechanizmu výhody a slabosti bezprostredného mechanizmu a ich vzájomné proporcie sa konkretizujú rozmanite, v závislosti od podmienok spoločensko-ekonomického systému a od celého komplexu národohospodárskych činiteľov.

V súčasne fungujúcich aj v historicky známych ekonomických systémoch máme a mali sme do činenia vždy s určitou kombináciou mechanizmov oboch typov. Z tohto aspektu je absolútna výlučnosť bezprostredného mechanizmu rovnakou teoretickou fikciou ako výlučnosť tovarových vzťahov a trhového mechanizmu. Konkrétne proporcie medzi obidvoma mechanizmami sú v rôznych výrobných spôsoboch aj v jednotlivých fázach ich rozvoja a v rôznych geografických variantoch, samozrejme, značne odlišné.

V socialistickej ekonomike, ktorú vždy charakterizuje a musí charakterizovať neporovnateľne širší podiel bezprostredného mechanizmu než ktorýkoľvek iný systém, je činiteľom ohraničujúcim sféru a úlohu tovarových vzťahov i trhového mechanizmu predovšetkým činnosť hospodáracieho štátu. Aktívne „modelovanie“ sféry pôsobenia a úlohy tovarových vzťahov socialistickým štátom môže byť — v súčasnej praxi socialistickej krajín aj je — v zásade trojaké.

Po prvé, ohraničenie tovarových vzťahov a trhového mechanizmu nepriamou cestou. Uskutočňuje sa pôsobením štátu na utváranie (čiže regulovaním) rozhodujúcich trhových veličín (ponuky, dopytu, cien, úrokovej miery) ako parametrov, z ktorých vychádza rozpočet a rozhodovanie hospodárskych jednotiek, zachovávajúcich si bezprostredne plnú ekonomickú samostatnosť. V dôsledku nepriameho ohraničenia sa sféra pôsobenia trhového mechanizmu nezužuje. Odstraňuje sa však jeho automatizmus, pretože sústava a dynamika trhových veličín prestane byť ži-

velným výsledkom rozhodovania úhrnu zatomizovaných jednotiek. Aktívna riadiaca úloha štátu sa v tomto prípade realizuje prostredníctvom trhového mechanizmu, a preto musí počítať s jeho základnými zákonitosťami a rešpektovať ich (najmä požiadavky trhovej rovnováhy a zákonitosti určujúce spôsob reagovania hospodárskych jednotiek na sústavu trhových veličín a na ich zmeny).

Po druhé, bezprostredné ohraničenie (zúženie sféry) tovarových vzťahov a trhového mechanizmu. Obsahom bezprostredného ohraničenia je zmenšenie rozsahu ekonomickej samostatnosti jednotiek a prenesenie rozhodovania na úroveň tých alebo oných orgánov plánujúcich a riadiacich hospodárstvo štátu. Realizácia týchto rozhodnutí základnými jednotkami sa uskutočňuje administratívnym spôsobom, čiže na základe absolútne záväzných adrešných príkazov štátu. Z radu najväčších a objektívnych príčin musia byť (a sú) v socializme určité skupiny rozhodnutí, ktoré majú pre hospodárstvo a spoločnosť najväčší význam, prijímané a uskutočňované pri použití bezprostredného mechanizmu. Vedúcu úlohu bezprostredného mechanizmu treba považovať za všeobecnú zákonitosť a historickú prednosť socialistického hospodárstva.

Ekonomické vzťahy medzi jednotkami tratia v okruhu procesov podrobených bezprostrednému mechanizmu trhový charakter a vymykajú sa spod regulujúceho pôsobenia trhového mechanizmu. Nositeľom hospodárenia v tejto oblasti už nie sú základné jednotky — podniky, prípadne domáce hospodárstva obyvateľstva — ale socialistický štát, plánujúci a riadiaci ekonomiku. Ak však ohraničenie ekonomickej samostatnosti všetkých jednotiek nie je všeobecné, a naviac sa medzi bezprostredne riadeným sektorom hospodárstva a ostávajúcimi jednotkami udržujú vzťahy realizované prostredníctvom výmeny tovarov, vynára sa pre teóriu aj prax zásadný problém, v akej miere podlieha hospodáriaci štát vo svojich rozhodnutiach všeobecným zákonitostiam tovarových vzťahov a ich mechanizmu. Podľa môjho názoru v miere relatívne širokej, aj keď v žiadnom prípade nie výlučne. A to nielen v oblasti rozdeľovania a výmeny (ide tu o všeobecnú alebo čiastkovú trhovou rovnováhu), ale aj v oblasti medziodvetvového, najmä dlhodobého rozmiestenia zásob a v oblasti investičných rozhodnutí, ktoré toto rozmiestenie determinujú.² Znamená to, inak povedané, že socialistický štát plánujúci a riadiaci ekonomiku, uznávame za nositeľa, a to za hlavného nositeľa tovarového hospodárstva. V tejto zákonitosti sa odzrkadľuje najzásadnejšie spojenie bezprostredného a trhového mechanizmu, charakteristické pre socialistické hospodárstvo.

Po tretie, regulovanie sústavy a dynamiky národohospodárskych veličín

² V tejto otázke zdieľam v zásade názor, ktorý podáva W. Brus v IV. kapitole svojej práce *Ogólne problemy funkcjonowania gospodarki socjalistycznej (Všeobecné problémy fungovania socialistického hospodárstva)*. PWN 1961.

a pôsobenie ich prostredníctvom na priebeh aj efekty trhových procesov. Aktivita v tejto oblasti nezmenšuje úlohu trhových vzťahov, pokiaľ sa nespája v nerozlučný celok s prvkami nepriameho alebo aj bezprostredného ohraničenia (k čomu v skutočnosti neraz dochádza). Stupeň, v akom môže socialistický štát regulovať jednotlivé národohospodárske veličiny, je zrejme veľmi rozdielny [napr. úrodnosť pôdy, klíma, sústava individuálnych preferencií atď.] Vcelku však možnosti, ktoré vytvára socialistické zriadenie, sú tu neporovnateľne širšie než v akomkoľvek inom spôsobe výroby.

2. Druhy hospodárskych mechanizmov a ekonomického rozpočtu

V prvom rade sa vynára otázka, či v každom z obidvoch typov mechanizmu vystupuje odlišný typ ekonomického rozpočtu. Takéto stanovisko sa vyskytuje v niektorých prácach.³

Bezprostrednému mechanizmu, ktorý predstavuje alternatívu tovarových vzťahov, zodpovedá netrhový rozpočet, t. j. rozpočet, v ktorom tovarovo-peňažné kategórie nehrajú aktívnu, regulujúcu úlohu. Teoretické úvahy aj prax súčasných socialistických hospodárstiev dokazujú, že netrhový rozpočet v nich vystupuje a musí vystupovať nie v jednej, ale v dvoch, vzájomne sa doplňujúcich formách: *vo forme bezprostrednej* (fyzickej, in natura) a *vo forme sprostredkovanej* (syntetickej).

Netrhový bezprostredný rozpočet sa uskutočňuje vo fyzických jednotkách. Iba potreba agregácie, vystupujúca v jeho rámci v tom alebo onom rozsahu, vyžaduje použitie určitého systému syntetizujúcich ocenení (quasi cien). Úlohou a efektom rozpočtu tohto typu a v tejto forme je zaplánovanie a dosiahnutie harmonického (vnútorne zladeného) procesu spoločenskej reprodukcie, jeho dozretou metódou je zasa bilančný rozpočet, analýza medziodvetvových vzťahov a riešenie bilančných rovníc výroby.⁴ Technické koeficienty výroby, investícií ako aj štruktúra finálnych výrobkov pre spotrebu sa sem vnášajú zvonku, na základe rôznych rozhodnutí, nedeterminovaných touto formou rozpočtu. V dôsledku toho nemôže byť nástrojom pre výber optimálneho programu — a nemôže ani slúžiť ako východiskový bod pre maximalizáciu určitej funkcie syntetického cieľa.⁵

V niektorých prípadoch (v socializme) je konečným doplnením bezprostredného netrhového rozpočtu *sprostredkovaná, nepriama forma*. Nepria-

³ Porovnaj predovšetkým A. W a k a r a iní, *Materiály do studiowania ekonomii politycznej socjalizmu (Materiály k štúdiu politickej ekonómie socializmu)*, Warszawa 1961, SGPIS, kap. VI; I. G. Zielinski, *Rachunek ekonomiczny w socjalizmie (Ekonomický rozpočet v socializme)*, PWN 1961, 84 n.

⁴ O. Lange, *Teoria reprodukci i akumulaci (Teória reprodukcie a akumulácie)*, PWN 1961, kap. III. a IV.

⁵ O. Lange, *Ekonomia polityczna*, PWN 1959, 157 n.

my netrhový rozpočet sa líši od bezprostredného nielen tým, že sa robí výlučne v syntetických jednotkách miery, t. j. že vyžaduje dať činiteľom výroby aj vytváraným produktom zodpovedajúco stanovené a porovnateľné ocenenie (ktoré tu predstavuje tiež quasi ceny). V nepriamom rozpočte (a to je jeho hlavnou odlišnosťou) predstavujú zvolené ocenenia aktívne parametre samého rozpočtu. Tento rozpočet umožňuje pri použití vedeckých metód stanoviť nielen vnútorne zladený, ale aj najvýhodnejší program. V súvislosti s tým treba snáď postaviť tézu, že netovarové hospodárstvo by bez použitia nepriameho rozpočtu nebolo schopné fungovať na zásadách racionálnosti.⁶

Tovarové vzťahy a trhový mechanizmus sa spájajú zrejme s trhovým rozpočtom. Trhový rozpočet vzhľadom na syntetický charakter peňažných jednotiek miery a ich aktívnu úlohu v tomto rozpočte a vo väčšine prípadov (okrem domácich hospodárstiev obyvateľstva) aj vzhľadom na funkciu syntetického a vymedzeného cieľa možno považovať za určitú obmenu nepriameho rozpočtu. Je to však, ako vieme, obmena značne osobitná. Peňažné ocenenia predstavujú v nej ceny sensu stricto, t. j. skutočné tovarovo-peňažné kategórie, podliehajúce objektívnym zákonitostiam trhového mechanizmu. Trhový mechanizmus a rozpočet nevyklučujú možnosť, aby trhová jednotka použila bezprostredný výpočet nákladov a výnosov vo fyzickom vyjadrení ako pomocnú a kompletizujúcu formu. Na vysokom stupni koncentrácie hospodárskej činnosti a rozhodovania, keď sa nositeľom tovarového hospodárstva stane jednotka reprezentujúca vysoký stupeň koncentrácie (klasický príklad — hospodáriaci socialistický štát), je rozvinutý výpočet vo fyzickom vyjadrení, predovšetkým vo forme bilančného rozpočtu nielen možný, ale aj nevyhnutný pre úspešnú realizáciu objektívnych požiadaviek trhového mechanizmu a zákona hodnoty. V tomto prípade nepredstavuje — domnievam sa — vo vzťahoch medzi jednotkami tovarového hospodárstva alternatívu, resp. ohraničenie trhového mechanizmu a rozpočtu, ale ich svojráznu modifikáciu alebo dokonca vyšší stupeň zrelosti.⁷

3. Činitele určujúce rozsah a úlohu tovarových vzťahov za socializmu

V predchádzajúcich úvahách nad formami ohraničenia tovarových vzťahov som už vyjadril svoje stanovisko, týkajúce sa príčin jestvovania aj úlohy tovarového hospodárstva. Rozvediem teraz túto myšlienku širšie.

Za jediný objektívny, aktívny predpoklad jestvovania a rozsahu (úlohy)

⁶ Na to sa vlastne zameriavala známa kritika socialistického hospodárstva, rozvíjaná buržoáznymi ekonómami v tridsiatych rokoch. Jej širšiu charakteristiku obsahuje okrem iných prác citovaná práca W. B r u s a (str. 55—76).

⁷ Vezmime ako príklad určitý variant modelu socialistického hospodárstva. Predpokladajme, že socialistické podniky sú vybavené širokou výrobnou a obchodnou samostatnosťou. V takomto prípade sa objaví trh výrobných prostriedkov, bude pôsobiť trhový

tovarových vzťahov v podmienkach rozvinutej spoločenskej deľby práce a ešte nie plnej hojnosti činiteľov a výsledkov výroby (tieto podmienky, ako je známe, vystupujú v prvej, socialistickej fáze našej formácie) považujeme ekonomickú samostatnosť hospodárskych jednotiek rôznych typov. Nejde pritom o takú samostatnosť, akou je napr. technicko-organizačné vyčlenenie podnikov. Príčinou skutočných tovarových vzťahov a aktívnej (regulujúcej) úlohy trhového mechanizmu môže byť jedine samostatnosť v podstatných otázkach, ekonomická samostatnosť prejavujúca sa v troch aspektoch: 1. v prijímaní zásadných ekonomických rozhodnutí, určujúcich tak konkrétne úlohy hospodárskej činnosti, ako aj výber prostriedkov slúžiacich realizácii týchto úloh; 2. v samostatnosti dôchodkovej a majetkovej, ktorá vedie — ponímajúc otázku najvšeobecnejšie — k príkazmi neobmedzenej slobode pri disponovaní dôchodkom a majetkom vytvoreným hospodárskou činnosťou jednotky, ako aj k zásade, že z tohto dôchodku musia sa hradiť všetky výdavky príslušnej jednotky, či už majú charakter výrobný alebo spotrebný; 3. v bezprostrednej zainteresovanosti a snahe jednotiek o optimalizáciu vymedzených efektov hospodárenia, čiže v existencii osobitných jednotkových cieľov činnosti. Tieto ciele sa môžu a musia konkretizovať v podobe rôznych kategórií (veličín) viac alebo menej syntetických a ich „tovarotvorivá“ úloha sa objaví vo všetkých tých prípadoch, keď stupeň realizácie stanoveného cieľa závisí od výsledkov výmeny s inými jednotkami.

Ak štruktúru národného hospodárstva charakterizuje existencia jednotiek so spomínaným rozsahom samostatnosti, stávajú sa tovarové vzťahy a aktívna úloha trhového mechanizmu nevyhnutnými, za predpokladu, že a) trhovú výmenu predstavuje jediný možný spôsob výmeny výsledkov práce medzi jednotkami, b) iba prostredníctvom nej sa môže uskutočniť konečné kvantitatívne a kvalitatívne overenie individuálnych nákladov práce ako práce spoločensky užitočnej, c) trhový mechanizmus je jedinou možnou a konečnou formou, prostredníctvom ktorej sa reguluje rozhodovanie jednotiek a uskutočňuje sa hospodárska rovnováha.

mechanizmus, reálna cena aj objektívne zákony, ktoré ju regulujú. Predpokladom racionálneho používania výrobných prostriedkov podnikmi sa stane správna sústava cien. Socialistický štát, plánujúc dlhodobé medziodvetvové rozmiestenie výrobných prostriedkov a prijímajúc s tým spojené investičné rozhodnutia, musí v zamýšľanej sústave zabezpečiť predovšetkým krytie potrieb výrobných prostriedkov rôzneho druhu pri dodržaní predpokladu zhodnosti medziodvetvových relácií trhových cien a ich výrobných podmienok. Plánový bilančný rozpočet a rovnice medziodvetvových vzťahov predstavujú neoceniteľnú pomoc pri realizácii tohto cieľa, pretože determinujú primeranosť takýmto spôsobom uvážených rozhodnutí. Použitie nástrojov bezprostredného bilančného rozpočtu zrejme nijako neoslabuje trhový charakter rozpočtu určujúceho rozmiestenie zásob. Spomedzi niekoľkých možných vnútorne zladených (zodpovedajúcich bilančným rovniciam) plánov rozmiestenia prichádza do úvahy len ten variant, v ktorom boli technické koeficienty výroby ustálené pri cenových reláciách výrobných prostriedkov, zhodných s reláciami spoločensky nevyhnutných výrobných nákladov.

V socialistickom hospodárstve ekonomická samostatnosť základných hospodárskych jednotiek nikdy nie je a ani nemôže byť neohraničená. Vyplýva to z nespornej dominujúcej úlohy bezprostredného mechanizmu. Stupeň samostatnosti a konkrétny obsah jej jednotlivých aspektov vo fungovaní hospodárskych jednotiek rôzneho druhu predstavuje dôležitý prvok široko chápaných vlastníckych vzťahov. Bezprostredne je podmienený spôsobom, ktorým sa realizujú zásadné funkcie vlastníctva vo všetkých jeho oddelene vystupujúcich formách. Môžeme teda tvrdiť, že rozsah a úloha tovarových vzťahov závisí od široko chápaných vlastníckych vzťahov.

Jednou zo základných črt socialistického ekonomického systému, nesporných v teórii a overených doterajšou všeobecnou praxou, je existencia troch hlavných foriem vlastníctva prostriedkov aj výsledkov výroby: štátnej (všeludovej), družstevnej (skupinovej) a osobnej. Táto zákonitosť nedáva ešte jednoznačnú odpoveď na to, aký má byť rozsah ekonomickej samostatnosti základných jednotiek a nerozhoduje teda ani o existencii a úlohe tovarových vzťahov. Podstata problému spočíva v tom, že v rámci každej z uvedených hlavných foriem vlastníctva môže byť spôsob realizovania jednotlivých funkcií v určitých hraniciach úplne odlišný (po ich prekročení nastáva faktická zmena formy vlastníctva). V oblasti určovania ekonomickej samostatnosti jednotiek, a tým aj rozsahu tovarových vzťahov ponechávajú všeobecne záväzné, základné črty systému socialistickému štátu široký stupeň slobody. Neznamená to však, že štát tu môže postupovať voluntaristicky. Zaväzujú ho ďalšie objektívne zásady a zákonitosti fungovania socialistického hospodárstva, požiadavky spoločensko-ekonomickej efektívnosti. Konkrétny, špecifický obsah týchto požiadaviek sa iste mení v čase aj v priestore, napriek tomu je však v každej sústave podmienok dosť presne determinovaný a predstavuje základné vodidlo pre rôzne rozhodnutia socialistického štátu, medzi nimi aj pre modelové riešenia.

4. Požiadavky spoločensko-ekonomickej efektívnosti a rozsah samostatnosti podnikov

Široká ekonomická samostatnosť podnikov, a tým aj široký rozsah tovarových vzťahov v rámci zospoločenštených sektorov hospodárstva (ako aj medzi nimi) sú — domnievam sa — objektívne diktované požiadavkami spoločensko-ekonomickej efektívnosti. Toto stanovisko sa opiera o celý rad vážnych teoretických argumentov, ktoré ďalej v krátkosti uvediem. Podporuje ho aj súčasná prax socialistických krajín a ich rozvojové tendencie.

Argumenty za decentralizáciu vyplývajú, berúc otázku najvšeobecnejšie, z potrieb utvoriť správny hospodársky mechanizmus a skutočné hybné sily, uvádzajúce tento mechanizmus do pohybu. Spomedzi rôznych aspek-

tov, odzrkadľujúcich jednotlivé stránky ekonomickej samostatnosti podnikov, má rozhodujúci význam (pre vlastné poňatie samostatnosti ako aj z hľadiska podmienok tovarových vzťahov) bezprostredná samostatnosť jednotiek pri prijímaní podstatných hospodárskych rozhodnutí. Za široké vybavenie podnikov ekonomicou samostatnosťou hovoria nasledujúce hľadiská:

1. Riadenie hospodárskych procesov socialistickým štátom pomocou bezprostredného mechanizmu vyžaduje predchádzajúce vypracovanie centrálnych plánov s podrobnosťou nie menšou od podrobnosti príkazov dávaných podnikom. Ak centrálné plánovanie zahrnuje nielen základné ukazovatele a proporcie, ale aj celú obrovskú masu podrobných veličín a úloh, stáva sa otáznou možnosť racionálneho naplánovania a uskutočňovania rozhodnutí, zodpovedajúcich požiadavkám spoločensko-ekonomickej efektívnosti.⁸

2. Prispôsobovacie procesy (napr. vo forme korektúry zdeaktualizovaných východiskových plánov a príkazov), ktorých pružný priebeh je z hľadiska efektívnosti neobyčajne dôležitý, podliehajú v podmienkach bezprostredného mechanizmu značnej strnulosti. Je to dôsledok priestorového aj časového predĺženia ciest, ktorými obiehajú informácie a na ich základe prijaté rozhodnutia.

3. Nedá sa predpokladať, že by centrálné plánovacie orgány mohli mať takú kompletnú a presnú znalosť podrobných výrobných parametrov rôznych jednotiek, akou môže a musí disponovať bezprostredné vedenie a osadenstvo podnikov. Bez tejto znalosti je však vypracovanie podrobných racionálnych plánov — príkazov, samozrejme, nemysliteľné. Nepretržitý tok postupovania objektívnych informácií o parametroch „dohora“ je sťažený tým, že v príkazovom systéme sa nedá vyeliminovať záujem podnikov, neodhaľovať všetky rezervy.

4. Ak základné jednotky disponujú čo i len obchodnou samostatnosťou (oblasť zásobovania a nákupu), vznikajú medzi nimi a ich dodavateľmi prvky tovarového vzťahu a súčasne začína pôsobiť trhovú mechanizmus kontroly, ktorý okamžite odhaľuje nedostatky v plánoch rozmiestenia a rozdeľovania spoločenských zásob. Účelnosť širokého využitia tohto mechanizmu, ktorá sa zdá nesporná, je preto základom obchodnej samostatnosti podnikov (v opačnom prípade môže totiž mechanizmus pôsobiť iba „na styku“ zospoločensťenej ekonomiky s obyvateľstvom). Ďalšou nevyhnutnou podmienkou je, aby trhové zväzky nadobudli charakter tzv. trhu odberateľa. (Najsyntetickejšim, elementárnym a bezprostredne roz-

⁸ Súčasne s rastom podrobnosti plánu stáva sa stále obťažnejším najmä problém jeho vnútornej koordinácie. V určitom bode sa tieto ťažkosti môžu ukázať prakticky neprekonateľné. Nedostatok vnútornej zladenosti plánu musí však v podmienkach príkazovej riadenej bežnej výroby viesť k disproporciám, a tým aj k neefektívnemu využitiu zásob v národnom hospodárstve.

hodujúcim predpokladom pre vznik trhu odberateľa — kupca, konzumenta — je dostatočný prebytok ponuky nad dopytom).

5. Presunutie určitých rozhodnutí (hlavne najpočetnejších podrobných rozhodnutí) na úroveň podnikov vedie k značným úsporám na tzv. nákladoch riadenia.

6. Hmotné podnety, stimulujúce rozvinutý ekonomický rozpočet, iniciatívu, racionálnosť hospodárskych rozhodnutí a pružnosť celkovej činnosti nemôžu byť v centrálnych plánovacích inštrukciách zmobilizované s takou silou a konzekvenciou ako v podnikoch. Nie je totiž možné ani prípustné, aby v centrálnych plánovacích inštitúciách boli tieto podnety konzekventne zviazané s trhovým mechanizmom a so syntetickými výsledkami hospodárskej činnosti, dosiahnutými jeho prostredníctvom. Premena spomínaných inštitúcií z bezprostredných článkov štátneho riadenia na „egoisticky“ zamerané správy oddelených supermonopolov by nebola zlučiteľná s požiadavkami spoločensko-ekonomickej efektívnosti.

7. Široká ekonomická samostatnosť podnikov, predovšetkým samostatnosť v oblasti výrobnjej a obchodnej je vrcholne žiadúca najmä z hľadiska potrieb nepretržitého a efektívneho technického a organizačného pokroku. Je dnes nesporné v teórii aj v praxi, že hlavnými strediskami tohto pokroku musia ostať samy podniky.

8. Aj skutočná realizácia ideí robotníckej demokracie vyžaduje širokú ekonomickú samostatnosť podnikov. Plný rozvoj robotníckej samosprávy je bezpochyby nemožný bez vybavenia podnikov právomocou prijímať podstatné hospodárske rozhodnutia.

Predjme teraz k ďalšej črte samostatnosti podnikov, t. j. k snahe po optimalizácii vymedzených vlastných efektov hospodárenia. Odôvodnenosť tohto aspektu z hľadiska požiadaviek spoločensko-ekonomickej efektívnosti sa premieňa do potreby vybaviť socialistické podniky nevyhnutnými podmienkami pre racionálnu činnosť, urobiť z nich strediská racionálneho ekonomického rozpočtu a o tento rozpočet opretej iniciatívy (rozhodovania). Požiadavky racionálneho hospodárenia v podmienkach socializmu by nemohli byť náležite splnené, keby sa ich sféra obmedzovala iba na činnosť samého socialistického štátu a článkov bezprostredného štátneho (centrálneho a miestneho) riadenia ekonomiky. Tieto články musia byť v procese racionálneho hospodárenia nevyhnutne rozhodujúce, ale nijako nie jediné.⁹

K realizácii takto sformulovaného postulátu nestačí samo vyčlenenie

⁹ Aby ekonomický rozpočet bol ozaj účinný, musia sa uskutočňovať súčasne dva druhy rozpočtu: pri rozhodujúcom význame ekonomického rozpočtu v meradle celého národného hospodárstva predstavuje ekonomický rozpočet na úrovni podnikov jeho nevyhnutný doplnok, pretože je jedným z činiteľov zabezpečujúcich dosiahnutie najvýhodnejšieho vzťahu medzi nákladmi a výsledkami tam, kde sa bezprostredne vynakladajú a dosahujú. (B. M i n c, *Ekonomia polityczna socjalizmu*, PWN 1961, str. 360.)

jednotkových efektov hospodárenia a zabezpečenie, aby sa podniky (osadenstvo aj vedenie) usilovali skutočne o optimalizáciu činnosti. Je navyiac nevyhnutné, aby tieto efekty dostali syntetickú podobu, stali sa zintegrovanými a skvantifikovanými jednotkovými cieľmi. Inak povedané, aby sa obliekli do formy vymedzenej syntetickej hospodárskej veličiny, reálne vystupujúcej v rozpočte na úrovni podniku.

Merateľnosť stupňa realizácie jednotkového cieľa má aj ten, nie bezpodstatný význam, že umožňuje precízne a objektívne zviazať výšku a dynamiku disponibilných dôchodkov podniku a osadenstva s výškou a dynamikou dosahovaných výsledkov. Nevyhnutnosť uplatňovať zásadu materiálnej zainteresovanosti treba teda považovať za ďalší argument, hovoriaci za skvantifikovný a syntetický charakter bezprostredného cieľa podniku.

Nasledujúca, od predošlej odvodená skupina argumentov vyplýva z charakteru objektívnych súvislostí medzi jednotlivými vymedzenými aspektami samostatnosti podnikov. Úzka príčinná závislosť viaže obidva rozhodujúce „tovarotvorivé“ aspekty samostatnosti: samostatnosť pri prijímaní podstatných hospodárskych rozhodnutí a snahu o optimalizáciu vymedzených syntetických efektov. Bez snahy podnikov o túto optimalizáciu, t. j. bez vytvorenia podmienok umožňujúcich oprieť ich činnosť o zásady racionálnosti, stáva sa akákoľvek širšia samostatnosť pri prijímaní zásadných hospodárskych rozhodnutí neprípustná.

Ak napriek správne stanovenému obsahu cieľa je sila, s ktorou pôsobí podnik, nedostačujúca, môže sa ukázať použitie príkazov v záujme upevnenia súladu medzi rozhodnutiami podniku a požiadavkami spoločensko-ekonomickej efektívnosti nevyhnutným. V takomto prípade máme do činenia so situáciou, charakterizovanou obvykle pojmom „stimuly podopreté príkazmi“. Správne stanovenie cieľa si však zachováva naďalej svoj podstatný význam, pretože umožňuje dosiahnuť základnú jednosmernosť pôsobenia stimulov a príkazov, a tým do určitej miery oslabiť demobilizujúci vplyv, ktorý je príkazovému systému imanentný.

Na druhej strane obmedzenie samostatnosti podniku pri prijímaní hospodárskych rozhodnutí zužuje rozsah regulujúcej úlohy bezprostredného cieľa a podnikovej racionálnosti. Ak sú navyiac príkazy stanovené podnikom podopreté nielen administratívnymi sankciami, ale aj systémom špecializovaných podnetov, môžu sa objaviť i ďalšie dôsledky, siahajúce omnoho hlbšie: špecializované stimuly vo forme prémie za dynamiku ukazovateľov zahrnutých v príkazoch vedú k vzniku radu paralelných, zďaleka nie vždy jednosmerne pôsobiacich cieľov, čím sa maria podmienky pre racionálnu činnosť na podnikovom stupni.

Osobitný význam majú závislosti medzi snahou podnikov o optimalizáciu vymedzených syntetických efektov a samostatnosťou majetkovo-dôchodkovou. V podmienkach dominujúcich materiálnych motívov je zásada majetkovo-dôchodkovej samostatnosti nevyhnutným predpokladom

reálnosti bezprostredného syntetického cieľa podnikov. Od konkrétnych „modelových“ riešení v oblasti ekonomicko-finančného systému podnikov závisí tak obsah tohto cieľa, ako aj sila (dôslednosť), s ktorou pôsobí. Z tohto hľadiska treba rozlišovať dôchodkovú samostatnosť všeobecnú, pri ktorej príjmy z hospodárskej činnosti jednotky predstavujú (po uhradení všeobecných daňových poplatkov) veličinu, s ktorou môže príslušná jednotka disponovať, a dôchodkovú samostatnosť čiastkovú, pri ktorej jednotlivé skupiny výdavkov nemôžu prekročiť pre ne vymedzené dôchodkové fondy, regulované príkazovým spôsobom. V socialistickom hospodárstve možno hovoriť nanajvýš o zachovaní určitých stránok všeobecnej samostatnosti; podstatu ekonomicko-finančných systémov socialistických podnikov však tvoria a musia tvoriť zásady čiastkovej samostatnosti. Vcelku dochádzame k záveru, že majetkovo-dôchodková samostatnosť podnikov je podmienená dvoma vzájomne sa prepletajúcimi príčinami: potrebou podriaďiť činnosť podnikov snahe o optimalizáciu vymedzených syntetických efektov a dominujúcim postavením hmotných podnetov v komplexe motívov hospodárskej aktivity.

Ostáva ešte dotknúť sa poslednej otázky — závislosti medzi samostatnosťou pri prijímaní podstatných hospodárskych rozhodnutí a samostatnosťou majetkovo-dôchodkovou. Na jednej strane prispôsobovanie sa podnikov príkazovým úlohám a parametrom má spravidla určitý vplyv na ich dôchodkovú situáciu. V súvislosti s tým vzniká problém tzv. nezávislých efektov a rozpočtových prostriedkov, ktoré slúžia na ich eliminovanie. Treba si všimnúť, že verifikácia ekonomických výsledkov podnikov, uskutočňovaná niekedy z tohto zorného uhla, musí negatívne vplývať na ich hospodársku aktivitu. Na druhej strane príkazové stanovenie jednotlivých, v rámci čiastkovej samostatnosti vymedzovaných dôchodkových fondov ohraničuje viac alebo menej tvrdo rámec hospodárskej činnosti (v závislosti od konkrétnych foriem). V niektorých prípadoch môže v dôsledku toho dôjsť k citeľnému spútaniu iniciatívy a spomaleniu prispôbovacích procesov.

5. Problém samostatnosti podnikov vo výrobnjej oblasti

Napriek rozsiahlym a mnohostranným nástrojom plánovitého riadenia trhového mechanizmu nie je decentralizácia všetkých podstatných hospodárskych rozhodnutí na podnikovom stupni možná. Určitá časť základných procesov, parametrov a ukazovateľov podnikovej činnosti je (v absolútnej väčšine socialistických krajín) a musí byť regulovaná prostredníctvom bezprostredného mechanizmu.

Pre charakter objektívnych vzájomných závislostí medzi úlohou a podielom bezprostredného a trhového mechanizmu vo fungovaní podnikov je neobyčajne dôležité, aby primeraný rozsah centralizácie v kľúčových oblastiach (investície, rozdeľovanie a využitie dôchodku, ceny) vytváral

výhodné podmienky pre decentralizáciu v celom rade ostávajúcích oblastí. K nim treba počítať predovšetkým bežné (krátkodobé) rozhodnutia výrobné a obchodné. Vo sfére týchto rozhodnutí sa výhody decentralizácie a regulujúcej úlohy trhového mechanizmu ukazujú ako osobitne cenné, zatiaľ čo prípadné negatívne dôsledky sa dajú po splnení určitých podmienok zredukovať na relatívne malú mieru. Všeobecne možno tvrdiť, že podmienkou realizácie požiadaviek spoločensko-ekonomickej efektívnosti je, aby rozhodnutia týkajúce sa výroby 1. zabezpečovali maximálnu úroveň národného dôchodku pri existujúcom stave a dynamike kvantitatívneho i kvalitatívneho rastu výrobných kapacít (predpokladanej pre dané obdobie) ako aj pri funkciách nákladov podmienených touto dynamikou; 2. rešpektovali čo najlepšie podrobnú štruktúru potrieb aj sústavu preferencií, ktorá túto štruktúru odráža, elasticky a rýchlo reagovali na jej neustále zmeny; 3. poskytovali odberateľom plnohodnotné, kvalitatívne a esteticky bezchybné výrobky; 4. uplatňovali maximálnu iniciatívu a schopnosť pre inovácie s cieľom čo najracionálnejšie uspokojovať existujúce a vyvolávať nové potreby.

Ak vezmeme do úvahy rôzne mínusy nadmerného rozšírenia bezprostredného mechanizmu a zároveň výhody decentralizácie podrobných rozhodnutí, musíme dôjsť ku generálnemu záveru, že bez širokej samostatnosti podnikov pri bežnom rozhodovaní o otázkach výroby je realizácia požiadaviek, o ktorých bola reč, málo pravdepodobná, prípadne priamo nemožná. Takéto alebo podobné stanovisko zaujíma dnes veľa marxistických ekonómov, teoretikov i praktikov. O jeho správnosti svedčia okrem iného pozitívne a negatívne skúsenosti poľského hospodárstva v období šesťročného plánu, keď organizáciu socialistického sektora charakterizoval obrovský rast centralizmu, aj skúsenosti získané v súčasných podmienkach, po uskutočnení zmien smerujúcich k zvýšeniu samostatnosti podnikov a k racionalizácii zásad, na ktorých fungujú.

V posledných rokoch zastávajú niektorí ekonómi v Poľsku aj v ďalších socialistických krajinách názor, že s rozvojom najnovších metód plánovania, ekonomickej analýzy a nových technických prostriedkov riadenia budú doterajšie negatívne dôsledky centralizácie detailných procesov prekonané, s čoraz väčšou silou sa začnú prejavovať jej výhody, v súvislosti s čím treba počítať s objektívnym procesom zosilňovania a rozširovania centralistických tendencií v socialistickom hospodárstve. Majú pritom na mysli efekty, ktoré môže doniesť použitie takých metód v plánovaní a riadení hospodárstva, ako sú maticový počet, ——— analýza nákladov a výsledkov výroby, rozvinutý štatistický výskum dopytu obyvateľstva a lineárne programovanie — ktoré umožňujú uplatnenie elektronických matematických strojov.

Som ďaleko od toho, aby som uvádzal do pochybnosti prospešnosť spomínaných významných nástrojov súčasnej ekonomickej vedy a techniky. Ukazuje sa, že v rade oblastí — napr. pri plánovaní generálnych

medziodvetvových proporcií výroby a ich dynamiky, pri plánovaní dlhodobej vnútroodvetvovej špecializácie, pri plánovaní a riadení investičných procesov, pri konštruovaní racionálnej sústavy cien — je ich použitie reálne a všestranne účelné. Nemyslím však, že by boli schopné skutočne odstrániť, resp. prevážiť ťažkosti a slabosti detailného plánovania a príkazového riadenia bežnej výroby. Naopak, čím vyšší bude stupeň zrelosti socialistického systému v ekonomickej oblasti, bohatstvo a rôznorodosť jeho výroby, postulát decentralizácie bežných, podrobných výrobných rozhodnutí bude podľa nášho názoru nadobúdať stále väčšiu reálnosť a silu. V plnom rozsahu tu platí, nazdávam sa, téza O. Langeho o tom, že rozvoj socializmu sprevádza postupné nahradzovanie mimoekonomických metód a pák pôsobením ekonomických zákonov, vlastných dozretému socialistickému hospodárstvu. „V určitej etape,“ píše Lange, „rozvoj výrobných síl začína rozkladať neelastický, nadmerne scentralizovaný systém riadenia . . . Čím rozvinutejšie je hospodárstvo, tým ťažšie je riadiť ho centralistickým spôsobom. Čím viac sa obmedzuje iniciatíva, tým väčšie sú negatívne stránky centralizmu v porovnaní s jeho pozitívnymi stránkami . . . „čím zrelšie je nové socialistické zriadenie, tým menej potrebuje mimoekonomickú donucovaciu pomoc štátu, tým viac stojí „na vlastných nohách“ a opiera sa o pôsobenie ekonomických zákonov.“

Skrátený preklad z časopisu Ekonomista (1962), č. 6.

PREHLADY, KONZULTÁCIE, GLOSY

IVAN KATINČAROV

MIESTO BULHARSKEJ ĽUDOVEJ REPUBLIKY V MEDZINÁRODNEJ SOCIALISTICKEJ DELBE PRÁČE*

Najnovšiu etapu vývoja svetovej socialistickej sústavy charakterizuje čoraz jasnejšie sa formujúci jednotný medzinárodný ekonomický komplex, v ktorom má každá socialistickej krajina neobmedzené možnosti čo najrýchlejšie a najefektívnejšie rozvíjať svoje hospodárstvo. „Súčasne s tým, keď sa na svetovom dejisku objavuje veľká skupina zvrchovaných socialistickej štátov,“ hovorí N. S. Chruščov v zpráve o činnosti ÚV KSSS na XXII. sjezde KSSS „vytyčuje sám život otázku organizácie ich vzájomných vzťahov a spolupráce na zásadne nových základoch. Bratské strany svojím spoločným úsilím našli a zdokonaľujú nové formy vzájomných medzištátnych vzťahov, vzťahov hospodárskej, politickej a kultúrnej spolupráce na zásadách rovnoprávnosti, vzájomných výhod a súdružskej vzájomnej pomoci.“ Rovnaký charakter sociálne ekonomickej základne ako aj jednota sledovaných cieľov — dokončenie vybudovania socializmu a prechod k budovaniu materiálne-technickej základne komunistickej spoločnosti — si objektívne vyžiadali vytvoriť najužšie súdružské vzťahy medzi krajinami celého socialistickej tábora. Táto objektívna nutnosť v rozvoji ekonomických vzťahov medzi všetkými socialistickej krajinami platí v plnej miere aj pre BLR ako rovnoprávného a aktívneho člena tohto jednotného a nerozborného socialistickej spoločenstva. V smerniciach VIII. sjazdu BKS o rozvoji krajiny v období Generálnej perspektívy sa zdôrazňuje, že hlavná ekonomická úloha bola pred stranu a ľud postavená na základe výsledkov a celkového rozvoja krajiny v predchádzajúcich rokoch socialistickej budovania a ďalšieho prehlbovania a rozširovania ekonomických stykov s ostatnými socialistickej krajinami. Z tohto ustanovenia smerníc teda vidíme, že jedným so základných oporných bodov, na ktorom sa buduje Generálna perspektíva krajiny, je stále väčšia účasť BLR v medzinárodnej socialistickej delbe práce.

* Napísané pre Ekonomický časopis

Charakteristickou zvláštnosťou ekonomiky kapitalistického Bulharska bola jej veľká zaostalosť v industrializácii krajiny a primitívne rozdrobené poľnohospodárstvo. Bezprostredne pred socialistickou revolúciou bolo v krajine len 3400 drobných priemyselných podnikov, ktoré mali skôr charakter drobných remeselníckych dielní. V nich nebolo zamestnané viac ako 100 000 robotníkov a zamestnancov. Ťažobný priemysel tvoril sotva 19 % úhrnného celospoločenského produktu krajiny. Zvlášť nízka bola úroveň energetickej a surovinovej základne, ktorá určuje podmienky pre rozvoj ostatných odvetví priemyslu. Tak roku 1939 pripadalo na jedného obyvateľa okolo 42 kWh vyrobenej elektrickej energie, 352 kg vyťaženého kamenného uhlia, 0,7 kg valcovaného materiálu, 0,5 kg oloveného koncentrátu, 0,3 kg cínového koncentrátu, 34 kg cementu atď. Takmer na rovnakej úrovni bol aj ľahký a potravinársky priemysel, bez ohľadu na to, že pre ich rozvoj existovali relatívne lepšie podmienky (surovina, pracovné sily atď.) a že sa im venovali väčšie prostriedky. Roku 1939 sa vyrobilo na jedného obyvateľa: 5,4 m bavlnených tkanín, 0,8 m vlnených tkanín, 5,5 kg rastlinných a pokrmových tukov, 4 kg cukru atď.

Na veľmi nízkej úrovni bolo aj poľnohospodárstvo, napriek tomu, že tvorilo základné odvetvie v ekonomike krajiny. V poľnohospodárstve nachádzalo obživu vyše 80 % aktívneho obyvateľstva a zabezpečovalo prevažnú časť spoločenského produktu. Pomer medzi priemyslom a poľnohospodárstvom bol 24,8 : 75,2 v prospech poľnohospodárstva. Bez ohľadu na toto postavenie poľnohospodárstva v ekonomike krajiny nevynakladal kapitalistický štát na jeho rozvoj skoro nijaké úsilie, preto jeho materiálno-technická základňa, a tým aj jeho výroba veľmi zaostávali. Poľnohospodárske stroje boli poľnohospodárom takmer neznáme, vyše 36 % poľnohospodárskych závodov nevlastnilo ťažný dobytok. Tak isto boli pre nich neznáme nové poznatky v agrotechnike, ktoré sa dosiahli v iných krajinách, a preto boli výnosy mimoriadne nízke. Bulharsko bolo vo svete na jednom z posledných miest vo výnosoch z jednotky obrábanej plochy.

Uvedené zvláštnosti v ekonomike krajiny pred víťazstvom socialistickej revolúcie určovali aj jej účasť v medzinárodnej deľbe práce. Kapitalistický spôsob výroby viedol v tomto období k značnému prehlbňovaniu národnej deľby práce, čo sa do určitej miery prejavilo v špecializácii v odvetviach priemyslu, poľnohospodárstva, dopravy a stavebníctva. Neviedol však k rozšíreniu účasti krajiny na medzinárodnej deľbe práce (tab. 1).

Ako vidieť z údajov, štruktúru tovarovej výmeny Bulharska v rokoch pred víťazstvom socialistickej revolúcie charakterizuje vývoz poľnohospodárskych výrobkov a dovoz priemyselného tovaru. V tejto súvislosti však treba poznamenať, že rýchlo sa rozvíjajúca vnútorná špecializácia relatívne urýchlila dovoz tovaru, čo zasa viedlo k rýchlejšiemu zvyšovaniu vývozu domácich výrobkov. Veľkú časť vyvázaných výrobkov však tvoril v tomto období tovar nevyhnutný pre uspokojovanie potrieb vnútorného

Tabuľka 1*
Zahraničný obchod Bulharska v období rokov 1935—1944

Roky	Živé zvieratá		Potraviny a nápoje		Suroviny a polotov.		Priemyselný tovar		Celkove	
	tisíc levov	%	tisíc levov	%	tisíc levov	%	tisíc levov	%	tisíc levov	%
D o v o z										
1935	2 941	0,1	75 457	2,5	756 033	25,1	2 174 523	72,3	3 008 954	100,0
1936	1 253	0,0	97 353	3,1	884 531	27,8	2 197 931	69,1	3 181 068	100,0
1937	2 918	0,1	109 265	2,2	1 570 704	81,5	3 303 027	66,2	4 985 914	100,0
1938	4 965	0,1	142 028	2,9	1 390 393	28,2	3 396 807	68,8	4 934 193	100,0
1939	7 737	0,1	181 163	3,5	1 276 115	24,6	3 731 732	71,8	5 196 747	100,0
1940	16 983	0,2	251 030	3,6	1 427 918	20,3	5 332 235	75,9	7 028 166	100,0
1941	27 740	0,3	688 735	6,7	1 721 940	16,8	7 800 580	76,2	10 238 995	100,0
1942	28 376	0,2	604 152	4,7	1 778 479	13,7	10 517 567	81,4	12 928 574	100,0
1943	1 502	0,0	752 081	5,0	2 355 504	15,5	12 021 729	79,5	15 130 816	100,0
1944	15 805	0,3	300 854	4,6	1 300 618	20,1	4 861 010	75,0	6 478 287	100,0
V ý v o z										
1935	102 396	3,1	1 224 762	37,7	1 843 540	56,7	82 586	2,5	3 253 284	100,0
1936	86 872	2,2	1 867 284	47,8	1 846 258	47,2	109 968	2,8	3 910 382	100,0
1937	172 863	3,4	2 283 992	45,5	2 374 179	47,3	188 465	3,8	5 019 499	100,0
1938	199 758	3,6	2 336 383	41,9	2 846 715	51,0	195 485	3,5	5 578 341	100,0
1939	110 111	1,8	2 601 665	42,9	3 095 033	51,0	257 945	4,3	6 064 754	100,0
1940	128 109	1,8	3 591 643	51,2	2 978 315	42,4	320 999	4,6	7 019 066	100,0
1941	36 240	0,4	3 830 081	41,5	4 898 444	53,0	469 376	5,1	9 234 141	100,0
1942	23 440	0,2	6 034 100	44,9	6 037 968	44,9	1 341 690	10,0	13 437 198	100,0
1943	14 035	0,1	5 739 677	35,3	9 196 136	56,5	1 321 132	8,1	16 270 980	100,0
1944	894	0,0	3 788 111	33,4	7 192 828	63,3	374 869	3,3	11 356 702	100,0

* Štatistická ročenka Bulharska v rokoch 1943—1946, 284—285.

trhu. Typickým príkladom bol vývoz obilnín, mliečnych a iných výrobkov živočíšneho pôvodu, ktorých sa vyvážalo značné množstvo napriek nedostatočnému uspokojovaniu potrieb bulharského obyvateľstva. Až v posledných rokoch bezprostredne pred druhou svetovou vojnou začali sa rozvíjať niektoré odvetvia národného hospodárstva, ktoré vyrábali pre vývoz. Najtypickejšími tovarmi, ktoré spájali v tomto období národnú deľbu práce s medzinárodným trhom, boli ružový olej a tabak. Neskôršie značný podiel vo vývoze Bulharska mala zelenina, ovocie a iné poľnohospodárske výrobky ako aj niektoré z nich vyrábané priemyselné tovary, a to bez toho, že by sa to odrážalo na uspokojovaní potrieb domáceho trhu. Nakoľko však v dopyte po tomto tovare boli na svetovom trhu veľké výkyvy, nemohla sa ich výroba pred socialistickou revolúciou rozvinúť a osamostatniť ako odvetvie vo väčšom rozsahu. Toto negatívne vplývalo na prehĺbovanie účasti Bulharska na medzinárodnej deľbe práce.

Po víťazstve socialistickej revolúcie sa v dôsledku veľkých zmien v ekonomike krajiny a jej vzájomných vzťahov so socialistickými krajinami vytvorili najpriaznivejšie podmienky pre neustále rozširovanie a prehĺbovanie účasti Bulharskej republiky na medzinárodnej deľbe práce v rámci svetovej socialistickej sústavy. Rozhodujúci význam má v tomto smere rýchla industrializácia krajiny. V období socialistickej výstavby priemysel krajiny sa rozvíjal mimoriadne rýchlym tempom. Roku 1960 vzrástla priemyselná výroba v porovnaní s predchádzajúcou úrovňou viac ako 12-krát. Zvlášť rýchlym tempom sa rozvíjal energetický priemysel, ťažobný priemysel, farebná a čierna metalurgia a iné. Len za toto pomerne krátke obdobie dvoch desaťročí výroba elektrickej energie na jedného obyvateľa stúpla viac ako 14-krát, ťažba kamenného uhlia 6,2-krát, valcovaného materiálu oloveného koncentrátu 30-krát, cínového koncentrátu 48-krát, cementu 5,6-krát atď. Zároveň s rýchlym rastom ťažkého priemyslu sa rýchlym tempom rekonštruoval a značne rozšíril ľahký a potravinársky priemysel, výroba ktorého mnohonásobne vzrástla. Napríklad výroba bavlnených tkanín sa zvýšila viac ako 5-krát, vlnených tkanín 3-krát, cukru 5-krát, konzerv 22-krát atď.

V období socialistickej výstavby dosiahlo aj poľnohospodárstvo značné úspechy vo zvyšovaní celkového objemu poľnohospodárskej výroby ako aj vo výrobe niektorých poľnohospodárskych výrobkov, ktoré sa predtým nevyrábali alebo tvorili bezvýznamný podiel v poľnohospodárskej výrobe. Vďaka veľkej starostlivosti, ktorú venovala a venuje Bulharská komunistická strana a ľudová vláda rozvoju poľnohospodárstva, zvýšil sa celkový objem poľnohospodárskej výroby roku 1962 v porovnaní s predvojnovou úrovňou viac ako o 70 %. Vzrástla najmä výroba tabaku, zeleniny, ovocia a iných poľnohospodárskych výrobkov, ktoré majú veľký význam pri medzinárodnej výmene tovarov s inými socialistickými krajinami. Len výroba tabaku vzrástla roku 1962 oproti roku 1948 o 188 %, hrozna o 122,4 %, ovocia o 136,3 %, zeleniny o 336,8 %. Treba pritom pozname-

Tabuľka 2

Zahraničný obchod Bulharska

Skupiny podľa nomenklatúry RVHP z roku 1959	1950		1955		1956		1957	
	suma	%	suma	%	suma	%	suma	%
V ý v o z								
Celkom	137,0	100,0	276,4	100,0	353,4	100,0	433,0	100,0
1. Stroje a zariadenia	—	—	7,2	2,6	14,1	4,0	32,3	7,5
2. Palivá, minerálne suroviny a kovy	11,5	8,4	57,2	20,7	74,1	21,0	75,4	17,4
3. Chemické výrobky, priemyselné hnojivá, kaučuk	0,5	0,4	5,2	1,9	5,1	1,4	9,4	2,2
4. Stavebné materiály a dielce	2,4	1,7	4,4	1,6	5,9	1,7	6,4	1,5
5. Suroviny rastlinného a živočíšneho pôvodu (okrem potravinárskych)	51,2	37,4	70,5	25,5	75,7	21,4	82,2	19,0
6. Živé zvieratá (okrem určených na porážku)	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0
7. Suroviny na výrobu potravinárskeho tovaru	28,1	20,5	27,0	9,8	26,5	7,5	22,7	5,2
8. Potravinársky tovar	41,1	30,0	70,2	25,4	97,3	27,5	97,6	22,5
9. Priemyselný tovar širokej spotreby (okrem potravinárskeho)	2,1	1,5	34,7	12,5	54,6	15,5	106,9	24,7
D o v o z								
Celkom	155,0	100,0	292,4	100,0	293,8	100,0	388,6	100,0
1. Stroje a zariadenia	57,7	37,2	150,3	51,4	124,1	42,2	116,5	30,0
2. Palivá, minerálne suroviny a kovy	51,1	33,0	71,0	24,3	86,3	29,4	104,6	26,9
3. Chemické výrobky, priemyselné hnojivá, kaučuk	16,4	10,6	19,8	6,8	25,1	8,6	36,5	9,4
4. Stavebné materiály a dielce	0,9	0,6	1,2	0,4	1,8	0,6	2,9	0,7
5. Suroviny rastlinného a živočíšneho pôvodu (okrem potravinárskych)	16,2	10,4	27,0	9,2	39,5	13,5	56,5	14,5
6. Živé zvieratá (okrem určených na porážku)	0,1	0,1	0,6	0,2	0,4	0,1	0,4	0,1
7. Suroviny na výrobu potravinárskeho tovaru	4,6	3,0	10,0	3,4	1,8	0,6	20,4	5,3
8. Potravinársky tovar	0,7	0,4	2,7	0,9	3,0	1,0	5,2	1,3
9. Priemyselný tovar širokej spotreby (okrem potravinárskeho)	7,3	4,7	9,8	3,4	11,8	4,0	45,6	11,8

nať, že väčšia časť zvýšenia celkového objemu poľnohospodárskej výroby je výsledkom vzrastu výnosov z jednotky obrábanej pôdy. Rozhodujúcu úlohu pri dosiahnutí týchto úspechov v poľnohospodárstve má kolektívizácia, ktorá viedla k vytvoreniu lepších podmienok pre mechanizáciu a chemizáciu výroby, pre rozšírenie zavlažovaných plôch a pre celkové zvýšenie kultúry poľnohospodárstva.

Na základe rýchlo rastúcej priemyselnej výroby a na základe zvyšovania

[mil. levov v bežných cenách]

podľa skupín tovarov

1958		1959		1960		1961		1962	
suma	%	suma	%	suma	%	suma	%	suma	%
436,6	100,0	646,5	100,0	668,6	100,0	775,2	100,0	901,3	100,0
36,7	8,4	65,4	12,0	90,9	13,6	120,6	15,6	174,2	19,3
65,5	15,0	58,6	10,7	62,5	9,3	78,8	10,2	81,2	9,0
10,3	2,4	13,6	2,5	14,8	2,2	20,0	2,6	21,2	2,4
3,9	0,9	3,9	0,7	3,7	0,6	6,5	0,8	7,7	0,8
83,3	19,1	112,7	20,6	121,4	18,2	114,3	14,7	129,4	14,4
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	—	—	0,1	0,0
16,6	3,8	34,3	6,3	49,0	7,3	35,5	4,6	41,5	4,6
128,9	20,9	161,-	29,5	206,5	30,9	268,4	34,6	288,2	32,0
91,4	29,5	96,9	17,7	119,8	17,9	131,1	16,9	157,8	17,5
428,8	100,0	677,9	100,0	740,1	100,0	779,2	100,0	912,8	100,0
153,1	35,7	264,5	39,0	319,9	43,2	363,6	46,7	413,7	45,3
119,4	27,8	159,8	23,6	182,7	24,7	196,1	25,2	222,2	24,3
35,9	8,4	61,1	9,0	50,4	6,8	51,2	6,6	56,0	6,1
3,3	0,8	4,7	0,7	6,7	0,9	5,9	0,7	6,2	0,7
57,9	13,5	84,0	12,4	85,5	11,6	81,5	10,5	100,4	11,0
0,5	0,1	0,6	0,1	0,8	0,1	0,4	0,0	0,7	0,1
5,4	1,3	24,9	3,7	17,3	2,3	10,0	1,3	23,2	2,6
4,0	0,9	9,4	1,4	20,6	2,8	20,5	2,6	27,4	3,0
49,3	11,5	68,9	10,1	56,2	7,6	50,0	6,4	63,0	6,9

vania poľnohospodárskej výroby sa značne zvýšili aj možnosti rozšíriť medzinárodnú tovarovú výmenu s inými štátmi, predovšetkým so štátmi socialistického tábora. V rokoch 1944—1950 vzrástol zahraničný obchod BLR viac ako 2-krát a v rokoch 1950—1960 viac ako 5-krát, takže z 311 mil. leva (v porovnateľných cenách) v roku 1950 sa zvýšil koncom roku 1960 na 1,538 mil. leva.

V súvislosti s rýchlym rastom zahraničného obchodu treba poznamenať,

že v samej tovarovej výmene nastali hlboké štrukturálne zmeny už v prvých rokoch po víťazstve socialistickej revolúcie. Boli vyvolané základnými zmenami v ekonomike krajiny, rýchlou industrializáciou a prebudovaním poľnohospodárstva na socialistickom základe. K týmto štrukturálnym zmenám prispieva v nemalej miere aj vytvárajúca sa nová medzinárodná delba práce medzi krajinami svetovej socialistickej sústavy (tab. 2).

Ako vidno z tabuľky 2 v období socialistickej výstavby je základnou charakteristickou zvláštnosťou medzinárodného obchodu BLR, že v dovoze majú rozhodujúce postavenie výrobné prostriedky, zatiaľ čo sa značne zmenšil relatívny podiel dovozu spotrebných predmetov. Tak v celom období rokov 1950—1962 pohyboval sa relatívny podiel spotrebných predmetov (potravinárske výrobky a priemyselný tovar širokej spotreby) v celkovom dovoze krajiny v jednotlivých rokoch od 5 do 10 % a podiel výrobných prostriedkov tvoril 90—95 % celkového dovozu. Vzrástol najmä dovoz strojov a zariadení, ktorý už roku 1950 dosiahol 37 % celkového dovozu a roku 1955 už 51,4 %. V nasledujúcich rokoch (1956—1962) začal sa dovoz strojov a zariadení postupne znižovať v dôsledku vybudovania vlastného strojárstva.

Socialistická výstavba krajiny a nutnosť vybudovať moderný priemysel si vyžadovala rýchle rozšírenie dovozu strojov a zariadenia. V snahe urýchliť v tomto období industrializáciu krajiny dovážali sa nielen jednotlivé stroje a zariadenia, ale aj celé kompletne závody, pričom bola osobitne cenná pomoc SSSR, Československa a iných socialistických krajín. Podiel dovezených strojov a zariadení v rokoch 1944—1955 tvoril asi 60 % celkovej hodnoty uskutočnených investícií. Tento pomer sa takmer zachoval aj v nasledujúcich rokoch.

Súčasne s rýchlym budovaním nových priemyselných podnikov a vybavením poľnohospodárstva modernou poľnohospodárskou technikou, čo si vyžiadalo značný dovoz strojov a zariadení, rozšíril sa aj dovoz surovín, kovov a pohonných hmôt. Tento dovoz bol podmienený nutnosťou zabezpečiť potreby nových podnikov. Napríklad len dovoz minerálnych surovín, nafty a kovov predstavoval už roku 1950 asi 33 % z celého dovozu. Neskôršie však v súvislosti s rastom domácej výroby začal postupne klesať. Napriek tomu však aj v rokoch 1955—1962 (včítane) tvoril dovoz týchto výrobkov zhruba 24—25 % z celého dovozu.

Urýchlená socialistická výstavba vyvolala podstatné zmeny aj v štruktúre vývozu Bulharskej ľudovej republiky. S rýchlou industrializáciou krajiny sa podstatne zvyšoval aj vývoz priemyselného tovaru, ktorého relatívny podiel stúpol v celkovom vývoze z 42 % roku 1950 na viac ako 81 % roku 1962. Treba pritom zdôrazniť, že zvlášť rýchle rástol podiel priemyselného tovaru, ktorý nebol poľnohospodárskeho pôvodu. Bol to predovšetkým dôsledok uskutočnených opatrení strany a ľudovej vlády, ktoré zabezpečili vybudovanie vlastného strojárstva a ťažkého chemického

kého priemyslu. Vďaka tomu, že sa vybuďoval celý rad nových strojárskych podnikov a rýchle vzrástla strojárka výroba, zvýšil sa značne vývoz strojov a zariadení, ktorého podiel tvoril v celkovom objeme vývozu roku 1950 asi 2 % a koncom tretej päťročnice (roku 1960) dosiahol 13,6 % a roku 1962 až 19,3 %. Podstatne vzrástol aj vývoz chemických výrobkov. Ich podiel na celkovom vývoze tvoril roku 1962 9 %.

Vychádzajúc zo správnej poučky, že sa v medzinárodnej deľbe práce má každá krajina orientovať na výrobu tých výrobkov, pre ktoré má najpriaznivejšie prírodné a ekonomické podmienky, rozvíja BLR do značnej miery aj ľahký a potravinársky priemysel. Veľké úsilie sa vynakladá na rozvoj potravinárskeho priemyslu, čo umožňuje neustále zvyšovanie vývozu výrobkov tohto priemyselného odvetvia. Napríklad kým roku 1950 vývoz spracovanej zeleniny a ovocia predstavoval v celkovom vývoze ovocia a zeleniny 45 %, stúpol tento podiel roku 1962 na 62 %.

So vzrastajúcou účasťou BLR na socialistickej medzinárodnej deľbe práce vznikol rad problémov, ktorých vyriešenie podmieňuje ďalší ekonomický rozvoj krajiny. V tejto súvislosti si treba všimnúť predovšetkým to, že vznikla objektívna nevyhnutnosť užšieho spojenia perspektívnych národohospodárskych plánov krajiny s perspektívnymi národohospodárskymi plánmi iných socialistickej krajín. Na druhej strane nepretržité prehľbovanie deľby práce vnútri krajiny ako aj medzi jednotlivými socialistickejmi krajinami v rámci celej svetovej socialistickej sústavy si vyžiadalo pristúpiť k ešte užšej špecializácii a kooperácii výroby v BLR. Pri zladzovaní perspektívnych národohospodárskych plánov ako aj pri špecializácii a kooperácii dosiahla BLR už určité výsledky. Veľkú zásluhu na dosiahnutí týchto úspechov má aj jej účasť v RVHP. Perspektívne národohospodárske plány krajiny sa stávajú stále viac súčasťou jednotného celkového plánu všetkých krajín zúčastnených v RVHP. V dôsledku neustále sa prehľbojúcej špecializácie a kooperácie výroby Bulharska s ostatnými socialistickejmi krajinami objavuje sa na socialistickej trhu čoraz viac priemyselného tovaru, ktorý je výsledkom kooperovanej výroby bulharských priemyselných podnikov s priemyselnými podnikmi iných socialistickej krajín. Veľmi užitočná je v tomto smere už dosiahnutá spolupráca medzi BLR a ČSSR, NDR a SSSR vo výrobe celého radu strojov a iných priemyselných výrobkov.

Smernice o rozvoji krajiny na roky 1961 až 1980 prijaté VIII. sjazdom BKS vytvárajú ešte väčšie možnosti pre rozšírenie a prehĺbenie účasti BLR v socialistickej medzinárodnej deľbe práce. Realizácia základných ukazovateľov navrhovaných v smerniciach o ekonomickom rozvoji krajiny si pre toto obdobie vyžaduje vyriešiť celý rad dôležitých problémov, ktoré súvisia s užšou a aktívnejšou spoluprácou Bulharska s ostatnými socialistickejmi krajinami ako aj s plnším využitím možností, ktoré vytvára

socialistická medzinárodná deľba práce pre každú krajinu, aby mohla rýchlejšie rozvíjať svoju ekonomiku. V nasledujúcich dvadsiatich rokoch musí BLR vyriešiť otázku vytvorenia mocnej energetickej základne, musí zabezpečiť pre krajinu potrebné čierne a farebné kovy. Predpokladá sa zvýšenie a zdokonalenie strojárскеj výroby, ako aj zabezpečenie väčšieho vzostupu výroby chemického priemyslu, technická rekonštrukcia ľahkého a potravinárskeho priemyslu, ktorou sa zvýši ich výroba. Súčasne budú potrebné také opatrenia, ktoré pozdvihnú poľnohospodársku výrobu na ešte vyššiu úroveň. To si však vyžiada ďalšie investície na technické vybavenie poľnohospodárstva, na zabezpečenie väčšieho množstva chemických prostriedkov (proti škodcom a chorobám rastlín a zvierat) a priemyselných hnojív. Práve pri riešení všetkých týchto základných problémov ekonomiky Bulharska má zohrať dôležitú úlohu účasť BLR v socialistickej medzinárodnej deľbe práce. V zpráve o činnosti BKS, ktorú predniesol prvý tajomník strany s. T. Živkov na VIII. sjazde, sa zdôrazňuje, že možno „zabezpečiť najracionálnejšie využitie prírodných a pracovných rezerv ako aj potrebné tempo rozvoja výrobných síl krajiny len pri rýchlejšom tempe rozvoja priemyslu. Zákony a princípy socialistickej deľby práce zabezpečujú podmienky pre takýto rozvoj.“

V porovnaní s ostatnými socialistickými krajinami je BLR jedným z najmenších štátov, preto má vnútorný trh obmedzené možnosti realizovať priemyselné a iné výrobky vyprodukované vo väčšom rozsahu a je nevyhnutné počítať s ich vývozom. Rozšírenie vývozu povedie, prirodzene, aj k rozšíreniu dovozu zahraničného tovaru; dovoz vzrastie v dôsledku urýchleného budovania nových priemyselných podnikov, ktorých výroba bude do značnej miery špecializovaná a vybudovaná na princípe kooperácie s výrobou v iných socialistických krajinách. Keď vychádzame z tejto zvláštnosti v rozvoji ekonomiky Bulharska, treba si uvedomiť, že ďalšia industrializácia krajiny a jej premena v rozvinutý priemyselný štát je predovšetkým podmienená správnym využitím výhod, ktoré poskytuje medzinárodná socialistická deľba práce.

Pri rozvoji priemyslu môže Bulharsko v súlade s prírodnými a ekonomickými podmienkami zaujať určité miesto v socialistickej medzinárodnej deľbe práce ako vývozca priemyselných výrobkov, predovšetkým výrobkami strojárскеho a chemického priemyslu, výrobou farebných a do určitej miery čiernych kovov, výrobkami ľahkého a potravinárskeho priemyslu, pretože má dostatok domácich poľnohospodárskych a iných surovín.

V strojárскеj výrobe, aj vo vývoze strojov a zariadení, bolo Bulharsko až donedávna na jednom z posledných miest. Kým v rokoch 1950—1960 podiel strojárскеj výroby na celkovom objeme priemyselnej výroby v Československu bol v priemere 32,4 %, v NDR 33,3 % a v Maďarsku 26 %, v Bulharsku za to isté obdobie tvoril sotva 12,5 %. Preto bol nízky aj vývoz strojov a zariadení z Bulharska do socialistických aj nesocialistic-

kých krajín. Roku 1950 tvoril podiel strojov z celkového objemu vývozu sotva 0,02 %, kým v Československu predstavoval tento podiel 26,4 % a v Maďarsku 23 %. V porovnaní s ostatnými socialistickými krajinami bol vývoz strojov a zariadení z Bulharska na veľmi nízkej úrovni aj roku 1960, keď podiel strojov tvoril 13,6 % z celkového objemu vývozu, zatiaľ čo v Maďarsku 38 %, v NDR 48 % a v Československu 45,1 %. Generálnou perspektívou predpokladaná industrializácia Bulharska a najmä urýchlený rozvoj metalurgie a strojárstva premení krajinu vo veľkovýrobcu, a tým aj vývozcu strojov a zariadení. Predpokladá sa, že v nasledujúcich dvoch desaťročiach sa zvýši výroba strojárstva a kovospracujúceho priemyslu 16—17-krát v porovnaní s úrovňou roku 1960 a že dosiahne jednu tretinu celkovej priemyselnej výroby. Preto sa podstatne zmení aj štruktúra vývozu. V nasledujúcich dvadsiatich rokoch stúpne vývoz strojov a zariadení viac ako 29-krát a bude tvoriť 54,6 % z celkového bulharského vývozu. Takýmto spôsobom sa bude teda Bulharsko po dvadsiatich rokoch zúčastňovať na medzinárodnej deľbe práce predovšetkým výrobou strojov a zariadení, čo zodpovedá záujmom krajiny ako aj záujmom všetkých socialistických krajín.

V plnom súlade s odporúčaním RVHP bude Bulharsko v nasledujúcich dvadsiatich rokoch v oblasti strojárstva špecializovať a kooperovať svoju výrobu tak, aby dosiahlo ešte väčšiu sériovosť, a tým aj vyššiu rentabilitu vyrábaných výrobkov. Tým sa zvýši aj hospodárska spolupráca so všetkými socialistickými krajinami v tomto priemyselnom odvetví. Na tomto základe bude v období Generálnej perspektívy vo zvlášť veľkej miere rozšírená výroba elektrokárov a motokárov, vývoz ktorých dosiahne roku 1980 114 000 kusov. Zvýši sa aj vývoz elektrických žeriavov, ktorých počet dosiahne 390 000 kusov ročne a akumulátorov, ktorých vývoz má koncom roku 1980 dosiahnuť 2,9 mil. kusa oproti 142 600 kusom roku 1960. Predpokladá sa aj to, že sa zvýši výroba poľnohospodárskych strojov a že ich vývoz vzrastie viac ako 13-krát v porovnaní s rokom 1960. Zvýši sa najmä vývoz mláťačiek a žacích strojov, traktorov a univerzálnych podvozok. Len vývoz traktorov má dosiahnuť roku 1980 33 000 kusov. Súčasne sa rozšíri aj výroba automobilových a traktorových dielcov, ktorá sa vybuduje úplne na základe medzinárodnej špecializácie, predovšetkým však s SSSR a ČSSR.

V rámci medzinárodnej deľby práce bude sa Bulharsko špecializovať na výrobu niektorých druhov kovoobrábačích strojov, kováčskych lisov, transformátorov, elektromotorov, kompresorov, elektrických čerpadiel, rádioprijímačov a televízorov. Značne sa zvýši výroba a vývoz kompletných strojov pre chemický, stavebný, potravinársky a elektrotechnický priemysel. Vo výrobe dopravných prostriedkov sa predpokladá, že sa značne zvýši výstavba lodí, vývoz ktorých má dosiahnuť na konci dvadsaťročného obdobia osemnásobok terajšieho vývozu. Predpokladá sa tiež, že sa zvýši aj výroba nákladných vagónov a že sa začnú vyrábať osobné vagóny

a značne sa rozšíri ich vývoz. Počíta sa s tým, že len vývoz nákladných vagónov vzrastie viac ako 2,5-krát oproti roku 1960.

Na základe stále sa prehľbujúcej a rozširujúcej ekonomickej spolupráce medzi socialistickými krajinami, ktoré sú členmi RVHP, vytvárajú sa v strojárskej výrobe mimoriadne priaznivé podmienky pre ešte väčšiu špecializáciu a kooperáciu medzi BLR a ČSSR v strojárskej výrobe. Najmä možno takúto špecializáciu a kooperáciu dosiahnuť vo výrobe strojov a zariadení pre chemický priemysel, pre vybavenie cukrovarov a závodov na výrobu čerpadiel, pre výrobu laboratórnych a lekárskeho nástrojov a zariadení. Je možné tiež v obidvoch krajinách dokonalejšie koordinovať výrobu elektromotorov, akumulátorov, kovoobrábacích strojov, strojov a zariadení pre potravinársky priemysel atď. Podobné možnosti pre užšiu hospodársku spoluprácu na základe medzinárodnej delby práce existujú pre obidve krajiny v dokonalejšom využívaní voľných kapacít v niektorých zo strojárskych závodov Bulharska, ktoré by vyrábali určité štandardné stroje a súčasti pre ČSSR, ako napr. elektromotory, transformátory, náhradné automobilové súčasti atď. Zvlášť priaznivé podmienky pre aktívnejšiu spoluprácu medzi ČSSR a BLR sú pri výrobe a vývoze tovarov vyrábaných československým priemyslom, ktoré sú určené pre krajiny Blízkeho a Stredného východu. Pre veľký počet výrobkov československého strojárkeho priemyslu a kovopriemyslu je výhodné kompletovať ich v bulharských závodoch pri čiernomorskom pobreží, skadiaľ by sa ďalej reexportovali do krajín Blízkeho východu a do severoafriických krajín.

Veľké možnosti pre aktívnejšiu účasť v socialistickej medzinárodnej delbe práce vznikajú pre Bulharsko aj v oblasti výroby čiernych a farebných kovov. Aj popri relatívne priaznivých podmienkach pre väčšiu výrobu čiernych a farebných kovov bolo Bulharsko v porovnaní s inými európskymi krajinami na jednom z posledných miest. Pred socialisticou revolúciou sa vyrábalo v krajine 5540 t ocele a 4437 t valcovaného železa. Z farebných kovov sa vyrábalo 9 t olova a 342 t medi. Na relatívne nízkej úrovni bola výroba čiernych a farebných kovov aj v prvých rokoch po oslobodení krajiny. Až koncom tretej päťročnice (roku 1960), keď sa vybudoval s bratskou pomocou Sovietskeho sväzu a iných socialistických krajín, predovšetkým ČSSR, metalurgický závod Lenin v Perniku a závod na výrobu olova a cínu v Krdžali, značne vzrástla výroba čiernych a farebných kovov. Roku 1960 dosiahla ročná výroba čiernych kovov už 192 000 t surového železa, 253 000 t ocele a 193 000 t valcovaného železa. V tom istom roku výroba hlavných farebných kovov predstavovala 40 406 t olova, 16 909 t cínu, 24 024 t medi.

Vysoké tempo rozvoja metalurgického priemyslu zabezpečí (do roku 1980) výrobu 4—4,5 mil. t surového železa, 4,5—5 mil. t ocele a 3,5—4 mil. t valcovaného železa. V snahe dosiahnuť čo najväčšiu špecializáciu pri výrobe kovov budú sa vyrábať len určité druhy ako valcované železo,

feromangán a pocínované plechy. Preto sa časť vyrobených čiernych kovov (asi jedna štvrtina) bude vyvážať a budú sa dovážať tie kovy, ktoré sú potrebné, ale ktoré sa doma nevyrábajú. Pre relatívne bohatšie rudné zásoby farebných kovov, ktorými disponuje, nadobúda Bulharsko stále väčší význam pri uspokojovaní potrieb týchto kovov v socialistických krajinách, čo mu určuje patričné miesto v socialistickej delbe práce. Podľa smerníc pre ekonomický rozvoj krajiny predpokladá sa, že sa v nasledujúcich dvadsiatich rokoch zvýši celková výroba farebnej metalurgie 4—5-krát. Predovšetkým sa má zvýšiť výroba základných kovov v krajine, a to olova na 140—150 000 t, cínu na 85—90 000 t, medi asi na 70 000 t.

Na základe rýchle rastúcej výroby farebných kovov BLR značne zvýši svoj vývoz, ktorý na konci prvej päťročnice Generálnej perspektívy (1965) dosiahne 16 000 t olova a 37 000 t cínu. Značne vzrastie aj vývoz medi. Neskoršie sa však v súvislosti so značným rastom strojárstva a elektrotechnického priemyslu vývoz farebných kovov do určitej miery zníži, nakoľko sa zvýšia potreby krajiny. Namiesto toho sa zvýši vývoz hotových strojov ako aj niektorých polotovarov, pri výrobe ktorých sa používajú farebné kovy.

V súvislosti s rozširovaním výroby farebných kovov v Bulharsku a obzvlášť pri výrobe medi vznikla veľmi užitočná forma medzinárodnej ekonomickej spolupráce medzi ČSSR a BLR pri spoločnej výstavbe ťažobného objektu Medet (v Podbalkánskom údolí pri meste Zlatica — poznámka prekladateľa). Podľa dohody medzi obidvoma krajinami poskytuje ČSSR úver na dodávky strojov a zariadení, ktoré sú potrebné pre otvorenie a uvedenie do prevádzky nových nálezísk ako aj pre rozširovanie výrobných kapacít závodov na spracovanie medi v Zlatici a pri budovaní flotačného závodu na obohacovanie medenej rudy. Dodávky strojov a zariadení sa Československu zaplatia vývozom medi vyťaženej v tomto vybudovanom objekte. Značné množstvo medi dostane ČSSR za dodávky čiernych valcovaných kovov, potrebných pre rýchle sa rozvíjajúce strojárstvo Bulharska.

Podstatný význam pre aktívnejšiu účasť BLR v medzinárodnej socialistickej delbe práce má rýchle budovanie chemického priemyslu. Aj v tomto odvetví stálo Bulharsko v minulosti na jednom z posledných miest, napriek tomu, že pre rozvoj chemického priemyslu tu existovali relatívne priaznivé podmienky. Potvrďuje to aj tempo rozvoja tohto odvetvia ťažkého priemyslu v posledných desiatich rokoch. Len v rokoch 1950—1960 stúpila výroba chemického priemyslu viac ako 8-krát. Tempo rozvoja chemického priemyslu sa ešte urýchlilo v období Generálnej perspektívy. Celková výroba chemického a kaučukového priemyslu vzrastie v tomto období asi 25-krát. Zvlášť rýchlym tempom porastie výroba plastických látok, syntetických živíc a lepidiel, ktorá má do roku 1980 dosiahnuť 700 000 t, výroba syntetického kaučuku asi 120 000 t a syntetických vlákien asi 120 000 t.

Taktiež sa značne zvýši výroba kyseliny soľnej — 200—220 000 t, kalciovej soli 600 000 t atď. Využitím plynov vznikajúcich vo farebnej metalurgii a v tepelných elektrocentrálach zvýši sa výroba kyseliny sírovej, ktorá dosiahne roku 1980 asi 1 650 000 t. Rozšíri sa aj farmaceutický priemysel ako aj výroba farieb a lakov, pri ktorej sa využijú polotovary z naftového a koksárenského priemyslu.

Aby sa uspokojili rastúce potreby krajiny, zvýši sa niekoľkonásobne výroba priemyselných hnojív, prostriedkov pre boj proti škodcom a biochemických stimulátorov. Výroba priemyselných hnojív vzrastie za dva desať rokov desaťnásobne a dosiahne roku 1980 1,3 mil. t ročne. Rozvinie sa výroba vitamínov, bielkovinového droždia i syntetických krmív, potrebných pre rýchly rozvoj živočíšnej výroby.

Základné smery rozvoja chemického priemyslu určené Generálnou perspektívou pre nasledujúcich dvadsať rokov sú v plnom súlade s prírodnými a výrobnými podmienkami krajiny a s prijatými smernicami RVHP pre špecializovanie a zladenie výroby chemického priemyslu v krajinách RVHP.

Vybudovanými základnými odvetvami chemického priemyslu sa zúčastní BLR v medzinárodnej delbe práce predovšetkým výrobou a vývozom kyseliny soľnej, ktorej vývoz sa do roku 1980 oproti roku 1960 zvýši 12,6-krát, kalciovej soli, vývoz ktorej sa zvýši 20-krát, anilínovými farbami — ich vývoz vzrastie viac ako 40-krát — a dusíkatými hnojivami, ktorých vývoz sa zvýši asi 40-krát.

Popri uvedených základných odvetviach rozšíri BLR svoju účasť na medzinárodnej socialistickej delbe práce aj výrobkami stavebného, sklárskeho a drevospracujúceho priemyslu. Predpokladá sa, že sa značne zvýši vývoz cementu, ohňovzdorných materiálov, plochého skla a výrobkov nábytkárskeho priemyslu. Vo veľkej miere vzrastie aj vývoz výrobkov ľahkého a potravinárskeho priemyslu. Predpokladá sa, že v rokoch 1960 až 1980 vzrastie vývoz bavlnených tkanín viac ako 3-krát, konopných a ľanových tkanín asi 5-krát, vlneného pleteného tovaru asi 56-krát, hodvábných tkanín 100-krát a topánok 3,5-krát. Z výrobkov potravinárskeho priemyslu budú sa v relatívne väčšom množstve vyvážať zeleninové konzervy, ktorých vývoz vzrastie 2,5-krát, paradajkového pretlaku 2-krát, kompotov, džemov a iných ovocných konzerv asi 4-krát, vína viac ako 8-krát.

Prírodné, klimatické a pôdne podmienky ako aj už nadobudnuté skúsenosti v poľnohospodárskej výrobe umožňujú BLR, aby rozšírila svoju účasť v socialistickej medzinárodnej delbe práce špecializáciou a zvýšeným vývozom celého radu poľnohospodárskych výrobkov. Existujú zvlášť priaznivé podmienky pre podstatné rozširovanie výroby zeleniny a ovocia, hrozna, tabaku, ružového oleja, levanduľového oleja atď. Podobné možnosti existujú aj pri vývoze výrobkov živočíšnej výroby, a to surovej a spracovanej kože, drobného zvieratstva, mliečnych výrobkov a i.

Aby sa lepšie využili klimatické a pôdne podmienky krajiny, obmedzí sa značne pestovanie niektorých kultúr, pre ktoré existujú vhodné podmienky v iných socialistických krajinách, čím sa zvýšia obrábané plochy poľnohospodárskych kultúr, vyžadujúcich teplejšie podnebie. Zladením plánov poľnohospodárskej výroby SSSR a BLR obmedzí sa v Bulharsku značne výroba bavlny a niektorých obilnín a zväčší sa plocha viníc, ovocných sádov, pestovania zeleniny a iných poľnohospodárskych kultúr. Získané väčšie množstvo hrozna, ovocia a zeleniny sa vyvezie do SSSR a dovezie sa potrebné množstvo bavlny a iných textilných surovín do BLR. Podobné zmeny v štruktúre poľnohospodárskej výroby môžu nastať aj pri zladovaní plánov poľnohospodárskej výroby Bulharska s ostatnými socialistickými krajinami. Ďalšou špecializáciou poľnohospodárstva sa zvýšia v nasledujúcich dvadsiatich rokoch plochy zeleniny o 40 000 ha, viacročných kultúr o vyše 240 000 ha, čím sa zvýši výroba ovocia oproti roku 1960 4,3-krát, hrozna asi 3,9-krát a zeleniny asi 2-krát.

Okrem vývozu poľnohospodárskych a priemyselných výrobkov rozšíri a prehĺbi BLR svoju účasť v socialistickej medzinárodnej delbe práce aj rozšírením dovozu zahraničného tovaru. Premena BLR v silne rozvinutý priemyselný štát neznamená, že sa stane sebestačnou vo výrobe priemyselného tovaru. Uskutočnenie väčšej špecializácie priemyselnej výroby a širšej kooperácie s inými socialistickými krajinami si vyžiada väčšie množstvo jednotlivých strojov a zariadení a značné množstvo súčastí a polotovarov. Vybudovanie mohutného priemyslu znamená aj vyšší dovoz surovín, ktoré sa nevyrábajú v krajine. Práve preto sa v Generálnej perspektíve predpokladá, že celkový dovoz výrobných prostriedkov vzrastie ešte viac, takže sa ich podiel na dovoze krajiny zvýši z 87,3 % roku 1960 na 88,1 % roku 1980. Rastom dovozu výrobných prostriedkov sa zníži dovoz spotrebných predmetov z 12,7 % roku 1960 na 11,9 % roku 1980. V obzvlášť veľkej miere sa zvýši dovoz tých strojov a zariadení z iných socialistických krajín, ktoré sú potrebné pre vybudovanie Generálnou perspektívou predpokladaných veľkých objektov, ako sú metalurgický kombinát v Kremikovci, koksárenský kombinát, závod na spracovanie nafty, závod pre výrobu syntetického kaučuku, syntetických vlákien a iné. Značne sa zvýši aj dovoz kovoobrábacích strojov, ktoré sa v krajine nevyrábajú, elektronických strojov, žeriavov, väčších lodí atď. Celkove vzrastie dovoz strojov a zariadení roku 1980 oproti roku 1960 asi 8-krát, čo bude tvoriť asi polovicu celkového dovozu krajiny.

BLR má významné miesto v delbe práce medzi socialistickými krajinami aj ako spotrebiteľ značného množstva surovín a polotovarov, ktoré sa v krajine nevyrábajú alebo výroba ktorých nestačí kryť vnútorné potreby. Zvýši sa napr. vo veľkom rozsahu dovoz nafty, ktorej sa má roku 1980 spracovať 8 mil. t. Zvýši sa taktiež dovoz čiernych kovov, ktorý vzrastie roku 1980 8-krát a dosiahne 2,5 mil. t. Vzrastie aj dovoz hliníka, draslíka a niektorých zliatin, potrebných pre rozvoj strojárstva. Pretože

rýchly rast priemyslu vyžaduje ešte rýchlejší rast výroby elektrickej energie, ktorý však nemožno kryť z domácich zdrojov, bude potrebné značne zvýšiť dovoz elektrickej energie. Koncom dvadsaťročného obdobia dosiahne ročný dovoz elektrickej energie 12 mld. kWh. Dosiahne sa to zapojením elektrickej siete Bulharska do celkového energetického systému ostatných socialistických krajín.

*

Objektívne zákonitosti socialistickej výstavby a rýchly rozvoj výrobných síl všetkých socialistických krajín ako aj úplná zhoda záujmov si vyžadujú stále užšie zblížovanie národných hospodárstiev a ich postupné prerastanie v jednotné svetové socialisticke hospodárstvo. Splnenie tejto základnej úlohy komunistickej výstavby, ktoré je podmienené ďalším rozvojom celej svetovej socialistickej sústavy, vyžaduje plne využiť hospodárske možnosti každej krajiny ako aj všetky výhody, ktoré poskytuje socialistická medzinárodná delba práce. Na tomto základe sa vytvárajú pre všetky socialistické krajiny najlepšie podmienky pre prekonanie hospodárskych ťažkostí na ceste socialistickeho budovania a pre rýchly rozvoj ich ekonomík. Tieto podmienky v plnej miere využíva aj Bulharská ľudová republika, ktorá — budujúc národné hospodárstvo — prispieva svojím podielom v mierovom súťažení s kapitalizmom.

JAN IŠA

NĚKTERÉ TENDENCE V POVÁLEČNÉM VÝVOJI ZÁPADONĚMECKÉHO HOSPODÁŘSTVÍ

Mnohé buržoázní ekonomické teorie, které vznikly po druhé světové válce, vycházejí z představy, že v současné epoše probíhá proces transformace kapitalismu a že zákonitosti ekonomického rozvoje kapitalismu odhalené Marxem přestaly působit a patří minulosti. K teoriím, které prý překonal život, řadí buržoázní ekonomové také Marxovou teorii krizí a ekonomických cyklů. Jako příklad potvrzující jejich závěry vyzdvihují často historii poválečného vývoje západoněmeckého hospodářství, která prý názorně dokazuje možnost bezkrizového vývoje kapitalistického hospodářství v nových podmínkách. Podle západoněmeckého časopisu *Volks-wirt* buržoázní ekonomičtí teoretikové v současnosti „disponují takovými nástroji, s jejichž pomocí jsou schopni působit na konjunkturu a taktodvracet krize a neúplnou zaměstnanost“.¹

Průmyslová výroba v NSR zaznamenávala po válce skutečně vysoké průměrné přírůstky a také v ostatních oblastech (investiční činnost, zahraniční obchod, stav platební bilance a peněžního oběhu a pod.) bylo v NSR postupně dosaženo lepších ukazatelů než ve většině ostatních vyspělých kapitalistických zemí. Poválečný vývoj hospodářství NSR však není žádným hospodářským zázrakem, ale je v podstatě důsledkem toho, že zde vedle obecných faktorů (tj. faktorů působících ve všech anebo aspoň ve většině kapitalistických zemí) mimořádně silně působily specifické faktory, které v mnohých ostatních vyspělých kapitalistických zemích chyběly. Poválečný vývoj západoněmeckého hospodářství nejenže není v rozporu s marxistickou ekonomickou teorií, nýbrž může být správně vysvětlen a pochopen pouze na jejím základě. Fakta z poválečného vývoje hospodářství NSR mohou nanejvýš odporovat dogmatické, schematické deformaci marxistické teorie krizí, rozšířené zejména na začátku padesátých let, která se sporadicky objevuje i v současné době.

V našem přehledu nejde o teoretický rozbor poválečného cyklu v NSR,

¹ Der *Volks-wirt* (1961), č. 52—53, 55.

ale o sledování hlavních faktorů ekonomického vývoje, které hrály v jednotlivých etapách rozhodující úlohu. K pochopení zvláštností poválečného ekonomického vývoje NSR je potřebné zastavit se především u stavu západoněmeckého hospodářství po skončení druhé světové války.

*Stav západoněmeckého hospodářství po skončení
druhé světové války*

Hospodářství západního Německa bylo zasaženo ničivými následky druhé světové války mnohem silněji než hospodářství ostatních západoevropských kapitalistických zemí, nemluvě už vůbec o situaci ve Spojených státech amerických, které naopak zaznamenaly během války značný hospodářský vzestup. Průmyslová výroba, která vykazovala v posledních letech války klesající tendenci, se po skončení války prakticky zastavila. Podobný vývoj prodělala i investiční činnost, která však klesala nepřetržitě od roku 1939 až do konce války (tab. 1).

Tabulka 1*

	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Index průmyslové výroby (1943 = 100)	89	86	88	89	100	98
Index investiční činnosti (1938 = 100)	103	76	69	56	48	40

* *Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945*, Berlin 1954, 160, 191.

V roce 1946 tvořila průmyslová výroba v západním Německu asi třetinu fyzického objemu z roku 1937 a v dalších letech rostla pomalým tempem. Teprve v roce 1951 — tedy mnohem později než v ostatních západoevropských kapitalistických zemích — byla překonána nejvyšší předválečná úroveň průmyslové výroby.

Na první pohled se zdá, že hlavní příčinou vleklé stagnace západoněmeckého hospodářství byl poválečný hospodářský rozvrat a silná inflace. Tyto okolnosti jistě brzdily po určitou dobu hospodářskou obnovu, ale zdaleka nepostačují k objasnění vleklé stagnace západoněmecké ekonomiky. V západním Německu totiž vcelku existovaly materiální podmínky pro podstatně rychlejší dosažení předválečné úrovně průmyslové výroby. Např. rozsah průmyslových výrobních kapacit (zejména ve skupině A), které byly po válce k dispozici, byl větší než v roce 1936. H. Heininger odhaduje, že výrobní kapacita západoněmeckého průmyslu byla v letech 1947—1948 o 2 % vyšší než v roce 1936. (Kapacita hutnictví se přitom zvýšila o 5 %, strojírenství o 6 % a kapacita elektrotechnického průmyslu

byla vyšší o 55 %.) V důsledku uskutečnění demontáží se výrobní kapacita průmyslu v roce 1949 snížila proti úrovni z let 1947—1948 pouze o 5,3 %.² Válečné akce [zejména bombardování], které způsobily velké škody bytovému fondu, nepostihly průmyslové výrobní kapacity zdaleka v takové míře, jak tvrdil buržoazní tisk.

Vleklá poválečná stagnace západoněmeckého průmyslu tedy nebyla vyvolána nedostatkem výrobních kapacit ani nedostatkem pracovních sil, kterých byl naopak v důsledku přesídlení nadbytek.

Hlavní příčiny vleklé stagnace západoněmecké ekonomiky spočívaly především v řadě omezení diktovaných západními okupačními mocnostmi. Šlo např. o omezení výroby ocele, soustruhů, základních chemických výrobků, o řadu dovozních omezení, o nucený vývoz kamenného uhlí, starého železa a o nepřipouštění západoněmeckého průmyslu na zahraniční trhy. K tomu ještě přistupovala po určitý čas nejistota u západoněmeckých monopolů, které nebyly ochotny v nevyjasněné poválečné situaci investovat kapitál a oživit výrobu. Vidíme to z tabulky 2, která ukazuje vývoj investic v západoněmeckém průmyslu.

Západoněmecké monopoly se obávaly, že budou uplatňována ustanovení Postupimské dohody, v níž se např. uvádělo, že „německá ekonomika

Tabulka 2*

Investice v západoněmeckém průmyslu

Miliony marek, ceny z roku 1950

	1942	1946	1947	1948	1949	1950
Hrubé investice	5869	847	1096	2464	3609	4610
Čisté investice	3514	— 1957	— 1171	296	1433	2305

* Karl Neelsen, *Das konstante fixe Kapital und die Zyklicität des Krisenzyklus*, Berlin 1961, 192.

musí být decentralizována, aby byla zničena existující nadměrná koncentrace ekonomické síly, kterou představuje především forma kartelů, syndikátů, trustů a jiných monopolistických dohod“.³ Rovněž antikartelový zákon, který vydaly západní okupační mocnosti v roce 1946, i když ve skutečnosti nezabraňoval podstatně tvorbě monopolistických dohod, vcelku zhoršoval z hlediska západoněmeckých monopolů ekonomické „klíma“.

² H. Heininger, *Der Nachkriegszyklus der westdeutschen Wirtschaft 1945—1950*, Berlin 1959, 207.

³ E. L. Chmelnickaja, *Monopolističeskij kapitalizm Zapadnoj Germanii*, Moskva 1959, 8.

*Faktory ovlivňující vývoj západoněmeckého hospodářství
po roce 1948*

Situace se začala měnit v letech 1948—1950, kdy byla zrušena omezení výroby, nucený vývoz některých produktů, zastaveny demontáže a odstraněna omezení v dovozu surovin. Důležitou úlohu při obnově západoněmeckého hospodářství a při upevnění panství monopolů měly spočátku americké úvěry a podpory (zejména Marshallův plán).⁴ Také separátní peněžní reforma, která odstranila poválečnou inflaci, měla v tomto procesu významnou roli. Na druhé straně vedla k expropriaci všech vrstev pracujících v prospěch monopolistického kapitálu a byla důležitým krokem na cestě k rozdělení Německa.

V tomto období se v západním Německu vytvořila specifická situace, která byla přímým důsledkem druhé světové války. Na jedné straně existoval v Německu dostatek výrobních kapacit a přebytek pracovních sil. Na druhé straně bylo výrobní zařízení většiny průmyslových odvětví (zejména ve druhé skupině) velmi zastaralé a fyzicky opotřebené, velká část bytového fondu a dopravy zničena anebo poškozena a obyvatelstvo pociťovalo „hlad“ po spotřebním zboží. To všechno vytvářelo podněty pro poměrně dlouhodobý růst investiční činnosti a průmyslové výroby v NSR.⁵

K vysokému stupni fyzického a morálního opotřebením velké části fixního kapitálu, škodám na výrobních kapacitách a demontážím přistoupily ještě další faktory, které ve svém souhrnu podněcovaly dlouhodobý růst investic a průmyslové výroby.

Byly to především disproporce v územním rozdělení výrobních kapacit, které vznikly v důsledku umělého rozdělení Německa. Tabulka 3 udává podíl západních oblastí na průmyslové výrobě Německa v roce 1936 v procentech.

V roce 1936 připadalo na západní oblasti Německa 61 % celé průmyslové výroby Německa. Podíl výroby připadající na západní oblasti se však odlišoval podle jednotlivých odvětví průmyslu. Hutnictví západních oblastí se např. podílelo na celkové výrobě hutnického průmyslu 77 %, zatím co na strojírenství připadalo 58 % a na elektrotechnický průmysl pouze 38 % celkové výroby těchto odvětví. Výroba surovin a základních materiálů měla vcelku určitý přebytek výrobní kapacity vzhledem k potřebám odvětví vyrábějících stroje, výrobní zařízení a dopravní prostředky.

Rozdělení Německa a narušení vzájemných hospodářských styků vedlo

⁴ V průměru bylo v letech 1948—1950 uhrazeno 57 % hodnoty západoněmeckého dovozu z amerických úvěrů a podpor.

⁵ V USA byla naproti tomu poválečná situace podstatně odlišná a podobné specifické dlouhodobější podněty k růstu výroby tam vcelku chyběly.

Tabulka 3*

Výroba surovin a základních materiálů	66
Z toho: těžební průmysl (bez těžby ropy)	65
hutnictví	77
výroba barevných kovů	63
chemický průmysl	65
Výroba strojů, výrobního zařízení a dopravních prostředků	61
Z toho: strojírenství	58
automobilový průmysl	68
stavba lodí, parních lokomotiv a ocelových konstrukcí	77
elektrotechnický průmysl	38
přesná mechanika a optika	50
Výroba průmyslového zboží široké spotřeby	53

* *Statistisches Handbuch für Deutschland, 1929—1944, München 1949, 273.*

v obou částech Německa ke vzniku řady disproporcí mezi výrobou jednotlivých odvětví. (Těmito disproporcemi byla postižena mnohem více Německá demokratická republika, která pocítovala ostrý nedostatek řady surovin a základních materiálů.) Nesoulad mezi výrobními kapacitami jednotlivých průmyslových odvětví pochopitelně podněcoval zvláště rychlý rozvoj výroby v těch odvětvích, která nestačila uspokojovat poptávku celého západoněmeckého průmyslu. V letech 1948—1950 se např. celkový index průmyslové výroby zvýšil o 85 %. Výroba průmyslových surovin a materiálů přitom vzrostla o 91 % a výroba strojů, výrobního zařízení a dopravních prostředků o 102 % (z toho výroba strojírenství o 123 %).⁶ Dynamika rozvoje jednotlivých výrobních odvětví byla v tomto období pochopitelně ovlivňována celým komplexem různých činitelů, takže různá tempa rozvoje výroby v jednotlivých odvětvích nelze vyvozovat pouze s potřeby překonat disproporce vzniklé rozdělením Německa.

Dalším faktorem, který po roce 1948 stále více ovlivňoval růst průmyslové výroby a investic, byla zahraničně hospodářská expanze západoněmeckých monopolů. Její vliv se však začal plně projevovat až v letech korejské války, kdy byl také překročen fyzický objem vývozu dosažený v roce 1937.

Neobyčejně významnou úlohu při rozvoji investiční činnosti měl západoněmecký stát, který různými přímými a nepřímými formami podporoval růst průmyslových investic. K přímým formám podpory investiční činnosti monopolů patřily zejména státní úvěry z rozpočtových prostředků a tzv. zákon o investiční pomoci, který byl vlastně nucenou půjčkou ve prospěch největších monopolů. Státní podpora akumulace kapitálu se uskutečňovala též různými nepřímými formami — zejména daňovými úlevami, k nimž patří také tzv. urychlená amortizace. Nepřímé státní podpory

⁶ *Ekonomika kapitalističeských stran. Statističeskij sbornik, Moskva 1959, 948—949.*

umožnily velký rozsah tzv. samofinancování investic, tj. financování investic ze zisků vlastního podniku, jehož podíl na financování investic daleko převýšil podíl emise cenných papírů. Naproti tomu před druhou světovou válkou se investice financovaly především z prostředků získaných na trhu cenných papírů. Malou úlohu při financování investic v NSR měl příliv zahraničních prostředků. V letech 1949—1952 se zahraniční úvěry podílely na dlouhodobém financování investic 4,8 %.

Uvedené faktory (i když ne všechny stále stejně) měly hlavní úlohu v rozvoji investiční činnosti a průmyslové výroby v první polovině padesátých let. Už v roce 1949 byly čisté průmyslové investice (tj. bez amortizace a tvorby zásob) o 15 % vyšší než v roce 1936 a v roce 1953 převýšily nejvyšší úroveň dosaženou v roce 1942. (Úroveň čistých investic v roce 1942 byla nejvyšší v celé historii německého hospodářství.) Rychlé tempo růstu průmyslových investic trvalo až do roku 1955.

Pokud jde o celkový objem průmyslových investic, zaostávala NSR v letech 1948—1952 ještě za Anglií, kde byly investice o 23 % vyšší. V letech 1953—1956 se však situace podstatně změnila a v NSR byl už objem investic o 20 % vyšší než v Anglii. NSR v padesátých letech předstihovala většinu ostatních kapitalistických zemí, pokud jde o velikost podílu hrubých vnitřních investic na tzv. hrubém národním produktu, který v letech 1949—1957 v průměru převyšoval 20 %.

Spolu s rychlým růstem celkového objemu průmyslových investic se podstatně zvyšovala také technická úroveň západoněmeckého průmyslu. Při obnově a rozšiřování fixního kapitálu byly plně využity úspěchy současné vědy, techniky a technologie. Válečné škody a demontáže tedy neoslabilly perspektivně západoněmecký průmysl, ale urychlily jeho technickou rekonstrukci. Průmysl západního Německa proto poměrně brzo svou technickou úroveň předstihl průmysl ostatních západoevropských zemí.

Rychlý vzestup průmyslové výroby a investiční boom v první polovině padesátých let se neprojevil stejně ve všech průmyslových odvětvích. V souvislosti s technickým pokrokem, se změnami ve struktuře osobní spotřeby a s požadavky světového trhu probíhaly v západoněmeckém průmyslu strukturální změny, které postupně posilňovaly pozice NSR ve světové kapitalistické soustavě. Projevem těchto strukturálních změn bylo např. rychlé tempo růstu strojírenství, chemického a elektrotechnického průmyslu a v jejich rámci tzv. nových výrob. V letech 1950—1956 vzrostlo zpracování nafty o 184 %, produkce strojírenství o 129 %, chemického průmyslu o 96 % a elektrotechnického průmyslu o 172 %. Spolu s tím se zvýšil podíl těchto odvětví na celkové průmyslové výrobě.

Strukturální změny v západoněmeckém průmyslu úzce souvisejí s úlohou, kterou má v ekonomice NSR zahraniční obchod. Zahraniční obchod patří od začátku padesátých let k hlavním činitelům ekonomického rozvoje NSR. Vnitřní trh hrá totiž v hospodářském rozvoji NSR relativně

menší úlohu než v řadě jiných vyspělých kapitalistických zemí. Podle údajů Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC) v letech 1955—1956 činil podíl soukromé spotřeby na hrubém národním produktu u všech členských zemí v průměru 65 %, zatím co v NSR 58 až 59 %. Podle odhadu E. Chmelnické byl v těchto letech podíl soukromé spotřeby na hrubém národním produktu v NSR o 15—20 % nižší než v ostatních členských zemích OEEC. (Při tomto odhadu je třeba vycházet ze skutečnosti, že podíl národního produktu NSR na celkovém národním produktu všech členských zemí byl poměrně vysoký. To potom znamená, že podíl soukromé spotřeby na národním produktu v ostatních členských zemích byl vyšší než uvedený průměrný podíl — tj. 65 %.)⁷ Relativně nízká úroveň osobní spotřeby, která na jedné straně umožňuje zvýšení podílu investic na hrubém národním produktu, má na druhé straně vliv na vztah mezi vývozem a dovozem, který je v NSR příznivější než v ostatních evropských kapitalistických zemích.

Úlohu zahraničních trhů v ekonomice NSR ukazuje srovnání dynamiky vnitřního a zahraničního odbytu průmyslového zboží v běžných cenách (tab. 4).

Tabulka 4*

Rok	Celkový obrat		Vnitřní obrat		Odbyt na zahraničních trzích	
	1950 = 100	v % k předcházejícímu roku	1950 = 100	v % k předcházejícímu roku	1950 = 100	v % k předcházejícímu roku
1951	136,7	36,7	133,2	33,2	175,9	75,9
1952	148,5	8,6	143,1	7,5	207,9	18,2
1953	156,9	5,7	150,4	5,1	229,3	10,3
1954	175,3	11,7	166,0	10,4	278,1	21,3
1955	207,1	17,7	192,2	18,2	327,3	17,7
1956	230,9	19,6	216,4	10,3	391,6	19,7
1957	248,2	7,5	229,2	5,9	456,4	16,5
1958	255,1	2,8	236,0	3,0	463,6	1,6

* E. L. Chmelnická ja, *Monopolističeskij kapitalizm Zapadnoj Germanii*, 185.

Zatím co v letech 1950—1958 vzrostl celkový obrat průmyslového zboží o 155 %, vnitřní obrat se zvýšil o 136 % a růst odbytu na zahraničních trzích představoval téměř 364 %. S výjimkou roku 1958 přírůstky zahraničního odbytu stále převyšovaly přírůstky vnitřního obratu. Význam zahraničně obchodní expanze NSR je zřejmý i z toho, že růst zahraničně obchodního obratu v letech 1950—1957 byl dvakrát rychlejší než růst průmyslové výroby. To se odráželo na růstu podílu západního Německa.

⁷ E. L. Chmelnická ja, c. d., 192.

na světovém kapitalistickém vývozu. Ve druhé polovině padesátých let byl podíl NSR na světovém kapitalistickém vývozu už vyšší než podíl NSR na světové průmyslové výrobě. Určitým vyvrcholením tohoto procesu byl rok 1959, kdy NSR předstihla ve vývozu Velkou Británii a stala se druhým největším vývozcem v kapitalistickém světě.

Příčin rychlého pronikání NSR na zahraniční trhy bylo několik. Především to byla vysoká konkurenční schopnost západoněmeckého zboží podmíněná vysokou technickou úrovní zejména „exportních“ odvětví a nižšími mzdami západoněmeckého proletariátu.⁸ Expanzi západoněmeckého zboží velmi usnadňovala výhodná skladba západoněmeckého průmyslu, o níž jsme se již zmínili. Odvětví, po jejichž produkci byla v padesátých letech na světovém trhu největší poptávka (strojírenství, hutnictví, výroba dopravních prostředků a pod.), byla vybavena dostatečnými výrobními kapacitami a měla vysokou technickou úroveň. Důležitou úlohu při rozvoji zahraničně obchodní expanze NSR měly rovněž různé formy státních podpor vývozu (daňové úlevy, rozsáhlé úvěry a pod.).

Úspěchy západoněmeckých monopolů na zahraničních trzích si zasluhují tím větší pozornost, že NSR po druhé světové válce nedisponovala „chráněným“ trhem jako např. Velká Británie a Francie.⁹ Velká Británie realizovala po válce na trzích zemí šterlingové zóny asi 40 % svého vývozu a koloniální impérium Francie se podílelo na francouzském zahraničně obchodním obratu víc než jednou třetinou. Hlavním odbytištěm NSR jsou naproti tomu kapitalistické země západní Evropy, kde NSR realizuje v posledních letech asi dvě třetiny svého vývozu. (Před válkou se na západoevropském trhu umísťovalo něco přes polovinu vývozu celého Německa.) NSR dostihla svým podílem na dovozu západoevropských kapitalistických zemích USA a spolu s nimi zaujímá na západoevropském trhu vedoucí postavení (tab. 5).

Rychlému pronikání západoněmeckých monopolů na zahraniční trhy velmi napomáhala i skutečnost, že ekonomika NSR poměrně dlouhou dobu nebyla zatížena vysokými vojenskými výdaji. Horečné zbrojení v řadě vyspělých kapitalistických zemí (zejména od začátku korejské války) bylo pro západoněmecké monopoly skvělou příležitostí, jak získat a upevnit si pozice na kapitalistickém světovém trhu. Hlavní odvětví západoněmeckého průmyslu (hutnictví, strojírenství, stavba lodí, výroba automobilů, chemický a elektrotechnický průmysl a další), která nedostávala od spolkové vlády větší vojenské zakázky a po jejichž produkci byla na světovém trhu velká poptávka, se mohla plně „soustředit“ na

⁸ Podle údajů Mezinárodní organizace práce byly průměrné časové mzdy dělníků zpracovatelského průmyslu v NSR v letech 1952—1955 nižší o 18,5 % než ve Francii, o 15 % než v Anglii a Belgii, o 25 % než ve Švýcarsku a o 41 % než ve Švédsku. Viz E. Chmelnickaja, c. d., 227.

⁹ Například v letech 1954—1955 nemohly anglické loděnice, které byly zaměstnány stavbou válečných lodí, úspěšně konkurovat lhůtami západoněmeckým loděnicím.

Tabulka 5*

Podíl hlavních kapitalistických zemí
na dovozu 18 západoevropských zemí — členů OEEC
(v %)

Rok	NSR	Velká Británie	Francie	USA
1950	5,6	7,6	5,4	12,9
1952	7,7	6,5	3,9	12,3
1956	10,3	6,5	4,7	12,5
1958	11,3	6,1	4,5	11,1

* OEEC, Statistical Bulletins, Foreign Trade, Series I, June 1959, 25.

práci pro zahraniční trhy a využívat přitom oslabení svých konkurentů. Rostoucí význam vývozu pro tato odvětví ukazuje tabulka 6. Je charakteristické, že právě odvětví, která se nejrychleji rozvíjela, mají nejvyšší exportní kvóty.

V souvislosti se zvláštnostmi poválečného vývoje západoněmecké ekonomiky se často poukazuje na úlohu zbrojení v NSR. Západoněmecké hospodářství na rozdíl od jiných imperialistických zemí nebylo poměrně dlouhou dobu zatěžováno vysokými vojenskými výdaji. To se kladně odra-

Tabulka 6*

Podíl vývozu na obratu jednotlivých odvětví západoněmeckého průmyslu
(v %)

	1936	1950	1952	1954	1956	1957
Strojírenství	16,3	20,3	30,7	29,9	28,9	31,3
Automobilový průmysl	7,7	11,5	17,8	25,6	28,6	31,2
Elektrotechnický průmysl	13,3	7,7	14,7	16,5	17,4	20,6
Chemický průmysl	19,5	12,3	14,4	19,6	20,5	23,0
Stavba lodí	15,6	20,0	39,4	44,4	53,0	60,6

* Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1955, 207—208; Statistische Berichte 1956, 17. Februar; 18. Januar 1958.

zilo nejen v oblasti zahraničního obchodu, nýbrž i v investiční výstavbě a ve stavu peněžního oběhu. Relativně nízké vojenské výdaje umožňovaly, aby stát používal v rozsáhlé míře „mírové“ formy státně monopolistických zásahů (podpora investiční činnosti monopolů, zahraničně hospodářské expanze apod.). Zde musíme také hledat příčiny, proč se v západo-

německém hospodářství dlouho neprojevovaly inflační tendence a proč se zvyšovala stabilita západoněmecké marky. Právě západoněmecké hospodářství v první polovině padesátých let může sloužit jako příklad proti „teoriím“, které se snaží zdůvodňovat nemožnost odzbrojení „ekonomickými“ důvody. (Zcela jiným problémem je ovšem obnova militarismu v celém západoněmeckém politickém životě, k níž začalo docházet už poměrně brzo po skončení druhé světové války.)

V posledních letech úloha militarizace v západoněmeckém hospodářství postupně vzrůstá a spolková vláda vynakládá absolutně i relativně více prostředků na zbrojení, i když zatím ještě vojenské výdaje v NSR nedosáhly úrovně, která je běžná ve Velké Británii a Francii — nemluvě už vůbec o USA. Zvýšená úloha zbrojení je novým faktorem v ekonomickém vývoji NSR, který však — jak ostatně ukazují příklady jiných imperialistických zemí, které se daly na tuto cestu — může stěžít přinést kladné výsledky.

Jestliže shrneme dosavadní rozbor, vidíme, že rychlý růst západoněmeckého hospodářství zhruba od roku 1948 podmínily tyto hlavní faktory:

1. rozsáhlá obnova, rozšíření a podstatný vzestup technické úrovně západoněmeckého průmyslu (hlavně klíčových odvětví). Bezprostřední podnět k tomuto procesu dala druhá světová válka (pokles investiční činnosti, velké fyzické a morální opotřebování fixního kapitálu, škody na bytovém fondu a výrobních kapacitách, disproporce vzniklé v důsledku rozdělení Německa a demontáže);

2. relativně nízký podíl osobní spotřeby na národním důchodu a mimořádně vysoký stupeň vykořisťování západoněmeckých pracujících;

3. mimořádně příznivá situace pro odbyt hlavních produktů západoněmeckého průmyslu na světovém trhu;

4. relativně nízká úroveň vojenských výdajů ve srovnání s ostatními imperialistickými státy.

Vcelku všechny tyto faktory možno označit za specifické, protože ve většině ostatních imperialistických zemí chyběly. Působení těchto mimořádných faktorů začalo ve druhé polovině padesátých let postupně (i když ne rovnoměrně) slábnout. Projevilo se to především v tom, že tempo růstu západoněmecké průmyslové výroby se začalo postupně snižovat (tab. 7).

V roce 1958 byl zaznamenán dokonce nejnižší přírůstek průmyslové výroby v celém poválečném období. V tomto roce se v západoněmeckém hospodářství projevila částečná krize, která zachvátila celou řadu důležitých odvětví průmyslu (baňský, hutnický, stavbu lodí, textilní průmysl, výrobu přesné mechaniky a optiky a jiná odvětví). Pokles výroby v těchto odvětvích byl však kompenzován vzestupem zejména v chemickém průmyslu, v elektrotechnickém průmyslu, ve výrobě automobilů a ve zpracování nafty. Při vzniku částečné krize západoněmeckého hospodářství hrála určitou úlohu cyklická krize z nadvýroby, která se rozvíjela v letech

Tabulka 7*

Tempa růstu průmyslové výroby NSR
(přírůstky v % k předcházejícímu roku)

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
24,7	18,0	6,8	10,3	11,5	14,8	7,9	5,7	3,0

* Konjunkturuj obzor za 1961 g. i načalo 1962 g., Priloženije k žurnalu Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija (1962), č. 8, 44.

1957—1958 v USA. Hlavní příčiny zhoršení situace západoněmeckého hospodářství však spočívaly v podstatném oslabení vlivu uvedených specifických faktorů. Ukázalo se, že západoněmecká ekonomika dospěla v tomto období k výraznému mezníku. Další vývoj západoněmecké ekonomiky je charakterizován větší nerovnoměrností a menší stabilitou, i když je zatím stále ještě vcelku příznivější než ekonomický vývoj USA a Velké Británie: Postupné vyčerpání vlivu specifických konjunkturálních faktorů ve druhé polovině padesátých let však nebylo v NSR provázáno vznikem cyklické krize z nadvýroby. Jednou z hlavních příčin dalšího vzestupného rozvoje západoněmecké ekonomiky* byl vznik Evropského hospodářského společenství, které se stalo novým podněcujícím činitelem hospodářského rozvoje.

Úloha EHS v hospodářském vývoji Německé spolkové republiky

V souvislosti s hodnocením významu EHS pro západoněmecké hospodářství si musíme aspoň stručně všimnout úlohy, kterou měla NSR při vzniku EHS. (Přitom se ovšem nemůžeme blíže dotýkat celého komplexu otázek spojených se vznikem EHS.)

Z poválečné historie je známo, že NSR z celé řady politických a hospodářských důvodů vystupovala jako jedna z hlavních hybných sil při prosazování hospodářské a politické integrace v západní Evropě. Spočátku usilovaly západoněmecké monopoly prostřednictvím různých dílčích integračních forem o zrušení těch zákazů a omezení, které byly výsledkem okupace západního Německa. Úspěchy, které přitom byly dosaženy, usnadňovaly rychlý rozvoj západoněmecké ekonomiky a posílení západoněmeckých monopolů. Jednání o vytvoření EHS už zastihla západoněmecké monopoly v plné síle a NSR disponovala největším ekonomickým potenciálem v celé kontinentální Evropě.

NSR předstihla ostatní členské země objemem průmyslové výroby a vývozu, stupněm koncentrace a monopolizace hlavních průmyslových odvětví, a proto byla lépe připravena na konkurenční boj než ostatní part-

neři. V roce 1957 na NSR připadalo 44,8 % celé průmyslové výroby zemí EHS (na Francii 25,1 %) a podíl NSR na vývozu hotových výrobků ze zemí EHS dosáhl 44,1 % (podíl Francie představoval 20 %). Převaha NSR nad druhou nejsilnější členskou zemí — Francií se projevovala prakticky ve všech hlavních průmyslových odvětvích.

Západoněmecké monopoly předstihovaly své konkurenty také stupněm koncentrace výroby a kapitálu. Podle údajů amerického časopisu *Fortune* v roce 1957 ze 100 největších neamerických průmyslových společností 47 společností připadalo na země EHS a z nich bylo 23 západoněmeckých. Obrat těchto západoněmeckých společností představoval asi 55 % celkového obratu největších společností členských zemí EHS.¹⁰ Řada západoněmeckých monopolů a důležitých odvětví západoněmeckého průmyslu už v první polovině padesátých let značně přerostla hranice národního trhu, takže nutnost rozšířit západoněmecký vývoz se stala jednou z hlavních otázek západoněmecké ekonomiky.

Při boji o nové trhy prostřednictvím integrace měly západoněmecké monopoly před svými konkurenty ještě další výhody. Byla to především nižší úroveň celních tarifů ve srovnání s ostatními členskými zeměmi EHS. Podle výpočtů západoněmeckého ministerstva hospodářství cla v rozsahu větším než 15 % hodnoty dováženého zboží tvořila v NSR pouze 1,9 % z celkového počtu cel, zatím co ve Francii tento podíl činil 61,3 %, v Itálii 63,9 % a v zemích Beneluxu 23 %.¹¹ Vyšší konkurenční schopnost západoněmeckého průmyslového zboží byla ovšem v první řadě závislá na nižších výrobních nákladech podmíněných jak vysokou technickou úrovní západoněmeckého průmyslu, tak i relativně nízkými mzdami západoněmeckých pracujících. Vyhlídky západoněmeckého průmyslu na Společném trhu správně oceňoval jeden z vedoucích činitelů Spolkového svazu západoněmeckých průmyslníků H. Eichner. „Německý průmysl je schopný konkurence na Společném trhu a po snížení cel bude ještě konkurenčně schopnější . . . Zrušení cel v členských zemích přinese v průměru největší výhody německému exportnímu průmyslu.“¹²

Mimořádná zainteresovanost západoněmeckých monopolů na vytvoření EHS úzce souvisí s velkou závislostí západoněmecké ekonomiky na zahraničních trzích — zvláště na trzích západní Evropy. Údaje o celkové úloze zahraničního trhu v ekonomice NSR jsme už uvedli. V další tabulce ukazujeme závislost ekonomiky NSR a některých dalších zemí na trzích západní Evropy (tab. 8).

Pro západoněmecké monopoly, které nedisponovaly „chráněným“ trhem jako např. Velká Británie a Francie, měl západoevropský trh rozhodující význam, a proto se snažily o další zlepšení podmínek pro realizaci

¹⁰ *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, Moskva 1962, 117.

¹¹ *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, Moskva 1962, 117.

¹² Citováno podle *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, Moskva 1962, 118.

Tabulka 8*

Závislost ekonomiky hlavních kapitalistických zemí na trzích
západní Evropy (rok 1959)

	Celý vývoz (mln. marek)	Z toho do zemí západ. Evropy (%)	Vývozní kvóta země (%)	Podíl hrubého národního pro- dktu vyvážené- ho do zemí záp. Evropy (%)
NSR	41,2	56,5	32,7	18,3
USA	73,0	28,4	10,2	2,9
Anglie	40,7	30,4	33,1	10,0
Francie	23,6	41,9	17,9	7,4

* *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, Moskva 1962, 110.

svého zboží prostřednictvím vytvoření Společného trhu. Hlavním předpokladem pro dosažení tohoto cíle byla celková hospodářská převaha NSR v kontinentální Evropě.

Západoněmecké monopoly už spočátku udělaly řadu opatření, aby svoje pozice v EHS dále upevnily. Uzavřely např. dohody s monopoly dalších členských zemí o rozdělení výrobních programů, vzájemných dodávkách surovin, o výměně licencí, patentů a pod. Spolu s tím si zabezpečily důležité pozice ve vedoucích orgánech EHS a v různých pomocných orgánech, které vedoucím orgánům předkládají různá doporučení a návrhy. Spolu s upevňováním svých pozic na trzích EHS přistoupily západoněmecké monopoly k energickým opatřením ve vlastních podnicích — k přestavbě výrobní a organizační struktury podniků vzhledem k novým podmínkám, k přípravě výroby k přechodu na velkosériovou a masovou

Tabulka 9*

Změny počtu akciových společností a jejich kapitálu
v průmyslu NSR

	1954	1957	1960	Změna v %	
				1954—1957	1957—1960
Počet společností	1718	1584	1431	— 8	— 11
Jejich akciový kapitál (mil. marek)	15010	19040	23816	+ 26	+ 25
Akciový kapitál připada- jící na jednu společnost (mil. marek)	8,7	12	16,6	+ 38	+ 39

* *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, 142.

výrobu, ke zvýšení výroby těch produktů, po nichž je na Společném trhu největší poptávka apod. Souběžně s tím zesilovala centralizace kapitálu a snižoval se počet akciových společností při růstu celkového akciového kapitálu (tab. 9).

Vytvoření Společného trhu usnadnilo další rozvoj zahraničně hospodářské expanze západoněmeckých monopolů a stimulovalo rozvoj průmyslové výroby a investiční činnosti.

Po dobu existence Společného trhu Německá spolková republika především podstatně zvýšila svůj vývoz do ostatních členských zemí EHS. Vidíme to z tabulky 10, která ukazuje, jak celkový vývoj vývozu NSR v letech 1957—1961, tak i dynamiku vývozu do zemí EHS a Evropského sdružení volného obchodu.

Tabulka 10*

	Vývoz NSR		Zvětšení (mld. marek)	v %
	1957	1961		
	(mld. marek)			
Celkem	36,0	51,0	15,0	41,7
z toho:				
do zemí EHS	11,1	16,5	5,4	48,7
do zemí ESVO	10,6	15,2	4,6	43,4

* Der Aussenhandel der Bundesrepublik Deutschland, Reihe I, Zusammenfassende Übersichten, Januar 1962, 28.

V letech 1957—1961 vzrostl nejrychlejším tempem vývoz NSR do členských zemí EHS a podíl NSR na vývozu uvnitř EHS dosáhl v roce 1961 asi 34 %. (Podíl NSR na celkovém vývozu všech členských zemí EHS přitom byl vyšší a dosáhl 39 %.) Zvýšení západoněmeckého vývozu do zemí EHS bylo ulehčeno snížením cel — zejména ve Francii a Itálii, jejichž trh má pro NSR v rámci EHS největší význam. Viděli jsme také, že právě v těchto zemích byly nejvyšší celní tarify.¹³

Tabulka ovšem ukazuje ještě jednu zajímavou skutečnost. Trh zemí Evropského sdružení volného obchodu má pro západoněmecké monopoly stále ještě takřka stejný význam jako Společný trh. V roce 1961 byl vývoz NSR do zemí ESVO pouze o 5 % nižší než vývoz do zemí EHS. V předcházejících dvou letech byla situace dokonce opačná. Postavení

¹³ NSR přitom musela přistoupit na určité ústupky, pokud jde o zavedení společného celního tarifu v obchodě s „třetími“ zeměmi. Na druhé straně NSR zase uskutečnila opatření, která účinnost zvýšených celních tarifů vůči „třetím“ zemím oslabila. Příčiny těchto západoněmeckých opatření musíme hledat ve velké zainteresovanosti NSR na trzích ESVO. Itálie a Francie zase chtěly získat pozice na trhu NSR na úkor jiných zemí — zejména Anglie.

NSR na trzích ESVO nejlépe charakterizuje skutečnost, že v roce 1961 vyvezla Německá spolková republika na trhy ESVO (bez Anglie) asi 2,5-krát víc než Anglie, která je vedoucí silou tohoto hospodářského seskupení. V současnosti zaujímá NSR první místo v dovozu všech zemí, které tvoří ESVO (s výjimkou Anglie). Právě v této skutečnosti musíme vidět jeden z hlavních faktorů, které určují zahraničně obchodní politiku NSR. Zatím co závislost Holandska a Itálie (ale zčásti i Francie a Belgie) na Společném trhu vzrostla, situace NSR je do značné míry odlišná vzhledem k jejím rozsáhlým hospodářským stykům s ostatními oblastmi kapitalistického světa a zejména pak se zeměmi ESVO. S tím pak souvisí také postoj NSR ke vstupu Anglie do EHS, který je značně odlišný od francouzského postoje.

EHS začalo fungovat v roce 1959, kdy došlo k prvnímu snížení celních tarifů. Stimulující účinky EHS na rozvoj průmyslové výroby a investiční činnosti se začaly projevovat už při přípravách smlouvy o vytvoření EHS a zesílily po jeho vzniku. Stimulující účinky EHS spočátku spočívaly v tom, že západoněmecké monopoly (podobně jako monopoly ostatních členských zemí) se začaly včas připravovat na hospodářskou expanzi na širokém vnitřním trhu. V NSR se to projevilo v novém investičním boomeru, který měl umožnit další modernizaci fixního kapitálu západoněmeckého průmyslu a připravit podmínky pro masovou výrobu. Proto dochází v roce 1959 znovu ke zvýšení přírůstků průmyslové výroby a investic do národního hospodářství (tab. 11 a 12).

Tabulka 11*

Tempa růstu průmyslové výroby NSR
(v % k předcházejícímu roku)

1957	1958	1959	1960	1961	1962**
5,7	3,0	7,6	10,7	6,0	3,0—4,0

* *Ekonomičeskije problemy „Obščego rynku“*, 142.

** Odhad

Pro srovnání dynamiky průmyslové výroby v jednotlivých obdobích ještě uvádíme, že v letech 1950—1958 průměrný roční přírůstek představoval 11,4 % (v tom jsou ovšem zahrnuty vysoké přírůstky z období obnovy), v letech 1952—1958 průměrný přírůstek tvořil 8,6 % a konečně v letech 1959—1962 (tedy po dobu existence EHS) téměř 7 %. Vcelku se tedy i v posledních letech udrželo vysoké tempo růstu průmyslové výroby. Určité zpomalení je ovlivněno především nízkým přírůstkem v roce 1962, kdy se v ekonomice NSR projevil negativní tendence. Až na některé

výjimky ve většině průmyslových odvětví se situace zhoršila. Rozdíl, jak se píše v dříve citovaném konjunkturálním přehledu, je pouze v tom, že v některých odvětvích se zpomaluje růst výroby, v jiných se projevuje stagnace a ve třetí skupině dochází k poklesu.¹⁴ Zhoršení současné situace vidí autoři v tom, že na rozdíl od roku 1958 je nyní zasažena řada důležitých odvětví, která dříve prožívala rozmach.

Tabulka 12*

Přírůstky investic do národního hospodářství
(ceny z roku 1954, v % proti předcházejícímu roku)

1957	1958	1959	1960	1961
0,2	6,0	11,2	11,6	9,3

* Konjunkturuj obzor za 1961 g. i načalo 1962 g., 48.

Bylo by pochopitelně nesprávné, kdybychom považovali EHS za jediného činitele, který ovlivňuje ekonomický vývoj v členských zemích. Zrychlení přírůstků průmyslové výroby a investic v prvních letech EHS nelze připsat výlučně na konto EHS, stejně jako zase nelze zhoršení celkové situace v roce 1962 vyvozovat z negativních účinků EHS. Přesto se však domníváme, že vcelku zatím působí EHS jako velmi důležitý faktor podněcující vzestupný rozvoj ekonomiky členských zemí — tedy i NSR. (Podněcující účinky EHS se ovšem projevují v jednotlivých zemích nerovnoměrně.)

V této souvislosti se dostává do popředí otázka, v čem vlastně spočívají dočasné a trvalé účinky hospodářské integrace, která se uskutečňuje prostřednictvím Evropského hospodářského společenství.

EHS vcelku podstatně zesiluje vzájemné ekonomické styky jednotlivých členských území a částečně mění jejich hospodářskou strukturu. Tento proces samozřejmě probíhá v kapitalistických, t. j. rozporných formách a uskutečňuje se v ostrém konkurenčním boji, v němž získávají především nejsilnější monopoly. Snižování cel, liberalizace zahraničního obchodu a další uskutečňovaná opatření vedou však ve svých důsledcích k vytváření širokého sjednoceného ekonomického celku. Sjednocování ekonomiky jednotlivých zemí, v němž hraje hlavní úlohu postupné spojování jednotlivých (předtím více či méně izolovaných) národních trhů, je zákonitě provázáno rozšiřováním celkového objemu trhu. Rozšíření celkového objemu trhu v každé jednotlivé etapě závisí na tom, jak rychle se odstraňují překážky bránící volnému pohybu zboží a kapitálu mezi jednot-

¹⁴ Konjunkturuj obzor za 1961 g. i načalo 1962 g., 44—46.

livými členskými zeměmi. Rozšiřování celkového objemu trhu zase podněcuje růst výroby a investiční činnosti.

Možnosti rozšiřování trhu i výroby jsou v podstatné míře závislé na tom, jaké země uskutečňují hospodářskou integraci. Domníváme se, že určité obecné tendence se musejí při uskutečňování integrace prosazovat vždy. Ovšem konkrétní průběh celého procesu bude odlišný podle toho, zda se sjednocuje hospodářství průmyslově vyspělých zemí, anebo hospodářství zemí průmyslově vyspělých se zeměmi málo rozvinutými. Někteří ekonomové se domnívají, že pouze ve druhém případě (navíc za předpokladu, že málo rozvinuté země disponují velkými ekonomickými potenciálními zdroji) může být integrace dlouhodobým stimulačním činitelem. Podle našeho názoru uvedený přístup je jednostranný. Nelze přece uvažovat o hospodářsky vyspělých zemích vůbec bez přihlídnutí ke struktuře jejich průmyslu a zemědělství. I při sjednocování hospodářsky vyspělých kapitalistických zemí se může ekonomika jednotlivých zemí v celé řadě případů vzájemně doplňovat. Podněcující účinky integrace by tedy byly minimální a krátkodobé pouze v tom případě, kdyby šlo o země s úplně stejnou hospodářskou strukturou, kde rozvoj určitého odvětví v jedné zemi by se mohl uskutečňovat pouze na úkor stagnování téhož odvětví v ostatních zemích. V tomto případě by šlo převážně o to, které „národní“ monopoly získají výhody na úkor druhých. (Je však známo, že každá země, která přistupovala ke smlouvě o EHS, si od ní slibovala určitý přínos či už v průmyslu, anebo v zemědělství a domnívala se, že klady vcelku převáží záporny. Výsledky EHS z tohoto hlediska lze ovšem zatím těžko seriózně hodnotit.) Konkurenční boj hrá pochopitelně důležitou úlohu i při integraci hospodářství vyspělých kapitalistických zemí, jejichž hospodářská struktura se odlišuje. Ovšem zde dochází navíc (a právě to má podstatný význam) k jakémusi doplňování ekonomiky jednotlivých zemí, což musí působit jako dlouhodobější konjunkturální faktor v závislosti na konkrétních podmínkách integrovaného hospodářského celku. Domníváme se, že tento proces probíhá i v rámci EHS.

Důležitým bezprostředním konjunkturálním činitelem v rámci EHS je zostřený konkurenční boj mezi monopoly. Je známo, že monopoly plodí tendenci k stagnaci, která se projevuje ve zpomalování růstu průmyslové výroby, v brzdění investiční činnosti a ve vytváření chronického přebytku kapitálu. Tato tendence se však může plně projevit především tam, kde mají monopoly k dispozici trh chráněný vysokými celními tarify a kde tedy nemohou být konkurencí donuceny k podstatnějšimu zvýšení akumulace kapitálu. (Ponecháváme přitom stranou rozdíly mezi situací v jednotlivých odvětvích, které závisejí zejména na různém stupni jejich monopolizace.) Není náhodou, že tendence ke stagnaci se po druhé světové válce projevuje výrazněji právě ve Spojených státech amerických, které mají poměrně vysoké celní tarify. V zemích EHS je situace podstatně

odlišná. Zde právě zosíření konkurenčního boje, k němuž dochází v důsledku liberalizace vzájemného zahraničního obchodu, nutí monopoly, aby akumulovaly v daleko větší míře než za opačných předpokladů. Akumulace se stala pro monopoly ve všech zemích EHS životní nutností a v tom právě spočívá jedna z hlavních příčin vysokých přírůstků průmyslových investic v posledních letech. Zosíření konkurenčního boje je zákonitě provázeno urychlením koncentrace a centralizace kapitálu a růstem monopolizace ve většině průmyslových odvětví. Tento proces musí na určitém stupni vyvolat v život opačnou tendenci — t. j. tendenci k stagnaci. Vzhledem k celé řadě neznámých (např. otázka vstupu Velké Británie do EHS, vstup dalších evropských kapitalistických zemí, uskutečňování projektu Eurafriky apod.) nelze podle našeho názoru zatím předvídat, kdy se tato opačná tendence začne výrazněji projevovat.

Evropské hospodářské společenství zatím fungovalo vcelku v relativně příznivých podmínkách a nebylo vystaveno hlubším hospodářským otřesům. Faktory, které v jednotlivých členských zemích zatím podněcovaly růst výroby (zosířený konkurenční boj, vzájemné doplňování ekonomiky jednotlivých členských zemí, rozšiřování celkového objemu trhu) nelze zatím považovat za vyčerpané. Jejich další působení však bude postupně slábnout. Domnívame se, že spolu s jejich oslabením se budou v Evropském hospodářském společenství projevovat stále výrazněji podobné vývojové tendence jako ve Spojených státech amerických.

RECENZIE

D. I. Rozenberg, **Komentáre k prvému zväzku Marxovho „Kapitálu“**,
Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1963, strán 347

Slovenskému čitateľovi sa dostáva do rúk preklad práce zosnulého člena korešpondenta AV SSSR D. I. Rozenberga — *Komentáre k prvému zväzku Marxovho Kapitálu*. Je to prvá časť Rozenbergových *Komentárov* k trom zväzkom *Kapitálu*, ktoré vyšli po prvý raz roku 1931.

Ako máme dnes, keď od prvého vydania Rozenbergových *Komentárov* uplynulo 32 rokov, hodnotiť prínos tejto práce? Autor sám v predslove k prvému sovietskemu vydaniu si vytyčuje za cieľ pomôcť pracovať s *Kapitálom*, sledovať chod Marxových myšlienok, ich zdôvodnenie, závery, ktoré vyplývajú z jednotlivých poučiek. Ak by sme mali hodnotiť Rozenbergovu prácu z tohto hľadiska — ako pomôcku pri štúdiu *Kapitálu* — museli by sme priznať, že napriek pokroku, ktorý dosiahla literatúra popularizujúca Marxovu ekonomickú teóriu v posledných tridsiatich rokoch, ostávajú Rozenbergove *Komentáre* dosiaľ najúplnejšou a najdôležitejšou pomôckou pri štúdiu troch zväzkov *Kapitálu* a možno očakávať, že zaplnia medzeru, ktorú sme v tomto smere v našej ekonomickej literatúre pocítovali.¹

No dielo D. I. Rozenberga znesie i náročnejšiu kritiku a jeho význam by sme nevyčerpali, keby sme ho hodnotili iba ako dôležitú študijnú pomôcku a príspevok k popularizácii myšlienok *Kapitálu*. Ba práve naopak. Hoci táto stránka Rozen-

bergových *Komentárov* zohrala významnú úlohu v dobe prvého vydania, dnes, podľa nášho názoru, hrá druhoradú úlohu. Mnohé z myšlienok, ktoré Rozenberg rozvádza pri komentovaní *Kapitálu* stali sa už bežnými, tradične sa opakujú v učebniciach a skriptách a dnešnému čitateľovi nepripadajú ako nové.

Oveľa väčší a dnes mimoriadne aktuálny význam *Komentárov* ku *Kapitálu* spočíva v ich hodnotení ako práce, ktorá má pomôcť čitateľovi odhaliť Marxovu metódu skúmania, metódu dialektického materializmu, ktorej tvorivé zvládnutie je predpokladom úspešného riešenia ekonomických (a nielen ekonomických) problémov našej súčasnosti.

Marxov *Kapitál* je klasickým dielom, v ktorom autor rozvinul materialistickú dialektiku v plnej hĺbke a exaktnosti, čím vytvoril nielen neoceniteľnú špeciálnu ekonomickú prácu, ale i základnú filozofickú učebnicu dialektickomaterialistickej metódy. Pri zdôrazňovaní revolučného prevratu, ktorý Marx uskutočnil v ekonomickej teórii, síce sa i predtým podčiarkoval význam ním vytvorenej a použitej dialekticko-materialistickej metódy skúmania, ale toto konštatovanie malo viacmenej deklaratívny charakter a nestalo sa vždy impulzom k osvojeniu a najmä tvorivému použitiu Marxovej dialektickej metódy. Dialektický materializmus sa ob-

¹ Kladom Rozenbergových *Komentárov* je, že pri výklade jednotlivých kapitol upozorňuje na ostatné Marxove práce, ktoré dopĺňajú preberanú problematiku, prípadne na niektoré Leninove práce, ktoré komentované Marxove myšlienky ďalej rozvíjajú alebo aplikujú na pomery cárskoho Ruska. Odvolania na Leninove práce by však bolo treba doplniť.

medzil na niekoľko poučiek v učebnici, ktoré sa dogmaticky aplikovali pri skúmaní ekonomickej (a nielen ekonomickej) skutočnosti. Ak fakty nevyhovovali poučkám, „tvorivo“ sa prispôbilo a a priori sa predpokladalo, že samo vyhlásenie autorov o príslušnosti k marxizmu (bez hlbšieho preniknutia do jeho podstaty) ich zachráni pred metafyzickým myšliením. Podobná situácia bola i v ostatných spoločenských vedách.

V polovici päťdesiatych rokov sa objavujú filozofické práce, ktoré sa snažia uviesť do života Leninovo heslo o význame *Kapitálu*, v ktorom je na jednu vedu aplikovaná „logika, dialektika a teória poznania materializmu“. Tieto práce² nesú však pečať dogmatického spôsobu myslenia, ktorý prevládal v dobe ich vzniku. Apriórne si vymedzujú v zhode s tradičným poňatím obsah jednotlivých filozofických kategórií a u Marxa hľadajú iba naplnenie týchto kategórií ekonomickým obsahom. Takýto prístup však znemožňuje preniknutie do podstaty Marxovej dialektickej metódy.

V posledných rokoch sa v súvislosti s bojom proti následkom dogmatizmu vo vede zvýšil záujem o filozofické problémy *Kapitálu*. Svedčí o tom niekoľko monografií³ v ktorých badať dobrú a často i úspešnú snahu preniknúť do podstaty Marxovho spôsobu myslenia, jeho metódy vedeckej práce. Filozofi takto podávajú ekonómom, a nielen ekonómom, pomocnú ruku pri hlbšom a všestrannejšom zvládnutí Marxovej dialektickej metódy a niekedy i z metodologického hľadiska prispievajú priamo k riešeniu aktuálnych problémov ekonomickej teórie.

Na druhej strane i ekonómi si v posledných rokoch uvedomujú význam dôkladného ovládnutia dialektickej metódy skúmania pre hlbšie pochopenie zložitých súvislostí a vnútornej protirečivosti ekonomických procesov. Svedčia o tom disku-

sie filozoficko-metodologického charakteru v ekonomickej literatúre. Výsledky týchto diskusií budú tým úspešnejšie, čím menej sa v nich bude argumentovať citátmi z klasikov (ktoré vytrhnuté z kontextu možno často použiť pre i proti niektorému názoru) a čím viac sa v nich uplatní tvorivá aplikácia metódy použitej Marxom v *Kapitáli*.

Ako prispievajú k pochopeniu Marxovej dialektickej metódy Rozenbergove *Komentáre? Komentovanie takého diela, ako je Kapitál*, stáva sa iste vhodnou príležitosťou na to, aby sa čitateľovi sprístupnila Marxova metóda vedeckej práce. Pravda, treba brať do úvahy aj dobu, v ktorej *Komentáre* vznikli, a stav marxistickej ekonomickej teórie v tomto období.

Rozenberg pristupuje k hodnoteniu Marxovej metódy dvojakým spôsobom. Na jednej strane sleduje chod Marxových myšlienok, vnútornú logiku *Kapitálu* a pri rozbere jednotlivých kapitol poukazuje na to, ako Marx, používajúc dialektickú metódu, dospieva k jednotlivým záverom; na druhej strane v *Úvode ku Komentárom* podáva celkový prehľad Marxovej metódy.

Rozhodujúcim pre odhalenie Marxovej metódy by mal byť prvý spôsob. Jedine sledovaním postupu Marxových myšlienok od jedného „uzlového bodu“ k druhému, od najabstraktnejších kategórií k stále konkrétnejším možno pochopiť dialektický prístup autora *Kapitálu* k skúmaniu ekonomiky kapitalizmu. Všeobecné závery o Marxovej metóde skúmania môžu potom byť iba zhrnutím metodologických poznatkov, ku ktorým sa dospelo podrobným rozborom *Kapitálu*.

Rozenberg sa zrejme snaží postupovať takýmto spôsobom. (Skutočnosť, že prehľad o celkovej metóde *Kapitálu* je umiestnený v *Úvode* knihy, teda pred rozborom jednotlivých kapitol, na veci nič nemení.) Pri komentovaní jednotlivých

² Ide tu o niekoľko článkov a monografie M. Rozenberga, *Voprosy dialektiki v „Kapitale“ Marksa*, Moskva 1955, a J. Popelovej, *K filozofické problematice Marxova Kapitálu*, Praha 1954.

³ Napríklad E. V. Iljenkov, *Dialektika abstraktnogo i konkretnogo v „Kapitale“ Marksa*, Moskva 1960; J. Cibulka, *Přinos Marxova Kapitálu k poznání společenských zákonů*. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd (1962), zoš. 3; J. Zelený; *O logické struktuře Marxova Kapitálu*, Praha 1962.

kapitol snažil sa sledovať svedomite a väčšinou i úspešne Marxov metodologický postup. Presvedčivé je Rozenbergovo vyzdvihnutie materialistického charakteru Marxovej dialektiky. Podarilo sa mu v podstate správne vystihnúť dialektiku logického a historického, podstaty a javu, kvantitu a kvality v Marxovom chápaní. Najmä na vzťah kvalitatívnej a kvantitatívnej analýzy v Marxovom — a Rozenbergom správne reprodukovanom poňatí treba upozorniť v súvislosti so súčasnou diskusiou o použití kvantitatívnych metód v ekonomickom výskume.

Škoda len, že úvahy o celkovom charaktere Marxovej metódy v *Úvode* ku *Komentárom* a v poznámkach za rozborom jednotlivých kapitol nie sú vždy práve najšťastnejším zhrnutím toho, na čo Rozenberg naráža a čo neraz i zdôrazňuje pri podrobnom skúmaní metodologickej stránky *Kapitálu*. Chýba tu zmienka o niektorých dôležitých črtách Marxovej metódy. Marxovo chápanie niektorých kategórií dialektického materializmu je tu podané zjednodušene a nevystihuje podstatu toho nového, čo z metodologického hľadiska *Kapitál* prináša.

Jedným zo základných problémov dialektiky, dôkladne rozpracovaným v *Kapitáli* i v iných Marxových dielach, je vzťah konkrétneho a abstraktného. Rozborom tejto dvojice kategórií v Marxovom ponímaní začína Rozenberg svoje úvahy o metóde *Kapitálu*. Zameriava sa najprv na zdôraznenie rozdielu medzi abstrakciou v Marxovom poňatí a abstrakciou buržoáznych ekonómov rakúskej školy.⁴ Potom prechádza k rozlíšeniu materialistického a idealistického chápania konkrétneho a abstraktného, čo sa mu v podstate darí.

Proces abstrakcie, ktorý vedie od „chaotickej predstavy o celku“ k vydeleniu podstatných znakov spoločných viacerým javom, bol v podstate uskutočnený celým vývinom klasickej buržoáznej politickej ekonómie a dosiahol svoj vrchol u Ricarda. Vidno to najlepšie na teórii hod-

noty. V Rozenbergových *Komentároch* vec vyzerá tak, ako keby metóda vedeckej abstrakcie bola výlučne Marxovou zásluhou.

Prínos autora *Kapitálu* spočíva však v niečom inom. Marx sa nezastavuje iba na stupni eliminovania podstatného znaku, ale skúma obsah abstrakciou vydelenej črty, jej historickú podmienenosť. Neuspokojuje sa napr. konštatovaním, ku ktorému dospel Ricardo, že všetky tovary sú produktom ľudskej práce, ale skúma, ktorá stránka práce a za akých historických podmienok je zdrojom hodnoty. A práve to štádium skúmania, keď Marx v podstatnom znaku, vydelenom abstrakciou, odhaľuje hlbšiu všestrannosť a spätosť s jeho formami prejavu, je predpokladom Marxovho postupu „od abstraktného ku konkrétnemu“, umožňuje ukázať, ako sa abstraktno-všeobecné prejavuje v mnohovitvornosti konkrétneho.

Pre Marxovu metódu charakteristický postup „od abstraktného ku konkrétnemu“ nemožno však chápať ako priamočiary sled myšlienok, postupujúci neustále od najabstraktnejších kategórií ku konkrétnejším. Proces „reprodukcie konkrétneho v myslení“ prebieha špirálovite, Marx sa často musí vracat od abstraktných kategórií k tomu konkrétnej, ktoré nazval „chaosom empirických faktov“, a postupovať potom od konkrétneho k abstraktnému. Robí to najmä v tých prípadoch, kde predchádzajúci vývoj ekonomického myslenia nedospel k potrebnému stupňu abstrakcie.

Zdôraznenie tohto špirálovitého charakteru postupu pri „reprodukcii konkrétneho v myslení“ však v Rozenbergovom hodnotení Marxovej metódy chýba. Tento nedostatok sa na prvý pohľad nezdá ani taký závažný, pretože v *Kapitáli* skutočne prevláda postup od abstraktného ku konkrétnemu. No aké škodlivé následky pre vedu môže mať zabúdanie na postup od konkrétneho k abstraktnému, nedostatok konfrontovania abstraktných poučiek s kon-

⁴ Čitateľovi však pravdepodobne pri Rozenbergom predpokladanej minimálnej znalosti vývinu buržoázneho ekonomického myslenia nie je jasné, čo to vlastne rakúska škola bola; nehľadiac na to, že nielen rakúska škola nesprávne používala abstrakciu.

krétnymi faktami, to na vývine spoločenských vied v období kultu osobnosti vidíme jasne.

Nesmieme zabúdať, že konkrétne, ktoré je predmetom nášho skúmania, sa vyvíja a núti nás nielen ku konfrontovaniu teoretických postulátov so skutočnosťou, ale často i k vytváraniu nových kategórií na základe zovšeobecnenia nových javov a k revidovaniu obsahu starých kategórií. Iba vtedy, ak naše kategórie a zákony budú abstrakciou všeobecných podstatných znakov a súvislostí, existujúcich v skutočných spoločenských javoch, marxistická veda úspešne obstojí v boji proti buržoáznym a revizionistickým teóriám, opierajúcim sa o vymyslené teoretické postuláty, o zveličenie nepodstatných stránok javov.

V celkovej charakteristike metódy *Kapitálu*, ktorú Rozenberg podáva v *Úvode ku Komentárom*, zaslúžilo by si väčšiu pozornosť Marxovo chápanie protirečenia ako hybnej sily vývoja. Rozenberg síce hovorí, že Marx skúma ekonomické javy „vo vzájomnej súvislosti a vo vývoji, t. j. v ustavičnom vznikaní a riešení protirečenia“, no táto myšlienka bez podrobnejšieho rozvedenia pôsobí iba deklaratívne. V Rozenbergovom výklade sa napr. nestretávame s myšlienkou o vzájomnom prechádzaní dvoch stránok protirečenia, ktoré je základom pre hlbšie pochopenie prechodu od jednoduchej tovarovej výroby ku kapitalistickej.

V Marxovom poňatí je každý jav a proces, každý zákon vnútorne protirečivý. V Rozenbergovom výklade však zdôraznenie tejto stránky Marxovho prístupu ku skúmaniu skutočnosti chýba, a čo je horšie, napriek ustavičnému zdôrazňovaniu vnútornej rozpornosti javov (a to nielen vonkajších javov, ale aj ich podstaty) neuplatnil sa dosiaľ dôsledne takýto prístup ani v marxistickej ekonomickej teórii. Nevidieť vnútorne protirečivý vývoj kapitalistických ekonomických vzťahov (a nielen kapitalistických, ale i socialistických, tu, pravda, ide o neantagonistické protirečenia) znamená chápať ho zjednodušene a skreslene. K zdôrazneniu takéhoto chápania ekonomických zákonov kapita-

lizmu je dosť príležitostí i v 1. zväzku *Komentárov*. Veď napr. i sám proces centralizácie kapitálu je vnútorne protirečivým procesom a presadzuje sa ako základná tendencia pri neustálom trieštení a rozptyľovaní kapitálu. Ak nechápeme ekonomické zákony kapitalizmu ako vnútorne protirečivé, nebudeme schopní vysvetliť mnohé javy v súčasnom kapitalizme ináč ako uznávaním celého radu vonkajších protitendencií. Ekonomické zákony sa potom budú javiť ako zákony, ktoré by pôsobili, keby nebolo tých vonkajších zásahov, teda ako zákony, ktoré prakticky nikdy neplatia (aspoň v ich dogmatickom, absolútnom chápaní). Takýto zjednodušujúci výklad môže nepriaznivo ovplyvniť pozície marxizmu v ideologickom boji s buržoáznymi teóriami.

V polemike proti buržoáznym ekonomickým teóriám, založeným na zabsolutizovaní funkčných vzťahov, upadli často marxistickí ekonómi — a Rozenberg nie je výnimkou — do opačného extrému — do zabsolutizovania príčinnosti. Dialektická súvislosť reálnych ekonomických javov je často oveľa zložitejšia než prostý kauzálny rad a zabsolutizovanie príčinnosti zastiera cestu k jej všestrannému pochopeniu.⁵

Napriek určitým nedostatkom a zjednodušeniam, ktoré možno vyčítať Rozenbergovmu výkladu o metóde *Kapitálu*, treba hodnotiť prínos *Komentárov* k pochopeniu Marxovej dialektickej metódy vcelku kladne. Vynikne to najmä v porovnaní s dogmatickými prácami z obdobia kultu osobnosti. Rozenberg zrejme vďačí za to, že nesklzol na pozície metafyzického myslenia, vernému sledovaniu a skúmaniu myšlienkového postupu autora *Kapitálu*. Bola to azda táto stránka Rozenbergových *Komentárov*, jeho poctivá snaha prispieť k odhaleniu Marxovej metódy, takej ďalekej od dogmatického spôsobu myslenia, ktorá spôsobila, že Rozenbergovo dielo bolo od polovice tridsiatych rokov zaznávané. V tejto súvislosti nemožno nespomenúť jednu Rozenbergovu myšlienku: „Systematické štúdium *Kapitálu*... nielenže odhaľuje Marxovu dialektickú me-

⁵ Zaujímavým príspevkom k chápaniu príčinnosti ako momentu širších dialektických súvislostí je už spomínaná práca J. Cibulku.

tódu, ale postupne učí aj tomu, ako ju používať; odúča od „záľuby“ v abstraktných absolútnych pravdách, pričom núti hľadať historickú podmienenosť dokonca aj takých poučiek, ktoré sa na prvý pohľad zdajú použiteľné za všetkých čias a za akýchkoľvek podmienok; učí mať „podozrievavý“ vzťah k zdanlivosti javov, vyžaduje prenikáť do ich podstaty, jedným slovom, dáva spoľahlivú zbraň pre plodnú teoretickú prácu aj pre tak isto plodnú revolučnú prax“ (str. 13). V akom protiklade je táto myšlienka k celkovému ovzdušiu vedeckej práce v období kultu osobnosti, netreba rozvádzať.

Ďalším momentom, o ktorom sa rozhodne treba zmieniť pri hodnotení Rozenbergovej práce, je kritika názorov buržoázných ekonómov. Je prirodzené, že čitateľ, ak má správne pochopiť *Kapitál* a Marxov prínos k ekonomickej teórii, musí poznať stav ekonomickeho myslenia pred Marxom. Treba preto uvítať, že Rozenberg pri komentovaní jednotlivých kapitol podáva prehľad názorov predmarxistických buržoázných ekonómov na preberanú problematiku. V niektorých prípadoch (napr. teórie peňazí) by sa však žiadal podrobnejší rozbor Marxom kritizovaných názorov.

Okrem prehľadu názorov na jednotlivé problémy kritizuje Rozenberg v *Úvode* ku *Komentárom* celkovo vývin buržoázneho ekonomickeho myslenia až do Marxových čias. Na dnešného čitateľa bude táto kritika asi pôsobiť ako zjednodušenie problematiky. Rozenbergovi možno vyčítať najmä to, že sa v jeho výklade stráca kvalitatívny zlom, ktorý vo vývine buržoázneho ekonomickeho myslenia nastal v tridsiatych rokoch minulého storočia.

Treba sa aspoň stručne zmieniť o Rozenbergovom hodnotení dedukčnej metódy A. Smitha. Pri rozbere metódy dedukcie u A. Smitha Rozenberg zdôrazňuje práve to, čo na Smithovej metóde podčiarkujú buržoázni ekonómi. Nevidí objektivný charakter Smithových ekonomických kategórií. Tvrdí, že Smith, vychádzajúc z „ekonomickeho človeka“, celý svoj ekonomický systém buduje, všetky javy hospodárskeho zriadenia vyvodzuje zo všeobecnej ľudskej podstaty. Je síce pravda, že Smith vyvodzuje napr. deľbu práce

z prirodzených sklonov ľudí k výmene, no pri výklade ostatných ekonomických kategórií už tento subjektivistický prístup opúšťa; vychádza tu z objektívnych vzťahov ľudí vo výrobe.

Kritika buržoáznej politickej ekonomie v Rozenbergových *Komentároch* sa v podstate obmedzuje na kritiku tých autorov, s ktorými polemizoval už Marx. Pokiaľ ide o neskorších autorov, zameriava sa najmä na kritiku názorov revizionistov. To možno vysvetliť celkovou atmosférou boja proti „sociálfašizmu“, ktorá vládla v období vzniku *Komentárov*.

Dnešný čitateľ pri štúdiu Rozenbergovej práce iste pocíti nedostatok kritických pripomienok k názorom súčasných buržoázných ekonómov. Túto medzeru sa čiastočne snažila vyplniť redakcia posledného sovietskeho vydania pridaním niekoľkých poznámok. V poznámkach redakcie sa neobyčajnej „pozornosti“ teší práca známeho labouristického ideológa a politika J. Stracheyho *Contemporary Capitalism* (Londýn 1956), čo sa ostatne celkom zhoduje s pôvodným Rozenbergovým zameraním predovšetkým na kritiku názorov pravicových socialistov.

Pokiaľ ide o kritiku názorov súčasných buržoázných ekonómov, obmedzujú sa poznámky redakcie skutočne na minimum. Nie je jasné, na základe akých kritérií si redakčný kolektív robil výber kritizovaných autorov. Prečo sa v súvislosti so súčasnými teóriami kríz uvádza práve Haberler, bez bližšieho určenia smeru, ku ktorému patrí? Prečo v celej knihe niet ani zmienky o Keynesovi a keynesovstve. Záver poznámky (str. 113): „Marxovu kritiku Saya možno plne aplikovať na súčasných buržoázných ekonómov,“ je najvyššou diskutabilnou.

Dnešného čitateľa bude azda zaujímať, ako recenzovaná práca prispieva k riešeniu teoretických problémov, ktoré v súčasnosti sú predmetom diskusie v marxistickej politickej ekonomii a ktoré sa týkajú prvého zväzku *Kapitálu*. Je to predovšetkým širší okruh problémov okolo predmetu politickej ekonomie a otázka zbedačovania proletariátu v súvislosti so všeobecným zákonom kapitalistickej akumulácie, ktorý formuloval Marx.

Rozenberg sa síce dotýka problematiky

predmetu politickej ekonómie, ale pristupuje k nej z hľadiska polemík proti názorom Bucharinovým a Rózy Luxemburgovej, že predmetom politickej ekonómie môžu byť iba kapitalistické výrobné vzťahy. Zaujímavá v tejto súvislosti je však autorova poznámka, že predmet politickej ekonómie nie je definitívny, ale sa vyvíja (str. 25). Pokiaľ ide o problém zbedačovania proletariátu, z celkového kontextu možno súdiť, že mnohé Rozenbergove názory boli už vývinom vedy prekonané.

Napriek nedostatkom, na ktoré (alebo aspoň na hlavné z nich) sme sa snažili v recenzii poukázať, treba Rozenbergove

Komentáre k prvému zväzku *Kapitálu* hodnotiť kladne. Sú nielen cennou študijnou pomôckou, ale prispejú i k pochopeniu a ovládnutiu Marxovej metódy vedeckej práce.

Ak slovenský preklad Rozenbergových *Komentárov* prispeje k prehĺbeniu záujmu o systematické štúdium *Kapitálu* s cieľom osvojiť si nielen jeho obsah, ale i Marxovu dialektickú metódu, splní táto práca svoje poslanie i v Československu a pomôže v boji za tvorivé uplatnenie dialekticko-materialistickej metódy v marxistickej ekonomickej teórii.

Monika Šestáková

Josef Krilek, *Rentabilita výroby v JZD, NPL, Praha 1963, strán 162*

V situácii, keď sa zaostávanie poľnohospodárskej výroby zreteľne prejavuje v niektorých ťažkostiach nášho národného hospodárstva a keď je všeobecne známe, že relácie výnosnosti poľnohospodárskych výrobkov nie sú pre družstvá najlepšou výrobnou pohádzkou, prichádza na trh kniha — štúdia o rentabilite výroby JRD. Očakávalo by sa, že sa autor publikácie pokúsi o hlbšiu analýzu výnosnosti výroby našich družstiev, jednotlivých výrobných odvetví a dá odporúčania na úpravy našej hospodárskej praxe. Takéto očakávanie vyvíera z netrpezlivosti, ktorá je však reálne opretá o požiadavky praxe.

Toto očakávanie Krilekova publikácia sklame. Jej ciele sú celkom iné. Štúdia však čitateľa upúta, čoraz intenzívnejšie nabáda zamyslieť sa, hľadať nové argumenty za autora i proti nemu. Ak kniha znepokojí pri čiastkových otázkach, napokon čitateľa predsa úplne uspokojí, pretože značne obchacuje jeho odborné myslenie.

Je to metodologicko-metodická štúdia o možnostiach, potrebe a spôsobe vyjadrovania rentability výroby v JRD. Upútava vzácnou skĺbenosťou, trpezlivým podaním, opierajúcim sa o argumenty a dôkazy. Nepovažujeme za prehnaté tvrdenie, že Krilekova štúdia posunula teoretické mys-

lenie v oblasti ekonomiky družstiev o stupienok vyššie. Preto súhlasíme aj s autorovým zameraním práce. Dokázal, že pravdivá analýza faktov (v danom prípade rentability výroby) je nemožná bez hlbšieho, skutočne ekonomického poznania reality a závislosti mnohých objektívnych faktorov. Ide o objavovanie kvality jednotlivých kategórií, ich obsahu, na podklade čoho možno jedine robiť závery o kvantite. Jednoduchšie: merať a vážiť môžeme vtedy, keď poznáme meter, kilogram a pod. Ukázalo sa, že prax nemá nateraz adekvátny „meter“ na vyjadrenie rentability výroby v družstvách. Veda ho má objavíť a zdôvodniť. Krilekov pokus o realizáciu tejto úlohy je úspešný. Jeho premyslený a systematický výklad je dosiaľ v našej literatúre najkompletnejším základom, o ktorý sa bude musieť opierať každý, kto v tejto oblasti vedecky pracuje.

Krilekova štúdia vyvoláva u čitateľa mnoho súhlasu, ale aj veľa nesúhlasu a koniec koncov aj nedorozumení. Niektoré pre a proti chcem po čerstvom poznaní Krilekovej práce vysloviť.

Je naprosto správne, keď Krilek odsudzuje rôznorodý výklad rentability a množstvo ukazovateľov, ktoré sa odporúčajú družstvám. Rentabilitu vzťahuje na realizáciu nadvýrobku, ktorá má v druž-

stvách podobu čistého dôchodku. Potom hľadá vhodnú metódu pre vyjadrenie čistého dôchodku vzhľadom na rôznorodé zdroje. Podľa týchto zdrojov rozoznáva *rentabilitu výroby v JRD* (vyčísľovanú z čistého dôchodku — peňažného aj naturálneho — plynúceho z výrobných činností) a *rentabilitu všetkej hospodárskej činnosti JRD* (vyčíslenú z tzv. užitého čistého dôchodku, t. j. čistého dôchodku z výrobných činností plus dôchodok z nevyrobných činností — aj priama finančná účasť štátu — mínus odvody štátu). Poukazuje aj na možnosť sledovať zisk, t. j. peňažný čistý dôchodok z výrobných činností, na podklade ktorého počítame *rentabilitu trhovej časti produkcie*.

Aj keď proti uvedenému triedeniu rentability zásadne nič nenamietam, domnievam sa, že pre národohospodárske, ale aj podnikové potreby je rozhodujúci ukazovateľ (a jeho vývoj) rentability trhovej produkcie. Na túto rentabilitu sú výrobcovia najcitlivejší a predovšetkým ona hrá podstatnú úlohu v nazeraní na výnosnosť jednotlivých výrobkov. Zdalo sa mi, že táto okolnosť (keď je, pravda, na mieste) Krileka osobitne neupútala. Pre celú štúdiu je charakteristické úsilie vypočítať čo najvernejšie celý čistý dôchodok v podniku alebo vo výrobnom odvetví (a z toho usudzovať na rentabilitu), bez ohľadu na to, či bol realizovaný na trhu. Krilek pripomína, že zisk sa v JRD nevypočítava v plnej výške (peňažné príjmy mínus peňažné náklady na výrobu, včítane odpisov a odvodov štátu). Myslím však, že chybné charakterizuje obdobie do zavedenia pevných peňažných odmien ako obdobie, keď čistý dôchodok nenadobúda formu zisku (str. 28). Predsa o tom nerozhoduje zmena v rozdeľovaní peňažných príjmov. Zisk mal miesto od začiatku družstiev, lebo je spojený s jestvovaním trhovej výroby.

Pochybnosti pre svoje opodstatnenie v praxi vzbudzuje rentabilita všetkej hospodárskej činnosti počítaná z tzv. užitého čistého dôchodku. To preto, lebo ju ovplyvňujú mimotrhomé činitele (okrem iného aj štátna finančná účasť). Pravda, táto pripomienka stráca platnosť vtedy, keď spomínané činitele sú de facto súčasťou realizačných podmienok. Ináč je

prírodné, že užitý čistý dôchodok musíme v družstvách sledovať; diskutabilné je však jeho použitie pre výpočet rentability, resp. miery rentability.

Pre celkové umiestnenie kategórie rentability v ekonomike JRD môže byť prospešné vyjasnenie vzťahu medzi dôchodkovosťou a rentabilitou. Krilek si túto skutočnosť všimá iba poznámkou pod čiarou (str. 11 a 12). Myslím, že tak opomenul dosť podstatnú okolnosť, ktorá má význam pri rozhodovaní o štruktúre výroby a pri iných otázkach. (Pozri Št. Fišera, *Ako určovať štruktúru výroby v JRD.*)

Pre výklad metodických otázok zvolil Krilek takýto postup: Najprv sa sústredil na meranie podnikovej rentability v JRD a až potom vyložil svoje názory na meranie rentability vnútri podniku. Tento postup nenarušil komplexnosť a logiku výkladu. Avšak aj opačný postup mohol viesť k pozitívnym výsledkom.

Pri objasňovaní podnikovej rentability stoja v centre pozornosti tieto otázky: metodika výpočtu výslednej (finálnej) produkcie, metodika výpočtu vlastných nákladov, metodika výpočtu čistého dôchodku a relatívne spôsoby vyjadrenia rentability. Vo výklade týchto otázok je ťažisko Krilekovej štúdie.

Vyjadrí rentabilitu podniku predpokladá poznať hrubú produkciu. Je vonkoncom správne, že Krilek vychádza z výslednej produkcie, ktorá je očistená od spotrebovaného medziproduktu, teda od duplicit. Napriek tomu problematika oceňovania finálnej produkcie sa nijako nezjednodušuje. To preto, lebo finálnymi výrobkami nie sú iba trhové výrobky, ale aj výrobky rozdelené pre osobnú a kolektívnu spotrebu družstevníkov. Do finálnej produkcie treba na konci roku pojať aj prírastky medziproduktu a nedokončenej medziprodukcie.

Pre výpočet podnikovej rentability treba finálnu produkciu vyjadriť v cenách, ktoré ukážu družstvám skutočne realizované hodnoty. Krilek navrhuje používať bežné ceny pri trhovej produkcii, priemerné realizačné ceny pri prírastkoch medziproduktu a nedokončenej výroby a ceny zodpovedajúce hodnote (t. j. ceny približujúce sa k maloobchodným cenám) pri naturálnej osobnej a kolektívnej spot-

rebe, najmä keď chceme vypočítať spoločenskú úroveň čistého dôchodku podniku. Teda v podstate ten istý výrobok, napr. pšenica, ocenil by sa podľa toho, ako sa použil, rozdelil. Nielen výroba a realizácia, ale aj spôsob rozdelenia dosiahnutej produkcie ovplyvňuje výšku čistého dôchodku družstiev.

Mám pochybnosti o správnosti takéhoto postupu. Vychádzam z toho, že o rentabilite rozhodujú realizačné podmienky, vytvorené v určitom období pre podnik. Keď chceme vyjadriť „rentabilitu“ netovarových výrobkov, máme sa orientovať na skutočné tovarové výrobky a celú finálnu produkciu oceniť rovnakou cenou. To platí predovšetkým o naturálnej osobnej a kolektívnej spotrebe. Netreba si zamieňať výpočet dôchodkov družstevníkov pre porovnanie s dôchodkami iných pracujúcich (pritom je na mieste oceňovať naturálnu osobnú a kolektívnu spotrebu cenami, ktoré sa približujú k maloobchodným cenám) s výpočtom podnikovej rentability, ktorú rozhodne determinujú platné a pre podnik dostupné realizačné podmienky. Krilekom navrhované ocenenie naturálnej a kolektívnej spotreby by viedlo k tomu, že nie výroba, ale rozdelenie výrobkov by určovalo absolútnu veľičinu čistého dôchodku. Čím viac naturálií, tým vyššia rentabilita (za súčasných podmienok). Takýmto spôsobom vyčíslená rentabilita by nebola dobrým porovnávacím základom medzi družstvami a podporovala by (keby sa na túto rentabilitu viazali určité hospodárske opatrenia) nesprávne vývojové tendencie rozdeľovania výroby.

Kým pri naturálnej a kolektívnej spotrebe družstevníkov aj podľa našich predstáv treba na úrovni podniku počítať čistý dôchodok, pri prírastku medziproduktu to považujeme za sporné. Dôchodok vzniká pri realizácii novovytvorenej hodnoty. Táto dôležitá okolnosť zastihne prírastok medziproduktu až v budúcich výrobných cykloch. Po realizácii výrobkov, do ktorých medziprodukt prejde — zistíme skutočný dôchodok, a teda aj čistý dôchodok. Nedosiahnutý čistý dôchodok je predčasne považovať za čistý dôchodok (medziprodukt môže spôsobiť aj stratu). Prírastok medziproduktu

je z hľadiska zabezpečovania plynulosti výroby iba nedokončenou výrobou, predstavuje jeden predpoklad vzniku ďalšieho výrobného cyklu. Preto je zďa vhodné zakalkulovať ho do výslednej produkcie v individuálnych vlastných nákladoch, bez potencionálneho čistého dôchodku. Tým sa nenaruší ani porovnávací základ medzi podnikmi z hľadiska rentability (obava autora na str. 66), a to preto, lebo spravidla podnik s vysokou dotáciou naturálnych výrobných fondov dosahuje vyššiu trhovú výrobu a vyšší čistý dôchodok.

Celá spleť problémov je zatiaľ metodicky nevyjasnená pri vlastných nákladoch družstiev. Kladne prijímame Krilekovo úsilie postaviť metodické otázky zisťovania vlastných nákladov na adekvátny teoretický základ, ktorý by bránil zamieňaniu tejto kategórie inou kategóriou. Podnik vyrába s určitým zálohovaným výrobným a obehovým fondom (podľa Marxa zálohovaným kapitálom). Vo výrobe sa práca *vynakladá* (spredmetnená aj živá) a pre zabezpečenie kontinuity, ďalšej reprodukcie sa musí práca *uhradzovať*. Vlastné náklady sú kategóriou úhrady práce. Upozorňuje na časté šablónovité stotožňovanie pohybu vlastných nákladov a hodnoty výrobkov (str. 76), a to vzhľadom na uvádzaný rozdiel medzi vynakladanou prácou (a tvorbou hodnoty) a uhrádzanou prácou (ktorú reprezentujú vlastné náklady). Pohyb jednej aj druhej kategórie nemusí byť totožný. Podľa Krileka ekonómi sa pri vlastných nákladoch usilujú vyjadriť vynaloženú, a nie uhrádzanú prácu, čo vedie k veľkej neujasnenosti aj v metodických otázkach, ako je napr. kalkulácia pracovných nákladov.

Positívne Krilekove závery vyúsťujú do triedenia nákladov na *individuálne vlastné náklady* (pri nich sa pracovné náklady kalkulujú v skutočnej výške); *spoločenské vlastné náklady* (pri nich použijeme normatívne, jednotné ocenenie jednotky práce) a *porovnateľné vlastné náklady*. Naposledy uvedené náklady sú nákladmi iba podľa názvu a majú byť konštruované tak, aby sa na ich základe mohol sledovať pohyb hodnoty výrobkov podľa

množstva *vynaloženej* (nie uhradzovanej) spredmetnenej a živej práce.

Individuálne vlastné náklady majú význam pri výpočte *individuálnej rentability podniku*, kým spoločenské pre výpočet *spoločenskej rentability podniku*. Takzvané porovnateľné vlastné náklady nepoužívame na vyjadrovanie rentability. Pokiaľ ide o kalkuláciu „pracovných nákladov“ pri porovnateľných vlastných nákladoch, ide vlastne o vystihnútie veľičiny novovytvorenej hodnoty (nutného výrobku a nadvýrobku) vynaloženými jednotkami živej práce. V tomto smere prináša Krilek aj námet, ako tieto „pracovné náklady“ približne vypočítať (str. 80). Porovnanie spoločenských a porovnateľných vlastných nákladov z hľadiska vývojových tendencií (najmä pracovných nákladov), ktoré nájdeme na str. 81, 82 a 86, vyžaduje si, už aj kvôli zrozumiteľnosti hlbšiu argumentáciu. Krilek hovorí, že spoločenské aj tzv. porovnateľné vlastné náklady s rastom produktivity práce klesajú na jednotku výroby. Pri spoločenských vlastných nákladoch však sa musia meniť aj pracovné náklady (pri zmene spoločensky nutného produktu, ktorý je zdrojom odmien za prácu), zatiaľ čo pri porovnateľných vlastných nákladoch ocenenie pracovnej jednotky, prípadne výkonových noriem musí byť stále, aby sa neskreslil vývoj produktivity práce (str. 81, 82, 86). Svoj záver argumentuje takto: „To proto, že s růstem produktivity práce vcelku sice klesá množství živé práce na jednotku výrobku, ovšem roste i odměna na jednotku práce“ (str. 82). Tu sa autor zaplietol do tých istých osídli ako ním kritizovaní ekonómi. Zdôvodňuje totiž pohyb novovytvorenej hodnoty pohybom odmien, vynakladanie práce úhradou práce. Nazdávam sa, že jednotka živej práce bude (vzhľadom na jej rastúcu zložitost, kvalifikovanost) v budúcnosti vytvárať azda väčšiu novú hodnotu než dosiaľ. Pri kalkulácii „pracovných nákladov“ do porovnateľných vlastných nákladov treba preto so zmenami taktiež počítať. Otázka tu nadhodená je však veľmi zložitá.

Niet sporu o tom, že popri absolútnom vyjadrení rentability treba ju vyčíslňovať aj relatívne. A tu sa spory začínajú.

O kryštalizáciu názorov na relatívne vyjadrovanie rentability sa Krilek recenzovanou štúdiou pričínil veľmi významne. Na otázku, *efektom čoho je čistý dôchodok podniku, odpovedá*, že výška čistého dôchodku je závislá od využívania všetkých výrobných fondov daného podniku. Preto mieru rentability treba vyvodiť zo vzťahu čistého dôchodku a podnikových fondov. Dáva to do súvislosti s tvorbou zdrojov rozšírenej reprodukcie (str. 97). Pravda, táto myšlienka nie je Krilekovým objavom. Jeho prínos je v tom, že ju konkretizoval a uviedol celý rad otázok, ktoré s jej realizáciou súvisia a na ktoré sa pokúsil dať odpoveď. Pod fondom rozumieme viazané, zálohované prostriedky, ktoré sú potrebné pre nepretržitú výrobu a realizáciu. Čistý dôchodok by sa mal vyvodzovať z *priemerného stavu* výrobných a obehových fondov podniku. Osobitne rieši problém priemerného stavu základných výrobných fondov a posudzuje ich ocenenie nadobúdacou, reprodukčnou nadobúdacou a zostatkovou cenou. Z rozboru vychádza ako zdôvodnená zostatková cena, ktorá sa pri výpočte miery rentability má použiť. Toto zdôvodnenie považujem za reálne. Pokiaľ ide o priemerný ročný stav obežných a obehových fondov, domnievam sa, že by ich mali určovať normatívy jednotlivých obrátových prostriedkov vzhľadom na rôznu dĺžku a kapacitu výrobného cyklu v rozdielnych výrobných odvetviach. Túto otázku je potrebné ďalej skúmať. Kritickú pripomienku mám voči miere rentability vypočítanej z relácie užitý čistý dôchodok a všetky fondy (výrobné aj nevýrobné) podniku. Táto relácia nemá v podstate vážnejší význam. Rozhodujúca je miera rentability z výrobnjej činnosti

$$\left(\frac{\text{ČD podniku}}{\text{výrobné a obehové fondy}} \cdot 100 \right),$$

pričom by sa mal ďalej redukovať čistý dôchodok o odvody štátu, a tak by sa vypočítala rentabilita v pomere k uvádzaným fondom.

Presvedčivé sú Krilekove dôkazy o veľkých nedostatkoch doteraz vyjadrovanej miery rentability:

$$\frac{\text{ČD}}{\text{VN}} \cdot 100,$$

uvádzané na str. 112—117. Považuje tohto ukazovateľa za pomocného.

Kritický postoj k ďalšiemu, v praxi iliteratúre zaužívanému ukazovateľu $\dot{C}D$ na jednotku plochy sa autorovi nepodarilo presvedčivo vyargumentovať. Uznáva jeho nenahraditeľnosť pri meraní rentability v jednotlivých výrobných odvetviach (str. 120), ale za celý podnik nevidí vcelku jeho opodstatnenie.

Táto dilema je vôbec pre Krileka príznačná. Čo je dobré v jednotlivých odvetviach, nevyhovuje za celý podnik. Ako by jestvovali rozdielne princípy merania rentability na úrovni celku a jednotlivých častí. Myslím, že nejestvujú. Jestvujú len určité praktické evidenčno-organizačné ťažkosti, ktoré nateraz, pri nešpecializovanej výrobe bránia realizovať zdôvodnenú metodiku. To je veľmi zreteľné z tretej kapitoly Krilekovej knihy, kde rozoberá metodiku zisťovania rentability v jednotlivých odvetviach výroby.

Podľa nás je nezdôvodnené hovoriť o čistom dôchodku z jednotky plochy ako o ukazovateli *miery* rentability. Veď ide o jednoduchý prepočet na hektár. Tohto ukazovateľa nepovažujeme za najdôležitejšieho z hľadiska využívania pôdy a ostatných podnikových fondov, ale je azda najdôležitejší pri posudzovaní zdrojov a teda aj *tempa intenzifikácie*. A v tejto relácii je oveľa významnejší pri sledovaní celého podniku, výrobných oblastí, okresov ako vo vnútro podnikových útvaroch. (Krilek usudzuje práve opačne. Vnútri podniku dokonca tohto ukazovateľa uprednostňuje pred mierou rentability vypočítanou vo vzťahu $\dot{C}D : VN.$) Preto nás neuspokojujú argumenty z tabuliek na str. 118 a 119, kde sa uvádza miera rentability (užitý čistý dôchodok na 100 Kčs fondov) a absolútny užitý dôchodok na 1 ha poľnohospodárskej pôdy vo výrobných oblastiach českých krajov a Slovenska. Práve z porovnania tvorby $\dot{C}D$ na 1 ha poľnohospodárskej pôdy zisťujeme možnosť vyrovnania intenzity výroby v českých krajoch a na Slovensku. Tieto rozdiely sú viacvravnejšie než rozdiely v efektívnosti vkladov do pôdy, ktoré sa na nedostatočnej tvorbe čistého dôchodku družstiev na Slovensku podieľajú v menšej miere než zaostávajúce

materiálno-technické vybavenie družstiev.

Dvojaké riešenie ponúka Krilek pre výpočet rentability jednotlivých výrobných odvetví podniku: a) výpočet smerujúci k vyjadreniu *podielu* toho-ktorého odvetvia na čistom dôchodku celého podniku; b) *samostatný* výpočet rentability odvetvia. Pri prvom riešení sa výrobky (nie je jasné či len finálne) ocenia tak, ako navrhol autor pri oceňovaní finálnej produkcie na úrovni podniku. Druhé riešenie predpokladá, že sa hrubá produkcia jednotlivých odvetví ocení rovnako, bez ohľadu na použitie. Krilek tu navrhuje priemerné realizačné ceny a medzi-produkt kalkulovať do vlastných nákladov spoločenskými alebo individuálnymi vlastnými nákladmi (podľa toho, aké náklady počítame).

Dvojaký prístup k vyjadrovaniu rentability vnútri podniku považujeme za sporný. O jeho potrebe autor čitateľa ťažko presvedčí. Pri druhom riešení bol Krilek aj nevedomky prinútený priznať právo na výpočet rentability iba pri trhových výrobkoch a netrhomé výrobky stotožniť s trhovými. Takýto postup jedine umožňuje analýzu pomerov výnosovosti a myslím, že má opodstatnenie nielen v odvetviach, ale aj za celý podnik. Potom je logické považovať „odvetvia“ produkujúce iba medzi-produkt len za „prvovýrobu“, za začiatočnú fázu výroby trhových produktov, nositeľov rentability, resp. stratovosti.

Pri zdôvodňovaní miery rentability vo výrobných odvetviach Krilek podrobil kritike rôzne spôsoby relatívneho vyjadrovania rentability, vyskytujúce sa v literatúre i v praxi, ktoré napokon vyjadrujú vždy ten istý vzťah, a preto je zbytočné diskutovať o tom, ktorý je výhodnejší.

Krilekove názory iste vyvolajú spory. Odhalia sa jeho slabiny a pridajú sa argumenty za. Podnetov, ktoré vyvierajú zo zdravého kritického postoja autora, je v knihe dosť. Spory povedú k správnejšiemu a detailnejšiemu rozpracovaniu teórie a metodiky rentability v JRD ako aj k správnejším konkrétnym rozborom pomerov výnosovosti v našich družstvách. Preto Krilekovu knihu vitame a odporúčame do pozornosti našim čitateľom.

Félix Hutník

Z P R Á V Y

Obhajoby kandidátskych dizertačných prác

Dňa 28. 6. 1963 sa konali v Ekonomickom ústave SAV dve obhajoby kandidátskych dizertačných prác. Promovaný ekonóm Pavel Hoffmann obhajoval kandidátsku dizertačnú prácu, v ktorej riešil niektoré otázky využitia práceschopného obyvateľstva na Slovensku v procese socialistickej výstavby, a promovaný ekonóm Gerhard Brhlovič obhajoval prácu zaoberajúcu sa problémami stierania podstatných rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemysle.

Pavel Hoffmann, interný vedecký ašpirant Ekonomického ústavu SAV, predložil komisii pre obhajobu kandidátskych dizertačných prác výsledky svojej doterajšej vedeckovýskumnej činnosti na tému *Zvyšovanie úrovne využitia práceschopného obyvateľstva na Slovensku v procese socialistickej výstavby*. Oponenti predloženej práce boli súdruhovia: prof. dr. Ján Svetoň z VŠE v Bratislave, inž. Vlastislav Bauch, C. Sc., z EÚ SAV a inž. Rudolf Kuba, pracovník Slovenskej plánovacej komisie v Bratislave.

Dizertant v predloženej práci sa pokúša riešiť niektoré otázky jedného z uzlových problémov ekonomického rozvoja socialistickej výstavby v ČSSR, otázky využitia existujúcich zdrojov pracovných síl na Slovensku. Aktivizácia pracovných rezerv a zvyšovanie celkovej úrovne využitia práceschopného obyvateľstva na Slovensku predstavovala nevyhnutný predpoklad rastu spoločenskej produktivity práce v celom národnom hospodárstve.

Pavel Hoffmann sa v prvej kapitole kandidátskej práce zaoberá niektorými metodologickými problémami využitia pra-

covných síl. Analyzuje tu a objasňuje niektoré základné pojmy, súvisiace s úrovňou využitia zdrojov pracovných síl. V druhej a tretej kapitole sa zaoberá problémami využitia zdrojov pracovných síl na Slovensku v období prvej ČSR a čiastočne i za tzv. slovenského štátu. Autor veľkú časť tretej kapitoly venuje otázkam marxistickej teórie reprodukcie kapitálu (v tejto súvislosti s hlavným zameraním na reprodukciu pracovnej sily), problémom preľudnenia a otázkam rozvoja kapitalizmu v krajinách zachovávajúcich si malovýrobný charakter. Teoretický úvod tejto kapitoly umožnil dizertantovi aplikovať závery na situáciu vo vývoji Slovenska.

Jadro práce s. Hoffmanna je v IV. a V. kapitole, kde rozoberá problematiku využitia pracovných síl na Slovensku v rokoch 1946—1960. Poukazuje tu na problémy riešenia agrárneho preľudnenia v procese socialistickej výstavby, na zmeny v stupni a štruktúre ekonomického využitia práceschopného obyvateľstva i na vývin kvalifikačnej štruktúry pracovníkov v národnom hospodárstve.

Autor v tejto časti práce venoval hlavnú pozornosť otázkam riešenia agrárneho preľudnenia v procese socialistickej výstavby. V agrárnej krajine s rozsiahlym skrytým preľudnením je vytvorenie predpokladov umožňujúcich odliv prebytočného práceschopného obyvateľstva z poľnohospodárstva základnou podmienkou pre zvýšenie úrovne kvantitatívneho aj kvalitatívneho využitia pracovných síl, pre zvýšenie úrovne využitia spoločenskej pracovnej sily ako celku, a tým aj pre rast spoločenskej produktivity práce. Otázka efektívneho využitia všetkých zdrojov pra-

covných síl, ktoré sú vo sfére poľnohospodárskej výroby, sa však neredukuje výlučne na problém odčerpávania. Hoffmannov rozbor poukazuje na to, že aj v takých priaznivých podmienkach, aké existovali na Slovensku vďaka tomu, že svoju ekonomickú zaostalosť prekonávalo ako oblasť hospodársky vyspelého štátu, ide o mimoriadne zložitý proces, ktorý je spojený s celým radom závažných ekonomických aj sociálnych problémov.

Skúsenosti Slovenska ukazujú, že v zostalej agrárnej krajine je v podmienkach urýchlenej socialistickej industrializácie nevyhnutné proces odčerpávania pracovných síl z poľnohospodárstva regulovať, že pri zabezpečovaní priemyslu a ostatných odvetví hospodárstva pracovnými silami treba súčasne vedome ekonomickými nástrojmi, ktoré má socialistický štát k dispozícii, zabezpečiť aj udržanie takého počtu a štruktúry pracovníkov v poľnohospodárskej výrobe, ktorá zodpovedá daným podmienkam a potrebám tohto odvetvia.

Dizertant, ako o tom svedčia i posudky oponentov i jeho úvodné slová, pokúsil sa v práci riešiť závažnú, aktuálnu a veľmi širokú, doteraz nedostatočne preskúmanú problematiku. Z toho dôvodu ani nemohol v práci obsiahnuť túto problematiku v plnej šírke. Rad otázok bude potrebné ešte ďalej rozpracovať. Práca ukázala, že dizertant zoširoka preštudoval dostupné štatistické materiály a literatúru k skúmanej problematike. Pokúsil sa na podklade prácnych výpočtov a z rozboru procesu industrializácie Slovenska urobiť i niektoré teoretické zovšeobecnenia.

Po diskusií prijala Komisia pre obhajobu kandidátskych dizertačných prác v tajnom hlasovaní jednomyseľne návrh oponentov, aby s. P. Hoffmannovi bola udelená hodnosť kandidáta ekonomických vied.

Externý aspirant Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied Gerhard Brhlovič predložil komisii pre obhajobu kandidátskych dizertačných prác výsledky svojej doterajšej vedeckovýskumnej činnosti, ktoré spracoval v téme *Stieranie*

podstatných rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemysle, najmä vzhľadom na sezónnosť. Oponentmi predloženej práce boli súdruhovia: prof. Štefan Fišera z Vysokej školy ekonomickej v Bratislave; doc. inž. Ján Bača, C. Sc., vedecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV v Prahe; inž. Ján Janovic, pracovník Slovenskej plánovacej komisie v Bratislave.

V predloženej práci sa podujal s. Brhlovič riešiť jednu z najaktuálnejších otázok nášho poľnohospodárstva — odstraňovanie sezónneho charakteru práce — úlohu úzko súvisiacu s riešením problémov povznesenia úrovne nášho poľnohospodárstva na úroveň priemyslu.

V prvej časti obhajovanej práce sa dizertant zaoberá celkovou problematikou stierania podstatných rozdielov medzi charakterom práce v skúmaných odvetviach materiálnej výroby. Predovšetkým sa pokúša objasniť pojem „charakteru práce“, chápaného ako súhrn určitých vecných a spoločenských stránok ľudskej činnosti, špecifických pre poľnohospodársku výrobu na rozdiel od priemyselnej výroby. Ďalej analyzuje historické príčiny vzniku týchto rozdielov, ich hlavné stránky a znaky ako aj základné prejavy za kapitalizmu a za socializmu.

Druhá časť kandidátskej práce sa zameriava na výskum najšpecifickejšieho rozdielu medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemysle — sezónnosťou. Brhlovič zaujíma v práci svoje stanovisko k pojmu „sezónnosti práce“, poukazuje na príčiny, znaky i hlavné prejavy sezónnosti a snaží sa definovať obsah tohto pojmu. Zároveň rieši metodické otázky zisťovania budúceho vývoja sezónnosti v potrebe práce a otázky ekonomicky najvhodnejšieho spôsobu merania sezónnosti práce. Podáva hlboký rozbor súčasného stavu sezónnej potreby práce v československom poľnohospodárstve, hlavne však jej perspektívy vývoja do roku 1965, 1970, 1975, ako aj podľa jednotlivých výrobných oblastí.

Veľkú pozornosť venuje problému zmierňovania perspektívnej sezónnej potreby práce. Zaoberá sa tu hlavne vplyvom technického pokroku na sezónnosť a na štruktúru výroby. Súdruh Brhlovič sa

snaží ukázať, aký vplyv má sezónnosť práce na bilanciu pracovných síl a na problémy krytia sezónnej špičkovej potreby pracovníkov v rastlinnej výrobe v ČSSR do roku 1970. Rozoberá ďalej perspektívne vyhliadky využitia a plnej zamestnanosti sezónnych pracovníkov, možnosti kooperácie poľnohospodárstva s inými odvetvami i dosah sezónnosti na hmotnú zainteresovanosť pracovných síl v poľnohospodárstve.

V závere kandidátskej práce objasňuje dizertant význam premeny charakteru poľnohospodárskej práce na druh priemyselnej činnosti, na vytváranie komunistických črt práce v poľnohospodárstve a robí niektoré ekonomické závery.

K predloženej dizertačnej práci mali oponenti rad pripomienok k viacerým názorom dizertanta. Nesúhlasili napr. s názorom s. Brhloviča, že klimatické podmienky sú v poľnohospodárstve určujúcim faktorom pri hodnotení príčin sezónnosti práce, zatiaľ čo biologické podmienky sú menej rozhodujúce. Podľa prof.

Fišeru sa toto nesprávne stanovisko dizertanta prejavilo do určitej miery aj pri skúmaní sezónnosti a pri návrhoch na jej prekonávanie. Ďalej oponenti zaujali kritické stanovisko k tomu názoru autora, podľa ktorého treba považovať mechanizáciu poľnohospodárskej práce za dynamického a štruktúru výroby za statického činiteľa, kritizovali stanovisko autora k využívaniu výroby skleníkovej zeleniny ako prostriedku vyrovnávania sezónnej potreby práce, pozastavili sa nad tým, či je správne tvrdiť, že univerzálnosť stroja ovplyvňuje výšku sezónnej špičky v určitom období atď.

Po odpovedi s. Brhloviča oponentom na pripomienky ku kandidátskej práci rozprúdila sa na obhajobe živá diskusia.

Po diskusií prijala komisia pre obhajobu kandidátskych dizertačných prác v tajnom hlasovaní jednomyseľne návrh oponentov, aby súdruhovi Gerhardovi Brhlovičovi bola udelená hodnosť kandidáta ekonomických vied.

V. B.

K 200 ročnému výročiu založenia prvej ekonomickej školy vyššieho typu na Slovensku

V Senci, vo vtedajšom hospodárskom a obchodnom stredisku, vznikla roku 1763 prvá ekonomická škola vyššieho typu, známa ako Collegium oeconomicum (Collegium scientiarum politico economi. o cameralium). Bol to prvý hospodársky ústav v Uhorsku, jediný svojho druhu. Pri ňom bola založená i študijná základňa pre 20 študentov z chudobnejších šľachtických rodín.

Úlohou a programom školy, ako to bolo uvedené v základacej listine i v uznesení bratislavskej župnej kongregácie, bolo poskytnúť poslucháčom vyššie vzdelanie z odboru finančnictva, technických náuk a ekonomiky, a to nielen teoreticky, ale aj prakticky.

Prvou disciplínou bola aritmetika. V tomto odbore sa vyučovalo obchodné i štátne počtovníctvo. Preberalo sa kamerálne účtovníctvo. Začalo sa tu po prvý raz vyučovať podvojnú účtovníctvo, prednášala sa teória Clausenberga a La Porta.

V disciplíne ekonómie sa preberala obchodná náuka podľa knihy Johana Dartisa *Príklady a základy obchodných náuk* (vyšla v Jene roku 1756).

Tretou disciplínou bola geometria a planimetria; sem patrila aj praktika mechaniky a hydrauliky.

Ďalšou disciplínou bola architektúra; tu sa poslucháči učili poznávať dejiny a vývoj svetovej architektúry. Vyučoval sa aj krasopis a štylistika. V tomto odbore sa učili študenti na praktických príkladoch ovládať administratívne úkony, ako bolo vyhotovovanie spoločenských zmlúv, nálezitosti listín, knihovanie a pod., s po užitím administratívnej štylistiky.

Táto prvá ekonomická škola jestvovala 12 rokov. Roku 1776 ju zničil požiar.

Pri 200 ročnom výročí založenia tejto školy si však treba pripomenúť, že patrila medzi popredné inštitúcie na Slovensku, ktoré mali charakter typu vyšších odborných učilíšť.

František Tkáč

OBSAH XI. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

ÚVODNÍKY-

	Číslo	Strana
Desať rokov Akadémie	2	113

STATE

Bedrunka Jaroslav, Říha Ladislav, K vyjádření ztrát z neproduktivně vázaných investic	2	158
Brhlovič Gerhard, Stieranie podstatných rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemysle	1	37
Ferianc Ján, Masaryk Ján, Metódy rozdelenia a prepravy suroviny v systéme cukrovarov	1	14
Filkus Rudolf, O ekonomických podnetoch podnikovej zainteresovanosti	3	252
Filkus Rudolf, Využívanie kolektívnych hmotných podnetov v socialistických krajinách	5	483
Freistadt Ernest, Buržoázne teórie medzinárodnej deľby práce — predhistória teórií rozvoja málo vyvinutých krajín	4	379
Hába Zdeněk, Vznik socialistického sektora na Kube	3	237
Heretik Štefan, Marxizmus a problém integrácie spoločenských vied	3	225
Hoffmann Pavel, Niektoré metodologické problémy pri posudzovaní úrovne využitia pracovných síl	1	1
Jirges Miloslav, K podstate vzťahov výrobných a obchodných organizácií z hľadiska zabezpečovania tovarových fondov	1	50
Kuba Rudolf, Tendencia vývoja štruktúry duševných pracovníkov	2	146
Lantay Andrej, Problémy jednoty záujmov socialistickej spoločnosti	6	573
Laščiak Adam, Sekerka Bohuslav, Nová iteratívna metóda lineárneho programovania	5	497
Laučík Zdenko, Metodologické otázky ekonomickej efektívnosti modernizácie základných fondov	2	171
Martinka Karol, Plnšie využívať prednosti socialistického systému	2	116
Masaryk Ján, pozri Ferianc Ján	1	14
Němec Jaroslav, Vplyv skupinového vlastníctva na charakter práce za socializmu	2	130
Pavlenka Viktor, Socialistický tovar a riadenie hospodárstva	4	353
Průša Jan, Metody třídění prací v tarifních soustavách dělníků	4	367
Rohlíček Rudolf, O využívaní funkcí a úloh úveru za socializmu	5	508
Roth Oto, K otázke predmetu politickej ekonómie	5	465
Říha Ladislav, pozri Bedrunka Jaroslav	2	158
Sedlák Mikuláš, Rezervy znižovania nákladov na základný materiál v priemysle	3	270
Sekerka Bohuslav, pozri Laščiak Adam	5	497
Spišiak Ján, Niektoré teoretické otázky zúčtovania započítaním	6	592

DISKUSIA

Hutník Félix, Prečo stagnuje politická ekonómia?	6	603
Švajdlerová Frída, pozri Tašký Jozef	4	397

	Číslo	Strana
Tašký Jozef, Švajdlerová Frída, Vplyv výrobného zamerania na ekonomickú efektívnosť investícií pri závlahách	4	397
Thomas Gustáv, Príspevok k teórii vzniku nadplánových finančných zdrojov v socialistickom hospodárstve	3	291

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Jahansen Leif, Marxizmus a matematická ekonómia	5	523
László János, Hmotná zainteresovanosť v družstvách a cenová politika	3	307
Lubimová V., Vývoj reálnych miezd priemyselného proletariátu v západoeurópskych krajinách a v Japonsku	1	61
Mujžel Ján, Socialistický podnik a trhový mechanizmus	6	611
Schüler Andreas, Produktivita práce a mzda	4	408
Varga Jevgenij, Teoretické problémy ekonomiky „spoločného trhu“	2	185

PREHLADY, KONZULTÁCIE, GLOSÝ

Dankovičová Inge, Pokusy o plánovanie v zemích Latinskej Ameriky	4	435
Habr Jaroslav, Približné metódy v matematickom programovaní	3	319
Iša Jan, Niektoré tendencie v poválečnom vývoji západonemeckého hospodárstva	6	639
Kamiač Andrej, K otázkam vzniku nerealizovanej kúpnej sily	4	426
Katínčarov Ivan, Miesto Bulharskej ľudovej republiky v medzinárodnej socialistickej deľbe práce	6	624
Lipták Július, Socialistické poľnohospodárstvo v mierovom hospodárskom súťažení s kapitalizmom	2	198
Lockhoff Rudolf, Nemeec Jaroslav, Hnutie výrobných záväzkov v Nemeckej demokratickej republike	1	79
Majtán Michal, Odras ekonomického vyrovnávania Slovenska s českými krajinami v bilancii peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva	5	530
Nemeec Jaroslav, pozri Lockhoff Rudolf	1	79
Soška Karel, Niektoré tendencie v ekonomice vyspělých kapitalistických zemí	3	325

RECENZIE

Arzumanjan A. A. Krixis mirovogo kapitalizma na sovromennom etape — M. Šestáková	3	346
Colm Gerhard, Geiger Theodore, The Economy of the American People — Progress, Problems, Prospects (Hospodárstvo amerického ľudu — úspechy, problémy, perspektívy) — L. Pezlár	4	455
Dobb Maurice, Economic Growth and Underdeveloped Countries (Ekonomický rast a málo vyvinuté krajiny) — E. Freistadt	5	562
Ekonomičeskije problemy „obščego rynka“ (Ekonomické problémy „spoločného trhu“) — V. Pavlát	4	450
Gerloch Vladimír, Mzda a její význam za socializmu — J. Nemeec	5	557
Geiger Theodore, pozri Colm Gerhard	4	455
Hobson John, A., Imperialismus — L. Pezlár	3	341
Hutník Félix, Vlastné zdroje akumulácie JRD — I. Okáli	4	448
Chafizov R. Ch., Kritika teorij gosudarstvennogo regulirovanija kapitalističeskoj ekonomiki (Kritika teórií regulovania kapitalistickej ekonomiky) — Š. Heretik	1	96
Chavina S. A., Protiv buržuaznych ekonomičeskich psevdoteorij socializmu (Protiv buržoáznym ekonomickým psevdoteóriám socializmu) — M. Kočiščák	3	349

	Číslo	Strana
Klas Anton, Základné otázky produktivity práce — J. Kašpar	1	91
Korček L., Šmejkal M., O nových tendenciách v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii — J. Dančo	5	554
Krilek Josef, Rentabilita výroby JZD — F. Hutník	6	662
Loucks William N., Comparative Economic Systems (Porovnávanie ekonomických systémov) — L. Pezlár	2	215
Mihalik Jozef, Plánovanie počtu a kvalifikácie pracovných síl — R. Kuba	1	89
Nikitin S. M., Kritika ekonometrických teórií „plánovania“ kapitalistickej ekonomiky (Kritika ekonometrických teórií „plánovania“ kapitalistickej ekonomiky) — J. Dančo	1	99
Primenenie matematických metodov v ekonomike i plánovaní (Použitie matematických metód v ekonomike a v plánovaní) — J. Dančo	2	212
Rozenberg D. I., Komentáre k prvému zväzku Marxovho „Kapitálu“ — M. Šestáková	6	657
Rypota Jaroslav, Chozrasčot, vlastní náklady a cena — R. Filkus	3	338
Stoček Ferdinand, Produktivita práce a výrobní vztahy v zemědělství kapitalistických zemí — J. Ulbrík, M. Mráz	3	335
Šik Ota, Ekonomika, zájmy, politika — Z. Hába	5	547
Šmejkal M., pozri Korček L.	5	554
Švantner Miloš, Zvyšovanie smennosti v priemysle — A. Piškanin	2	209
Terechov L. L., Primenenie matematických metodov v ekonomike — J. Dančo	5	561

ZPRÁVY

Beseda s autormi a čitateľmi Ekonomického časopisu (Z. S.)	2	220
Freistadt E., K návšteve prof. Maurice Dobba v ČSSR	1	110
Habilitácie na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave (L. K.)	1	106
Habilitácia a obhajoby kandidátskych dizertačných prác na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave (L. K.)	4	460
Heretik Š., Príprava medzinárodnej konferencie o súčasnej buržoáznej politickej ekonómii	4	463
K 200 ročnému výročiu založenia prvej ekonomickej školy vyššieho typu na Slovensku (F. Tkáč)	6	669
Kočiščák M., pozri Šestáková M.	5	565
Obhajoby kandidátskych dizertačných prác (A. M.)	1	103
Obhajoby kandidátskych dizertačných prác (V. B.)	6	667
Pezlár Ludovít, L. K., Habilitácie a obhajoby kandidátskych dizertačných prác	5	566
Sovietski ekonómi v ČSSR (R. F., P. H.)	2	219
Šestáková M., Kočiščák M., Návšteva prof. J. Zawadzkeho v Bratislave	5	565
Tomčík P., Unčovský L., Konferencia o kybernetika	2	222
Unčovský L., pozri Tomčík P.	2	222